

Національний університет «Львівська політехніка».

На правах рукопису

Левик Богдан Степанович

УДК 329:355.45(477).

**РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ
В ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТАХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ
В ПЕРІОД 1992 – 2009 рр.
(воєнно-історичний аспект)**

20.02.22 – військова історія

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Науковий керівник –
кандидат політичних наук, доцент
Батенко Тарас Іванович

Львів – 2010

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. Історіографія та джерельна база дослідження	20
1.1. Науковці-дослідники з питань національної безпеки і оборони України	21
1.2. Законодавче забезпечення національної безпеки і оборони України у новітній період	33
РОЗДІЛ 2. Теорія та практика реалізації концепції національної безпеки держави в Україні та світі	57
2.1. Система базових показників-індикаторів, що характеризують рівень національної захищеності за міжнародними стандартами	58
2.2. Україна в структурі сучасних інститутів міжнародної, європейської та регіональної систем колективної безпеки	63
2.3. Національна безпека і оборона в конституціях провідних країн світу, як реалізація партійних програм	77
2.4. Історичний досвід зарубіжних країн у забезпеченні національної безпеки і оборони у новітній період історії	100
РОЗДІЛ 3. Розвиток політичних поглядів на забезпечення національної безпеки України	111
3.1. Політичні фактори забезпечення національної безпеки	115
3.2. Дизайн українського партійного середовища 1992-2009 рр. Концепція національної безпеки і оборони в програмних документах політичних партій України	122

3.3. Партійні лідери України з питань стратегії національної безпеки і оборони у новітній період	166
ВИСНОВКИ	177
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	190

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- ВВП – валовий внутрішній продукт.
- ВПМ – воєнно-політична модель.
- ГА ООН – Генеральна Асамблея ООН.
- ДПР – Державні програми розвитку.
- ДПСУ – Державна прикордонна служба України.
- ЄС – Європейський союз.
- ЄП – Європейський парламент.
- ЗЄС – збройні сили ЄС, оборонний компонент ЄС.
- ЗС – збройні сили.
- ЗМІ – засоби масової інформації.
- ЗМЗ – зброя масового знищення.
- ЗУ – Закон України.
- ЗМУ – зброя масового ураження.
- КНБ – Концепція національної безпеки.
- КУН – Комісія Україна-НАТО.
- КФОР – українсько-польський батальйон НАТО.
- МВФ – Міжнародний валютний фонд.
- НБ – національна безпека.
- НБУ – національна безпека України.
- НІ – національні інтереси.
- ОБСЄ – Організація безпеки і співпраці Європи.
- ОВД – Організація Варшавського договору.
- ОДКБ – Організація Договору колективної безпеки.
- ОПМ – операція по підтриманню миру ООН.
- ОЧЕС – Організація чорноморського економічного співробітництва.
- ПЗМ – Партнерство заради миру (програма НАТО).
- РБ ООН – Рада безпеки Організації об'єднаних націй.
- РНБОУ – Рада національної безпеки і оборони України.

СБУ – Служба безпеки України.

СРГОР – спільна робоча група з питань оборонної реформи.

СНБ – система національної безпеки.

СНД – співдружність незалежних держав.

СЗР – Служба зовнішньої розвідки.

ШОС – Шанхайська організація співробітництва.

ВСТУП

Після завершення періоду „холодної війни” Європа стала єдиною демократичною територією, не рахуючи „заморожених” регіональних конфліктів (Балканський півострів, Кавказ, Придністров'я). Однак, це зовсім не гарантує європейцям безпеки, в тому числі і українцям. Загрози для національної безпеки України сьогодні можуть виникнути як з джерел у Європі, так і поза нею. До реальних загроз слід віднести: міжнародний тероризм, активізація сепаратистських рухів; розробка і випробовування атомної та термоядерної зброї Іраном, Північною Кореєю; нерозрішення ізраїльсько-палестинського військово-політичного конфлікту; утворення нових світових політичних центрів впливу, особливо навколо Росії, Японії, Китаю, Індії; мілітаризація країн Сходу; загрози у вигляді забруднення екології, поширення і ріст хворіб, незаконна міграція; конфлікт між матеріальним та духовним середовищем; тотальне матеріальне зuboжіння населення, що приводить до соціальної напруги у суспільстві; голод в країнах Африки; спроба розв'язати локальні війни (воєнний конфлікт між Грузією Осетією, Абхазією при воєнно-політичній підтримці Росії у серпні 2008 р.); територіальні претензії до України з боку Румунії, Угорщини та Росії; енергетична залежність України від Росії; втручання Росії у внутрішні справи України. Все це вказує на умовність межі між війною і миром. Цим реальним небезпекам (загрозам, ризикам, викликам) одна держава не в змозі протистояти.

Історичний аналіз попередніх воєн 19-20 ст.ст., локальних збройних конфліктів показав – чим краще країна в мирний час забезпечена в сфері національної безпеки і оборони економічно, політично, психологічно, тим менші втрати вона несе від збройної агресії.

Терористичний акт 11 вересня 2001 р. на території США змусив серйозно задуматись всі провідні країни світу над проблемою міжнародної безпеки. Наступні терористичні акти в Англії, Росії, Японії, Іспанії, Афганістані, Іраку ще більше привернули увагу воєнних спеціалістів на необхідності сучасної розробки і формування нових систем колективної безпеки, з метою ефективної боротьби з

проявами міжнародного тероризму і глобальних загроз насильницького характеру. В епоху глобалізації Україна теж не застрахована від терористичних проявів, як по відношенню до своїх громадян за кордоном (захоплення цивільних суден піратами з країн Африканського Рогу), так і на власній території (спроби загострити сепаратистичні настрої в АР Крим).

Можливості України, як і більшості країн «молодої» демократії у Центрально-Східній Європі в 1991-1992 рр. були приблизно однаковими. Однак, млявість нашої національної ідентифікації, політична неузгодженість надмірно довго розтягнуло процес входження України в європейську спільноту.

Головні загрози для України на теперішній час (2009 р.) можуть мати і внутрішній чинник, серед яких:

- відсутність чіткого єдиного зовнішнього політичного вектору розвитку держави та небажання його узгодити з провідними політичними силами країни;
- наростаюче матеріально-фінансове зубожіння більшості населення, поглиблення політичної та економічної криз, наявність системної кризи;
- незатухаючі інформаційні війни між правлячою елітою та політичною опозицією;
- негативні наслідки Чорнобильської техногенної катастрофи, можливість настання інших екологічних лих (повені, засуха і т.і.);
- відсутність національної єдності, в тому числі в питаннях релігії, патріотизму, історії, мови, національної безпеки, пріоритетності національних інтересів, стратегії розвитку країни;
- відсутність єдиної довгої національної історичної пам'яті;
- зростаюча криміналізація суспільства (корупція, наркоманія, проституція, торгівля людьми, контрабанда);
- загрозливі демографічні показники, ріст захворюваності та смертності, зменшення народжуваності, скорочення працездатного віку;
- відсутність єдиного національного інформаційного простору, зростаюча інформаційна експансія Росії;

- слабкість, недосконалість, недореформованість власних ЗС та незадовільне їх забезпечення.

Як бачимо, поріг реагування та поріг вразливості від можливих загроз для України набагато вищий ніж в перші роки незалежності.

Військовий конфлікт між Росією та Грузією влітку 2008 р. наочно показав ще один фактор можливого пасивного втягування України у воєнне протистояння. Різкі заяви перших осіб Росії у цей період в сторону України носили явно провокаційний і далеко немирний характер, що становило реальну загрозу для безпеки нашої країни. Також слід згадати конфлікт з о.Тузла, коли ситуація на протязі двох тижнів могла перерости у воєнний конфлікт між двома братніми слов'янськими народами. Керівники РФ продовжують великодержавні, неоімперські випадати в сторону нашої держави, не бажаючи бачити в Україні рівноправного, суверенного суб'єкта міжнародних відносин, вважаючи отримання Україною суверенітету – помилкою історії. Актуальність реальної загрози для України з боку Росії наростає з кожним роком. Цей виклик залишився без відповіді з боку України.

Поняття національної безпеки не достатньо досліджене вітчизняними науковцями. Роль українських політичних партій в забезпеченні системи національної безпеки і оборони в новітній період історії України взагалі залишилось поза увагою істориків. Нерідко національна безпека має широку і необґрунтовану нефахову інтерпретацію, про це зазначав Д.Видрін [1]. Коротко поняття „безпека” можна подати, як стан захищеності від можливих загроз, ризиків, викликів, небезпек. Таке визначення дає словник термінів [2].

Проведений критично-порівняльний аналіз наукових розробок ролі політичних партій у забезпеченні національної безпеки і оборони України в період 1992-2009 рр. показав їх вузькоглядність і несистемний характер, що вказує на необхідність та актуальність системних досліджень з цього питання. Обґрунтуванням необхідності проведення даного дослідження є відсутність аналітичної роботи, як комплексного підходу до ролі політичних партій у формуванні концепції національної безпеки і оборони. Також, не має сучасних методик експертного оцінювання рівня національної захищеності від можливих загроз та ризиків, в тому числі від воєнної

агресії. У державі відсутня стратегія запобігання виникненню конфліктів національно-загрозливого рівня, їх локалізації і подальшої нейтралізації. Всі державні дії з питань безпеки носять одноразовий, ситуативний характер. Минулий вітчизняний та зарубіжний історичний досвід не вчить наших керівників. Сьогоднішня суспільно-політична ситуація в Україні багато в чому нагадує часи Української народної республіки (1918-1921 рр.), коли внутрішній політичний розбрат дозволив цим скористатись зовнішнім ворогам і загарбати-розділити Україну, позбавивши її права на самостійність і територіальну цілісність. Тоді це використали Росія, Польща, Німеччина. Такий аналіз важливий для розвитку вітчизняної військової історіографії, військово-політичної історії, які повинні виконувати важливу пізнавальну функцію

Актуальність досліджувальної проблеми є очевидною, бо якісний стан національної безпеки і оборони України вказує на низький ступінь захищеності національних інтересів, в першу чергу їх життєвоважливих складових: незалежності, соборності, територіальної недоторканності, конституційного устрою. Політичні партії, як основна складова вищого законодавчого органу країни відіграють важливу роль в ході вироблення та контролю за реалізацією концепції національної безпеки і оборони. Це питання повинно бути кресугольним в їх державотворчій діяльності.

У сучасних умовах глобальних загроз питання національної безпеки для України набуває надзвичайної ваги і актуальності. Нейтралізація можливих загроз і ризиків національній безпеці України вимагає комплексного підходу у політичній, економічній, науковій, правовій, військовій та духовних сферах.

Програми парламентських політичних партій, які у своїй державотворчій діяльності використовують їх як основу для подальшої розробки урядових програм, законодавчих актів повинні мати доктринальні, концептуальні та стратегічні вихідні для їх реалізації у сфері національної безпеки та оборони. Їх порівняльний історичний аналіз та дослідження мають практичну цінність для України. Тема дисертації до цього не отримала наукових досліджень, тому її доцільність полягає у визначенні місця та ролі українських політичних партій у забезпеченні національної безпеки і оборони.

Відповідно до вимог ЗУ « Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами» [3] ст. 19 ч. 4 гарантується можливість: «... проводити наукові дослідження з проблем військового будівництва, організації оборони, забезпечення безпеки країни, боротьби з злочинністю, проводити публічне обговорення їх результатів, створювати для цього громадські фонди, центри, колективи експертів тощо».

Дане наукове дослідження присвячене історії вирішення та розвитку проблем національної безпеки і оборони української держави, обґрунтуванню шляхів її забезпечення в тому числі через державотворчу діяльність українських політичних партій у зазначений історичний період 1992-2009 рр. Отримані результати наукового дослідження, аналіз попереднього історичного досвіду допоможуть здійснити науковий супровід розроблення та реалізації національних інтересів, національної безпеки та оборони України у сучасній геополітичній обстановці через програмні документи провідних українських партій з подальшою їх законодавчою реалізацією.

В роботі визначені місце і роль національної безпеки України в системі національних інтересів, в партійних програмах, запропонована система індикаторів-показників, які за міжнародними стандартами визначають рівень безпекової захищеності нашої держави від можливих геополітичних конфліктів та загроз, розроблені методичні рекомендації щодо інформаційно-аналітичного прогнозування можливих сценаріїв розвитку геополітичної обстановки навколо України та її довгострокова стратегічна поведінка по максимальному забезпеченню рівня національної безпеки і оборони .

В основу наукового дослідження взято критичний та порівняльний аналізи програм 172 партій, зареєстрованих Міністерством юстиції (станом на грудень 2009 р.), порівняльний аналіз законодавчих актів Президента України, Законів України, нормативних документів Кабінету Міністрів, Конституцій 17 провідних країн Америки, Європи та Азії, як кінцевий продукт реалізації домінуючих партійних програм, сучасних наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних фахівців, міжнародних актів з питання національної безпеки і оборони, ратифікованих

Верховною Радою України, історичний досвід європейських країн «молодої» демократії (колишніх членів соціалістичного табору).

Дисертаційне дослідження базується на принципах історизму, системності, діалектичної суперечності, єдності якості і кількості, діалектичного заперечення, розвитку, каузальності (причинності) та ін.

Методологічною основою дисертаційної роботи є наукові принципи об'єктивності, комплексного використання джерел історіографії, їх критичного аналізу. Застосовано описовий, проблемно-хронологічний, комплексно-аналітичний, порівняльно-історичний методи, що дало змогу об'єктивно оцінити конкретні історичні умови, які виступили чинниками формування особливої політичної діяльності у сфері національної безпеки. Компаративний і структурно-функціональний метод дослідження дали змогу вивчити особливості поетапної трансформації концепції НБ у партійних програмах. Метод порівняння, системно-аналітичний підхід дав змогу знайти подібності і відмінності об'єктів пізнання, виявити їх якісні та кількісні характеристики, відповідно провести їх класифікацію. У роботі знайшли місце методи емпіричного опису, класифікації, систематизації, логічного аналізу, репрезентативного методу та теоретичного узагальнення дослідження значної кількості джерел, що дали змогу дійти до цілого ряду висновків, щодо характерних особливостей розвитку та реалізації концепції НБ і оборони.

Вимоги до самих результатів дослідження включають: несуперечливість, відтворюваність, достовірність та надійність.

Загальнологічні прийоми і методи, як основні методи науково-теоретичного пізнання, якими вивчалась джерельна база дали можливість дослідити тему як в історичному ракурсі, так і обґрунтувати основні завдання, визначити мету дослідження. Використовуючи адекватну методологію до рівня поставлених завдань було безпомилково покроково реалізовано мислені операції процесу сходження від абстрактного до більш конкретного.

Наукова робота на основі всебічного глибокого історичного порівняльного аналізу програмних документів в першу чергу парламентських українських

політичних партій в період 1992 – 2009 рр. вказує, що суттєве зменшення рівня зовнішніх загроз можливе лише при умові консолідації політичної еліти, суспільства, стабілізації внутрішньо-політичної ситуації, ефективної реалізації зовнішньополітичного курсу.

Дисертаційне дослідження тісно пов'язане і практично переплітається з трьохрічною бюджетною тематикою та науково-дослідницькою роботою Міністерства освіти і науки України (державний реєстраційний № 01075000824, код 2201020 – Фундаментальні дослідження, наукова секція 20 – Філософія та історія; наказ МОН України № 732 від 27.10.2006 р.) загальноуніверситетської лабораторії „Креатан” НУ «Львівська політехніка»: „Формування об'єднаних програм українських політичних партій та об'єднань в умовах багатопартійності.” (The formation of united programs political parties and associations at the multipartes conditions) за період 2007-2009 рр., в якій здобувач приймав безпосередню участь на протязі всієї науково-досліджувальної розробки. Результати наукових досліджень НДЛ «Креатан» за вказаною темою отримали позитивні письмові відгуки від комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України, відгук № 04-22/10-1541 від 17.11.2009 р., Виконавчого секретаріату Політичної ради партії Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» № 2028946 від 22.10.2009 р., науково-технічної ради НУ „Львівська політехніка” 21.12.2009 р. протокол № 12/2.

Вказана тематика має продовження у наступній трьохрічній бюджетній науково-дослідній роботі на тему: «Сучасне громадське і суспільно-політичне забезпечення національних інтересів України за міжнародними стандартами», («Modern civil society socio-political enforcement of Ukrainian national interest according to the international standards»), затвердженою Міністерством освіти і науки України (код КПКВ 2201020 – Фундаментальні дослідження, наукова секція 20 – Філософія та історія; ДБ/ГСПЗ) на період 2010-2013 рр. Національна безпека і оборона України являючись основою національних інтересів залишається в полі зору дослідників, як предмет науково-дослідницького пошуку.

Дисертаційна робота має на меті провести критичний і порівняльний аналізи, дослідити практичне використання партійних програм впливових українських

політичних партій в період 1992-2009 рр. для забезпечення національної безпеки і оборони, їх безпосередню участь у розробці доктрин, концепції, стратегії, законів з цього питання. В подальшому планується запропонувати центральним органам політичних партій, політичним та громадським організаціям, їх керівним підрозділам виробити єдиний національний підхід до створення довгострокової узгодженої стратегії забезпечення національної безпеки і оборони, на цьому об'єднати українських політиків, громадських активістів у захисті національних інтересів, що являється визначальним у політичній діяльності будь-якої партії. Проведений науковий аналіз буде сприяти зміцненню теоретико-методологічних засад у контексті обґрунтування національної безпеки, вдосконалення перспективних пропозицій розбудови безпекового сектору. З цією метою автором в розрізі науково-дослідницької роботи в загальноуніверситетській НДЛ „Креатан” на основі власного наукового дослідження та у співавторстві з колегами-науковцями (к.п.н., доцентом Батенко Т.І., к.ф.н., доцентом Берко П.Г., к.і.н., старшим науковим співробітником Михальчишин Ю.А., здобувачем кафедри Компанець І.В.) розроблено і розіслано проект розділу партійної програми „Національні інтереси, національна безпека та оборона” на який отримані позитивні відгуки. За переконанням авторів забезпечення національних інтересів повинно стати консолідуючим фактором для об'єднання українського суспільства і партійно-громадського середовища.

Для досягнення сформульованої мети необхідно було вирішити наступні три **основні задачі**:

–узагальнити історичний досвід розвитку концепцій національної безпеки України, провідних країн світу, країн «молодої» демократії;

–визначити основні фактори, які впливають на позицію політичних партій в питаннях забезпечення національної безпеки і оборони;

–дослідити розвиток концепції НБ і оборони в програмних документах політичних партій України у новітній період.

Для більш глибокого аналізу і логічного викладення матеріалу дисертантом було вирішено **ряд підзавдань**: проаналізовано стан наукового вивчення проблеми та джерельне забезпечення теми; охарактеризовано діючу структуру національної

безпеки та оборони України, відображено її основні елементи та принципи їх взаємодії; досліджено рівень всебічного забезпечення стану НБ і оборони України у новітній період та проаналізовано повноту використання існуючих у суспільстві поглядів на процес забезпечення національної безпеки і оборони України; з'ясовано і оцінено якісний стан законодавчого забезпечення та структурного наповнення реалізації концепції національної безпеки; визначено базові індикатори-показники національної безпеки і оборони за діючими міжнародними стандартами; проаналізовано повноту та якість представлення національних інтересів України в діючих міжнародних системах колективної безпеки; проведено порівняльно-критичний аналіз історичного досвіду зарубіжних країн у процесі політичного забезпечення НБ через реалізацію партійних програмних намірів в процесі державотворчої та законодавчої діяльності впливовими політичними партіями; проаналізовано стан конституційного забезпечення НБ і оборони у провідних країнах світу; вивчено, проаналізовано, систематизовано партійні політичні концепції по забезпеченню національної оборони і безпеки України в період 1992-2009 рр.; проведено історичне дослідження досвіду зарубіжних країн по вирішенню питання НБ і оборони після розпаду ОВД, вплив їх суспільно-політичних відносин на цей процес; на основі проведеного дослідження виділено сучасні внутрішні та зовнішні ризики та загрози для України, наявність конфліктів, ризиків, викликів з тенденцією переростання їх у загрозу; визначені пріоритетні напрямки у забезпеченні національної безпеки і оборони, шляхи активізації українських політичних партій у сфері НБ і оборони.

Об'єктом дослідження є стан національної безпеки і оборони України; суб'єктом – особа, партії, суспільство, держава; а **предметом** – участь політичних українських партій у розробці концепції національної безпеки і оборони, роль їх партійних програм у законодавчому забезпеченні НБ і оборони.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вона є самостійним, завершеним комплексним науковим дослідженням процесу розвитку і формування концепції національної безпеки і оборони України на сучасному етапі. **Новизна** одержаних результатів полягає в акцентуванні ролі недержавних структур, в даному

випадку авангарду суспільства – українських політичних партій, в розробці та впровадженні у практику програмних положень з проблем національної безпеки і оборони України, як логічного доповнення до державної існуючої Концепції. Автор систематизував програмні положення 172 українських політичних партій у сфері НБ і оборони в період 1992-2009 рр., згрупувавши і виділивши їх по відношенню до забезпечення НБ 43 впливовими українськими партіями, які мають можливість реалізувати на практиці свої програмні доктрини через державотворчу, в т.ч. законодавчу діяльність у Верховній Раді України. В роботі досліджено стан системи оборони і безпеки України, ставлення політичних партій до формування оборонних структур, зокрема Збройних сил. Автором розглянуто залежність системи забезпечення національної безпеки і оборони від програм політичних партій, їх спроможності впливати на формування концепції національної та воєнної безпеки. Дисертант на основі історичного матеріалу запропонував через захист національних інтересів (спільних) об'єднати зусилля партійної системи у вирішенні нагальних проблем національної безпеки і оборони, що дало б змогу прискорити політичну структурування українського суспільства, активізувати процес формування громадянського суспільства, активізувати реформування воєнно-безпекового сектору, ЗСУ.

Хронологічні рамки наукового дослідження охоплюють 1992–2009 рр. Нижня межа дослідження зумовлена січнем 1992 р., коли розпочався етап прийняття військової присяги на вірність Україні та створення ЗС України. Верхня межа – 2009 р. час завершення президентських повноважень В.А. Ющенко.

Територіальні рамки дослідження переважно обмежуються сучасною територією України. Однак, для вивчення історичного досвіду зарубіжних країн аналізувались 17 конституції провідних країн світу, а також шляхи вирішення питання забезпечення національної безпеки 9 країнами «молодої» демократії у Центрально-Східній Європі.

Автор опублікував результати дисертації в наступних фахових наукових збірниках та виданнях, а також опробував результати досліджень на міжнародних науково-практичних конференціях у 2008-2009 рр.:

1. Левик Б.С. Досвід європейських країн під час входження у міжнародну систему колективної безпеки на шляху до вступу до НАТО.// Вісник національного університету «Львівська політехніка», № 634. – Держава та армія. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка». Л.: 2008. – С. 172-180.

2. Левик Б.С. Історичний аналіз допомоги конгресу США країнам-претендентам до вступу у НАТО в період 1994 – 2007 рр.// Збірник наукових праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, № 16/17. Ефективність державного управління. – Львів: Видавництво Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, Л.:2008.– С. 247- 255.

3. Левик Б.С. Загроза національній безпеці в інформаційній сфері.// Збірник наукових праць військового інституту Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, № 22 – Київ: Видавництво військового інституту Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. –К.: 2009. – С.145-152.

4. Левик Б.С. Країни Центральної та Східної Європи, їх історичний досвід у вирішенні питання національної безпеки через входження до НАТО.// Збірник наукових праць Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, № 15/16.– Галичина; Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника, Івано-Франківськ., 2009. – С.171-177.

5. Левик Б.С. Проблемні засади лівих та лівоцентриських партій: аналіз, перспективи, прогноз, пропозиції.// Міжнародна науково-практична конференція «Перспективи демократичного соціалізму в контексті загальноєвропейських і світових тенденцій.» Київ, 17-18 жовтня 2008. К., – С.116-121.

6. Левик Б.С. Християнсько – моральні основи об'єднавчих процесів в Україні.// Міжнародна філософська конференції «Європа: об'єднавчі процеси та християнські цінності». – Український католицький університет. Львів, 27-28 лютого 2009. Л., С.23-36.

7. Левик Б.С. Християнська мораль у сучасному українському суспільстві.// Збірник наукових праць Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. №19. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів: Видавництво Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Л., 2009. – С.264-271.

8. Компанець І.В., Левик Б.С. Євроатлантична інтеграція України: досвід країн Центрально-східної Європи.// Збірник наукових праць Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. №17. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів: Видавництво Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Л., 2008. – С.475-484.

9. Берко П.Г., Левик Б.С. Іван Франко: системність світоглядних засад. Збірник наукових праць Криворізького державного педагогічного університету. №10. Актуальні проблеми духовності. Кривий Ріг: Видавництво «Видавничий дім», Кривий Ріг, 2009. – С.237-247.

За визначенням академіка В.Горбуліна [4], Україна як «буферна» територія, „сіра” зона між Заходом і Сходом (Росією), опинившись між воєнно-політичними організаціями НАТО і ОДКБ, без реального механізму гарантування своєї безпеки, повинна досконало оволодіти мистецтвом політико-дипломатичного співробітництва, превентивної дипломатії, воєнно-політичної довіри. Україні необхідно розробити власну модель регіонального стримування, не відмовляючись від участі в існуючих та нових архітектурах міжнародної безпеки. В разі агресії по відношенню до себе, Україна повинна бути готовою завдати неприйняттого збитку агресору, в результаті якого він повинен втратити стимул до подальших воєнних дій. Саме таку модель регіонального стримування визначає ЗУ «Про Збройні сили України» [5,99]. Українські політичні партії готуючись стати носіями законодавчої та виконавчої ініціативи повинні усвідомлювати своє особливе значення і відповідальність за державну політику у сфері безпеки та оборони нації, за захист національних інтересів країни з урахуванням усієї сукупності зовнішніх та внутрішніх чинників. НІ, як і НБ повинні бути фундаментом їх державотворчої діяльності. Спроможність політичного керівництва держави створити умови для

безпекового і стабільного розвитку суспільства важливий чинник національного розвитку. Сьогодні питання національної безпеки для України є першочерговим.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що її матеріали, висновки та рекомендації узагальнюють історичний досвід з питань забезпечення національної безпеки і оборони України парламентськими партіями. Результати дослідження можуть бути використані при підготовці концептуальних засад вдосконалення системи національної безпеки України центральними органами парламентських політичних партій, законодавчими органами (парламентськими комітетами ВРУ) при розробці нормативно-правових актів, шляхом внесення змін і доповнень до чинних нормативно-правових документів, з урахуванням нових політичних реалій, появою нових загроз, ризиків, небезпек та викликів. Викладений матеріал є важливим підґрунтям при підготовці узагальнюючих лекційних курсів, розробки підручників з військової історіографії, військово-політичної історії, навчально-методичних посібників і рекомендацій у сфері військової освіти. Практичне застосування дисертаційного дослідження полягає також в тому, що його положення можуть стати основою для інформаційно-аналітичних напрацювань і управлінсько-організаційних рішень у практичній політичній діяльності, що пов'язана з функціонуванням системи національної безпеки і оборони.

Особистий внесок автора у розробку проблеми, полягає в тому, що він на основі проаналізованих документів і матеріалів, наукових праць, публікацій у спеціалізованих періодичних виданнях, фахових інтернет-видань зробив спробу комплексно охарактеризувати процес розвитку концепції національної безпеки і оборони через призму програмних документів впливових політичних партій України. Вказав на політичну відповідальність парламентських партій за стан національної безпеки і оборони, її систему забезпечення, організації контролю за її функціонуванням. Вказав характерні риси і вимоги, щодо подальшої модернізації національної безпеки.

Усі наукові результати дослідження автором здійснені особисто. Публікації у наукових фахових виданнях видані за його авторством.

Основні положення дисертаційного дослідження було апробовано на трьох міжнародних науково-практичних конференціях: «Перспективи демократичного соціалізму в контексті загальноєвропейських і світових тенденцій.» – Київ, 17-18 жовтня 2008; «Європа: об'єднавчі процеси та християнські цінності». – Український католицький університет. – Львів, 27-28 лютого 2009; «Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє», – Київ, 14-16 жовтня 2009 р.

Виконане наукове дослідження є цілком сомастійна авторська робота.

РОЗДІЛ І.

Історіографія проблеми та джерела дослідження

Сучасний аналіз наукових публікацій з питань національних інтересів, безпеки та оборони засвідчує підвищення інтересу з боку політиків, істориків, фахівців різних категорій, пересічних громадян до проблематики національної безпеки в умовах сучасного розвитку України. Державна політика у сфері НБ і оборони визначається і здійснюється шляхом реалізації національного законодавства через відповідні концепції, доктрини, стратегії та програми, а також через ратифіковані норми міжнародного права (Статут ООН, положення заключного акту Гельсінської наради з питань безпеки і співробітництва у Європі, багатосторонніх та двохсторонніх міждержавних договорів та угод). Заслуговує на увагу дослідників роль програмних положень українських політичних партій у забезпеченні національної безпеки і оборони при відстоюванні національних інтересів у новітній період історії України. Ця тема не знайшла глибокого, всебічного та системного наукового дослідження, що спонукало автора до її наукової розробки з метою показати історичний розвиток воєнно-політичної думки, а також реалізацію партійних доктрин у концепцію НБ і оборони при державотворчій та законотворчій діяльності парламентських політичних партій.

У радянський період «Советский энциклопедический словарь» під редакцією Прохорова А.М. [6] не давав змістовного тлумачення терміну «національна безпека». Серед тодішніх науковців термін національна безпека не мав вжитку. Б. Кухта у своєму словнику «Політична наука»: категорії, поняття і терміни» [7], сформулював коротке тлумачення терміну національна безпека – як певний стан захищеності від внутрішньої та зовнішньої загрози життєвоважливих інтересів нації, держави, суспільства, особи.

Для реалізації накопиченого обсягу знань у тій чи іншій галузі необхідна їх якісна модернізація (систематизація, деталізація, визначення внутрішньої ієрархії) Це можна зробити при наявності системи методів досліджень, які б дозволили отримати практично значимі результати. Зробити це без чіткого та визнаного

відповідними фахівцями понятійного (категорійного) апарату неможливо. Такий підхід стосується як теоретичного, так і практичного аспектів дослідження сфери національної безпеки та оборони. Про це зазначав А. Кузьменко у своїй статті «Проблеми відповідності стратегії та системи забезпечення безпеки України» [8].

Аналіз теоретичних засад створення та функціонування системи безпеки після завершення «холодної війни» свідчить, що жодна з традиційних шкіл міжнародних відносин не може дати вичерпної відповіді стосовно ефективної побудови, структури і характеру діяльності системи. Зважаючи на особливості глобальних та регіональних політичних процесів, можна виділити кілька концептуальних підходів, найбільш придатних для аналізу формування інтегрованої системи безпеки. Мова йде про цивілізаційний підхід, а також принципи неофункціоналізму та нормативної теорії. Застосування цивілізаційного підходу дає змогу окреслити географічні та культурно-ідеологічні рамки інтегрованої системи безпеки. Неофункціоналізм дозволяє визначити оптимальну структуру і мету новостворюваної системи, а нормативізм – якісні ознаки принципів її функціонування.

1.1. Науковці-дослідники з питань національної безпеки і оборони України.

Серед сучасних українських науковців, які тривалий час займаються питаннями розробки, системних досліджень в царині національної безпеки і оборони слід назвати: академіка НАНУ д.т.н. Горбуліна В.П. У своєму збірнику „Механізми стратегічного програмно-цільового планування розвитку структур безпеки і оборони України” [9] він висвітлює актуальні проблеми реалізації завдань реформування та розвитку структур безпеки і оборони України у контексті її євроатлантичної інтеграції. Тут наводяться розроблені методологічні засади оптимізації й збалансування економічних витрат для забезпечення обороноздатності та національної безпеки держави.

Аналізу організаційних засад демократичного цивільного контролю безпекової сфери як особливої форми організації відносин в державі присвятив у своїй дисертаційній роботі Бірюченко А. [10]. Особлива увага у дослідженнях якого

відводиться визначенню проблемних питань трансформації стосунків між державною владою, інститутом держави та суспільством в країнах перехідного типу. Цей процес розглядається як такий, що має першочергове значення для формування ефективної системи національної безпеки

Заслуговує на увагу дослідження у даній галузі доктора технічних наук, професора, Богдановича В.Ю. Його монографія „Воєнна безпека України: методологія дослідження та шляхи забезпечення” [11]. Автор розробив ряд індикаторів-показників для оцінювання стану національної оборони, військово-політичної ситуації, стану забезпечення НБ.

Дзьобань О. [12] присвятив свою дисертаційну роботу дослідженню феномена національної безпеки в умовах соціокультурних трансформацій. Автор сформулював філософську концепцію місця і ролі системи забезпечення національної безпеки в суспільстві, що трансформується.

Дослідженням із проблем забезпечення національної безпеки України займається Ліпкан В.А. [13] кандидат юридичних наук, доцент Національної академії МВС України. Автор ряду досліджень „Національна безпека України : нормативно-правові аспекти її забезпечення”, „Теоретичні основи та елементи національної безпеки України”, „Теоретико-методологічні засади управління у сфері національної безпеки України”, „Концепція національної безпеки України: теоретико-правові аспекти зарубіжного досвіду”, навчальних посібників „Національна безпека і національні інтереси України”, „Управління системою національної безпеки України”.

Дослідник Анатолій Кузьменко [8, С. 1-11] кандидат юридичних наук, завідувач кафедри господарського і міжнародного права юридичного факультету Навчально-наукового інституту права і безпеки підприємництва Європейського університету м. Київ опублікував ряд наукових статей в „Юридичному журналі” з проблем національних інтересів та безпеки, а саме: „Проблематика відповідності стратегії та системи забезпечення безпеки України національним потребам.”

Дослідження О.Палія [14] присвячені аналізу зв'язків між рівнем гарантування національної безпеки України та ступенем участі держави в процесі євроатлантичної

інтеграції. Дослідником проведено подвійний аналіз впливу євроатлантичної інтеграції на реалізацію інтересів національної безпеки України і навпаки впливу участі України в процесах євроатлантичної інтеграції на НБ. О.Палій дослідив зміни в системі міжнародної та регіональної безпеки у зв'язку з процесом євроатлантичної інтеграції, роль євроатлантичних структур у гарантуванні безпеки, реалізації інтересів у сфері політики та економіки держав-учасниць. Ним розглянуто перспективу двостороннього співробітництва у галузі безпеки між Україною та США як варіанта євроатлантичної інтеграції України.

З огляду зарубіжного досвіду ближніх сусідів, в даному випадку Польської Республіки, цікавою є кандидатська дисертація Тимків Я.І. «Зовнішньополітичні аспекти формування і реалізації політики національної безпеки Республіки Польщі в сучасних умовах». В роботі автор львівського національного університету ім. Івана Франка відтворює цілісну картину розвитку політики національної безпеки нової держави – члена ЄС та НАТО, аналізує тенденції впливу сучасних загроз і викликів на політику НБ та оборони [15].

Наукові інтереси українського дослідника М. Пендюри [16,17] сфокусовані на теоретико-методологічних проблемах формування національної безпеки України з позицій системного підходу в умовах сучасних європейських геополітичних трансформацій, розробці нових категорій, їх узгодженні з загальноприйнятими конституційними конструкціями, міжнародними документами, нормативно-правовим забезпеченням сфери національної безпеки, моніторингу сучасних викликів і загроз національним інтересам України, протидії транснаціональним викликам – тероризму, організованій злочинності, нелегальній міграції, торгівлі людьми. Виходячи з історичного екскурсу поняття “національний інтерес”, автором проаналізована сутність та дана класифікація базових понять „національний інтерес” (види), „національні цінності”, „національні цілі” при формуванні національної безпеки в умовах геотрансформацій. Автором із врахуванням закордонного досвіду, обґрунтовано думку про необхідність створення і поступовий розвиток нової підсистеми забезпечення національної безпеки – недержавної. Саме її існування дасть можливість говорити на міжнародному рівні про демілітаризацію

силових структур, забезпечення ними відповідно до основного Закону – Конституції України, основних багатств демократичного суспільства – життя, здоров'я людини і громадянина. На підставі проведеного автором аналізу стану викликів і загроз національній безпеці України, розроблено поняття „загрози” та здійснено їх класифікацію, в якій були враховані виклики як природного характеру, так і загрози, що впливають із суб'єктивного фактору (впливи людської діяльності). Окремо визначено етно-національний фактор (внутрішній) загроз у зв'язку з тим, що Україна є країною з поліетнічним складом населення.

Дослідження В. Бобринського [18,19] присвячено теоретичним та адміністративно-правовим проблемам державного контролю у сфері національної безпеки України, зокрема, визначенню таких понять, як державний контроль, державний нагляд, моніторинг, принципи контролю у сфері національної безпеки, безпековий контроль з урахуванням положень Стратегії національної безпеки України. Дослідник аргументує свою думку про некоректність домінування громадського контролю над державним у даній сфері. Ключова проблема здійснення державного контролю у сфері національної безпеки, як стверджує В. Кобринський, полягає у тому, що відсутній єдиний законодавчий акт, в якому були б викладені основи державної контрольної політики, мета, принципи, види, форми та методи її здійснення у сфері національної безпеки. Адже система забезпечення національної безпеки складається з численних суб'єктів, так само і система суб'єктів контролю за реалізацією безпекової політики також є розгалуженою, причому кожен із суб'єктів керується у цьому плані не єдиним документом, що формував би засади контрольної політики, а власними нормативними актами, які іноді відбивають специфіку діяльності цього суб'єкта, а не необхідність і природу контролю як такого. Одним із варіантів розв'язання даної проблеми, на переконання дослідника, має стати розроблення і ухвалення „Концепції державного контролю у сфері національної безпеки”. Водночас на даному етапі можливо розглядати і виділяти двох ключових суб'єктів контролю – Раду національної безпеки і оборони України, яка має здійснювати надвідомчий, зовнішній контроль і, відповідно, увести в науковий обіг для означення даного виду контролю нове поняття – безпековий контроль.

Вагомий внесок у вивченні проблемного поля національної безпеки зробив Г.Ситник, автор монографії «Державне управління національною безпекою» [20] та низки концептуальних статей у фахових наукових виданнях [21-28]. У своїй докторській дисертації «Державне управління у сфері забезпечення національної безпеки України: теорія і практика» [29] Г.Ситник досліджує проблеми державного управління у сфері національної безпеки України, виділеного як об'єкт самостійних теоретичних досліджень, щодо якого зроблено поглиблений системний світоглядно-філософський, політологічний, правовий, соціально-економічний та воєнно-політичний аналіз з урахуванням багатofакторності взаємозв'язку безпеки держави, суспільства, людини та середовища їх розвитку, національної і міжнародної безпеки.

У працях української дослідниці Л. Хильки [30-33] висвітлюються ідейно-теоретичні аспекти аналізу національної безпеки у світовій та українській теоретико-політичній думці, з'ясовується ступінь сформованості національних інтересів України як основи, на якій ґрунтується національна безпека та відповідно до якої визначаються загрози національній безпеці. Автором досліджені теоретичні засади визначення загроз національній безпеці України у вітчизняній теоретико-політичній думці (тобто в положеннях нормативно-правової бази, програмах політичних партій, розробках провідних науково-дослідних установ і науковців) та їх відповідність визначеним національним інтересам. Проаналізовано концептуальні підходи до визначення шляхів забезпечення національної безпеки України, а також цілісність концепції національної безпеки України у вітчизняній теоретико-політичній думці. На думку Л. Хилько, при визначенні пріоритетів національних інтересів України, вітчизняна теоретико-політична думка визнає найвищу пріоритетність прав і свобод людини і громадянина. У той же час, пріоритетність загроз національній безпеці України у вітчизняній теоретико-політичній думці зовсім інша: переважна більшість з них є фактично загрозами саме державній безпеці, тобто безпеці держави як інституту, а загрозам безпеці суспільства, людини і громадянина відведене другорядне місце. Отже, вітчизняними дослідниками порушуються теоретичні засади визначення пріоритетності національних інтересів України, крім того, має місце ігнорування вітчизняною нормотворчою базою загроз,

пов'язаних із відсутністю розвинутого громадянського суспільства в Україні, відсутністю консолідації нації, у той час, як в науковій літературі цим загрозам приділяться достатньо багато уваги.

У монографії Л.Шепілової «Методика обґрунтування понятійно-категорійного апарату теоретичних основ політики безпеки» [34] здійснюється аналіз ключових понять і категорій основ національної безпеки України, який дозволяє з'ясувати багатоаспектність висхідної категорії «безпека», зумовленої внутрішніми та зовнішніми (інтеграційними) практичними потребами. Л.Шепіловою здійснена спроба теоретично узагальнити існуючі методології, на основі якого запропоновано нове вирішення наукового завдання – обґрунтовується авторське бачення поняття «безпека» і на цьому ґрунті розроблений методологічний підхід, який визначає поняття безпеки у тісному взаємозв'язку з поняттям «система», що дає змогу розглядати безпеку як множину державних і недержавних органів з урахуванням її складових, ієрархії та рівнів. У своїх дослідженнях Шепілова Л. [35-37] доводить, що система національної безпеки повинна бути «відкритою», зорієнтованою на створення колективної безпеки у зовнішньополітичній сфері і передбачати участь опозиційних політичних партій, блоків, громадських організацій у діяльності відповідних державних структур, що забезпечують безпеку у сфері національної безпеки. На думку Л.Шепілової, з точки зору повноти визначення, поняття «безпека» є імперативним, тому логічним є академічний підхід, який визначає поняття безпеки у тісному взаємозв'язку з поняттям система, а в свою чергу під поняттям «система забезпечення національної безпеки» включає в себе сукупність державних і недержавних органів, що у межах своєї компетенції забезпечують безпеку особи, суспільства і держави на різних рівнях.

Як відзначає українська дослідниця Л. Чекаленко [38], в умовах формування нової парадигми міжнародних відносин роль зовнішньополітичних механізмів забезпечення національних інтересів України значно зростає. Необхідність їхнього застосування визначена внутрішніми потребами держави, а також реалізацією безпекового чинника зовнішньої політики. Зовнішньополітичні механізми безпеки покликані реалізовувати систему захисту державних інтересів, запобігати зовнішнім

загрозам; сприяти просуванню двосторонньої співпраці від поглибленого співробітництва до стратегічного партнерства; створенню відповідних стратегічних союзів на засадах адекватного співвідношення суверенних засад держави і наднаціональних елементів міжнародних структур. Автор доводить, що сутність утвореного безпекового простору навколо держави полягає: у глибокій взаємозалежності обґрунтованих зовнішньополітичних рішень із засобами їх реалізації; ефективності зовнішньополітичних механізмів захисту, які є вразливими через свою недостатню розробку і практичне застосування в умовах України; визначенні принципів формування зовнішньополітичних рішень. Своїм дослідженням Л. Чекаленко аргументує необхідність відмови Української держави від стратегії рівновіддаленості – рівнонаближеності до основних центрів сили на чітко європейське спрямування з огляду на те, що заявлений євроатлантичний вибір України наштовхується на низку конфронтаційних перешкод, викликаних як внутрішніми проблемами, так і зовнішніми бар'єрами. Ці перешкоди полягають, з одного боку, у глобальних загрозах людству, які вимагають для свого розв'язання об'єднання спільних зусиль, а з іншого – намірах США і Росії узаконити своє право на наддержавність. У таких умовах необхідно будувати систему безпекових механізмів не за рахунок інших держав, а разом з іншими державами будувати безпеку для всіх.

Проблеми національної безпеки, забезпечення воєнної безпеки держави розглядалися також у фундаментальних працях українських та зарубіжних науковців: Л. Абалкіна [39], В. Андрійчука [40], О. Архипова [41], О. Барановського [42], О. Беляєва [43], Є. Бершеди [44], І. Богданова [45], В. Богдановича [11], Бельков О.А. [46], О. Бодрука [47], З. Варналія [48], А. Гальчинського [49], Предборського В.,Б. Гаріна [50], В. Горбуліна [4], Б. Губського [51], М. Єрмошенка [52], Я. Жаліла [53], Л. Жука [54], В. Кириленка [55], В. Кухаренка [56], В. Мунтіяна [57], Г. Пастернак-Таранушенка [58], С. Пирожкова [59], В. Предборського [60], Д. Прейгера [61], А. Сухорукова [62], Ю. Тараненка [63], А. Шевцова [64].

Концептуальні засади воєнно-економічної безпеки держави та проблеми фінансування Збройних сил України висвітлювалися у наукових працях вчених:

В. Бегми [65], В. Шлемка [66]., А. Гриценка [67], Б. Демідова [68], Перепелиці [69], А. Лодзянова [70],], А. Маначинського [71], В. Мунтіяна [72], В. Ольшевського [73], Ворона О., Жукова Б., Кириленко В. [74].

Принципи розробки та розвитку системи оборонного планування як основи реформування збройних сил були сформульовані американськими вченими Ч. Кітчем та Р. Маккіном [75], Б. Радвіком [76] та продовжені російськими вченими Борисовим В., Івановим П., В. Васютовичем, Р. Фарамазяном [77], Ю. Катасоновим [78], Ю. Солнишковим [79] і вітчизняними вченими А. Іващенко [80], А. Невольниченком, В. Шевченком, Є. Шелестом, М. Шпурою, Бодриком Ю. [81-82] тощо. Основна ідея згаданих досліджень полягає в тому, що заплановані результати розвитку військ (збройних сил) не можуть розглядатися у відриві від необхідних для їх досягнення ресурсів, а виконання оборонних завдань взаємопов'язане із загальним контекстом соціально-економічного розвитку країни та необхідністю вирішення інших державних завдань.

В сфері забезпечення національної безпеки і оборони України особливе місце займає науково-теоретичне та науково-практичне видання „Наука і оборона”, яке веде свою історію з 1994 р. Періодично публікує фахові статті з питань захисту національних інтересів у сучасних умовах, серед яких заслуговує на увагу стаття Гвоздя В.І. [83].

Цікаві високопрофесійні соціологічні дослідження, „гострі” конференції та круглі столи, постійні щомісячні Інтернет-видання журналу „Національна безпека і оборона” продукує Український Центр економічних та політичних досліджень ім. О. Розумкова. Наприклад, Марко І.Ю. фахово проаналізував фінансово-економічне забезпечення реформування ЗСУ [84].

Серед державних інституцій, які досліджують проблеми безпеки слід назвати Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБОУ, створеного Указом Президента України від 16.03.2001 р. № 173. Інститут розробляє фундаментальні дослідження та прикладні розробки з актуальних проблем глобальної і регіональної безпеки. В інституті діє спеціалізована вчена рада. Видається щоквартальний науково-аналітичний збірник «Стратегічна панорама»

[85]. Також заслуговують на увагу наукові доробки Інституту проблем національної безпеки, створеного Указом Президента України № 1396/2003 від 03.12. 2003 р. Директор інституту академік Горбулін В.П. Інститут розробляє проекти Стратегій національної безпеки України, концепції та програми [86]. Журнал «Воєнна історія» в своїх публікаціях об'єднав фахівців даної спеціальності і досить професійно заповнює білі плями історії України [87].

Небагаточисельні громадські організації України систематично проводять дискусії, круглі столи конференції з метою допомогти владі виробити єдину стратегію з питань національної безпеки і оборони. Серед яких слід назвати мережу партнерства того ж аналітичного Центру ім.О. Разумкова, Український аналітичний центр „Центр економічних та політичних досліджень”, Громадська ліга Україна – НАТО, Інститут військової історії України, Військовий інститут Київського національного університету ім. Тараса Шевченка [88] та інші.

Оперативна ситуація навколо наукової гіпотези проблеми понятійного змісту заявленого терміну вимагає уваги. Національний інтерес – визначальне джерело формування стратегічної мети, стратегічних завдань, об'єкту спрямувань і напрямків розвитку нації, механізму, методів і форм їх реалізації. Невизначеність і ментальна розбіжність по основних критеріях визначення національного інтересу – ознака розколотості суспільства по інтересах, політичної незрілості пересічних носіїв суспільної думки і представників, які претендують на визначення їх елітарним прошарком нації, у підсумку – несформованості нації. Радикалізація поведінки національних сил у політичній боротьбі навколо визначення „національного інтересу”, непримиренність, безкомпромісність в узгодженні позицій між політичними супротивниками, неспроможність на національному рівні дійти згоди в цьому питанні – одна з ознак відкритого і таємного втручання у внутрішні справи України зовнішніх сил в особі головних конкуруючих між собою авторів сучасних геостратегічних проєктів формування нового світового порядку, про що пише Анатолій Кузьменко [8, С.1].

Безпека людини займає перше місце після фізіологічних потреб (їжа, одяг, житло) особи, це своєрідна сфера існування людини, нації, держави, ресурсів.

Поняття безпеки конкретна категорія, яка має за мету захист та просування життєвих інтересів людини, суспільства, держави, це прагнення до існування в найбільш сприятливих для нормального життя та розвитку умовах і можливостях забезпечення з боку державних або громадських організацій необхідного рівня захищеності від різного роду ризиків, небезпек, викликів і загроз. В науковому плані суть і зміст безпеки повною мірою ще не досліджені. До сих пір відсутня цілісна теорія забезпечення безпеки України у різних сферах її життєдіяльності: державній, економічній, соціальній, військовій і т.і. Доказом може слугувати наявність дискусій та різних підходів, щодо визначення базових понять, як „національні інтереси”, „національна безпека”, критеріїв і методів оцінки безпеки, характеристик можливих небезпек та їх структуризації, принципів побудови ефективного механізму забезпечення безпеки і т.і. Сьогодні потребує формування оновленої системи безпеки з опорою на реальні суб'єкти – державні та недержавні організації, з'ясування ролі кожної з них механізмів взаємодії та відповідальності. В Україні не має поки що єдиної, загально визнаної та академічно зафіксованої думки в трактуванні базових понять національної безпеки, про що свідчить ЗУ «Про основи національної безпеки України» [89].

Сучасний стан теорії національної безпеки і оборони держави в Україні характеризується термінологічною невизначеністю. В запропонованій роботі більшість термінів використовуються з діючого законодавства України у даній галузі права, а при їх відсутності застосовуються терміни, рекомендовані Національним інститутом стратегічних досліджень України. Серед них: національна безпека держави; система забезпечення національної безпеки; нація; життєво важливі інтереси особистості, суспільства і держави (національні інтереси); національні цінності; національний спосіб життя; загроза національній безпеці; внутрішня безпека; зовнішня безпека; потенціал національної безпеки; політика національної безпеки; стратегія національної безпеки; комплексна національна міць держави; національна воля; національний характер; національна ідея; геополітична обстановка; політична стабільність; стабільність суспільства; захист національної безпеки; забезпечення національної безпеки ; воєнно-політична обстановка; воєнна

загроза державі; воєнна небезпека для держави; виклик (можливість протидіяти досягненню цілей стратегії національної безпеки); ризик (можливість зашкодити досягненню цілей стратегії національної безпеки); воєнна безпека держави; економічна безпека держави; воєнний конфлікт; локальна війна; регіональний конфлікт; міжнародна безпека; агресія; усунення конфлікту; розв'язання конфлікту; вирішення конфлікту; національні інтереси держави; загроза національним інтересам; воєнний потенціал; воєнна коаліція; конфронтація; загрозовий період.

«Безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів держави, суспільства й особистості від внутрішніх та зовнішніх загроз», таке визначення дає ЗУ «Про основи національної безпеки України» [89].

Загроза – це стадія крайнього, найвищого загострення протиріч, безпосередньо передконфліктний стан, коли в наявності готовність одного з суб'єктів політики застосувати силу у відношенні до іншого конкретного об'єкта для досягнення своїх політичних та інших цілей. Загроза носить завжди персоніфікований, реальний (явний) характер, а небезпека – безадресна, має загальний характер, таке формулювання дає згаданий закон [89].

В стратегії національної безпеки США використовують ще терміни виклик – це можливість протидіяти та ризик – можливість завадити досягненню мети безпеки. Воєнно-політичний виклик є початковою фазою ескалації напруженості і виявляється в прагненні однієї із сторін воєнно-політичних відносин протидіяти іншій стороні для реалізації своїх життєво важливих інтересів, цю категорію вводить В.А.Ліпкан [13].

Для України поки що не має реальної воєнної зовнішньої загрози, однак є потенційні загрози, які спроможні перерости в реальність, якщо наші політики і дипломати не дадуть своєчасної оцінки і адекватного реагування. Наприклад, головком ВМФ РФ адмірал Куроєдов агенству Інтерфакс 9 квітня 1998 р. заявив, що існують можливості доставити ядерну зброю на Чорноморський флот, але поки що такої задачі не ставилось [90]. У нас достатньо своїх внутрішніх політичних конфліктів, які можуть перерости в загрозу національній безпеці. Внутрішній чинник завжди має зовнішнє коріння або підтримку (кримський чинник, де чітко

простежується експансіонізм Російської Федерації, ворожий вплив лівих сил, можливість виникнення ісламського чинника, наявність дестабілізуючого фактора на півострові – Російського військового флоту).

Виходячи з викладеного можна зробити висновок, що в Україні ще не має пануючої системи національних інтересів, повною мірою ще не досліджено суть і зміст НБ, не має цілісної теорії забезпечення національної безпеки і оборони. З цього питання маємо різні погляди, дискусії, визначення в тому числі в політичному середовищі. Академічно ще не зафіксовано базові поняття НБ. Деяким науковцям притаманні намагання здійснити спробу замінити поняття національної безпеки на суспільну безпеку.

Українське суспільство при зміні суспільно-політичної формації зуміло оминати кровопролиття в кризовий період, однак це не дозволило в Україні сформувати єдину політичну націю. В політичній сфері відчуваються зовнішні спроби (відкриті та таємні) втрутитись у внутрішні справи держави.

Нереалізація національних інтересів завжди вказує на недостатню ефективність системи НБ. Не вирішеним залишилось питання дослідження єдиного підходу до забезпечення системи національної безпеки і оборони при державотворчій та законотворчій діяльності. Для розв'язання цієї проблеми необхідно проаналізувати, систематизувати погляди впливових політичних партій з питань НБ та оборони у новітній період історії України. Аналіз історіографії свідчить, що питання партійного забезпечення національної безпеки і оборони у новітній період історії не стало предметом цілісної наукової розвідки і досі не має ґрунтовної наукової праці, присв'яченій цій проблематиці, відсутність якої помітна в сучасній історичній науці.

Порівняльно-критичний аналіз зарубіжної та вітчизняної історіографії дає підстави стверджувати, що проблема партійного забезпечення національної безпеки і оборони України в період 1992-2009 рр. не набула всебічного висвітлення в історичних дослідженнях. Все це підтверджує необхідність проведення наукового дослідження для врахування попереднього історичного досвіду в процесі

подальшого вдосконалення системи забезпечення НБ з боку політичних партій України.

1.2. Законодавче забезпечення національної безпеки і оборони України у новітній період.

24 серпня 1991 р. Верховна Рада проголосила державний суверенітет України, що попередньо було викладено в Декларації про суверенітет України 1990 р.[91]. Цей нормативно-правовий документ за об'ємом невеликий, складається з преамбули і десяти невеликих розділів. У ньому українська влада задекларувала своє право, як «національної держави» на створення власних Збройних Сил, органів безпеки, внутрішніх військ і т. і. Також в Декларації було висловлений « намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участь у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти, не набувати ядерної зброї», « здійснювати захист та охорону національної державності українського народу». За юридичною природою Декларацію слід вважати передконституційним документом.

Цього ж 24 серпня 1991 р. Верховною Радою УРСР було проголошено Акт про проголошення незалежності України [92], який до цього повністю був схвалений результатами Всеукраїнського референдуму, який відбувся 1 грудня 1991 р. (понад 90 % від учасників референдуму висловились за незалежність України).

Правове визначення терміну національні інтереси подано у ЗУ «Про основи національної безпеки України» [89] в ст.1 «національні інтереси – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток».

Функціонування недержавної системи забезпечення безпеки України відбувається за межами правової регламентації, на відміну від США, Китаю. Тільки в ст. 9 ЗУ „Про основи національної безпеки України” зазначено: „громадяни України через участь у виборах, референдумах та через інші форми безпосередньої демократії, а також через органи державної влади та органи місцевого

самоврядування, які вони обирають, реалізують національні інтереси, добровільно і в порядку виконання конституційних обов'язків здійснюють заходи, визначені законодавством України щодо забезпечення її національної безпеки; як безпосередньо, так і через об'єднання громадян привертають увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни; у законний спосіб і законними засобами захищають власні права та інтереси, а також власну безпеку” [89, с.11].

Відповідно до ст. 10 вказаного закону недержавні організації (громадські організації, політичні партії) мають право здійснювати наступні основні функції для забезпечення національної безпеки : проводити постійний моніторинг впливу на національну безпеку процесів, що відбуваються в політичній, соціальній, економічній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній, воєнній та інших сферах, релігійному середовищі, міжетнічних стосунках; прогнозування змін, що відбуваються в них, та потенційних загроз національній безпеці ; прогнозування, виявлення та оцінка можливих загроз, дестабілізуючих чинників і конфліктів, причин їх виникнення та наслідків прояву; розроблення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень з метою захисту національних інтересів України; оцінка результативності дій щодо забезпечення національної безпеки та визначення доцільної адекватності витрат на ці цілі [89, с. 12].

Питання національної безпеки України регулюються вітчизняними, міжнародними та міждержавними нормативно-правовими актами. В першу чергу, це Закони України, прийняті ВРУ, які умовно можна поділити на три групи:

1. Конституційні закони (основні): Конституція України (1996), ЗУ „Про громадянство України ” [93, 94], тощо.
2. Звичайні закони, які регулюють важливі суспільні відносини.
3. Надзвичайні закони, які приймаються в необхідних випадках, передбачених Конституцією, в Україні, поки що таких законів не має.

До підзаконних нормативно-правових актів слід віднести:

- Укази і розпорядження Президента України;

- Постанови Верховної Ради України (ВРУ);
- Постанови Кабінету міністрів України;
- Міжнародні та міждержавні договори України, ратифіковані належним чином і які становлять невід'ємну частину законодавства України;
- Інструкції, вказівки, нормативні накази, рішення і т.і.

Президент України за поданням РНБОУ затверджує Стратегію національної безпеки України, Воєнну доктрину України, Стратегію воєнної безпеки України, Стратегічний оборонний бюлетень та інші складові Стратегії НБ України, як основні об'єкти довгострокового оборонного планування. Довгострокове оборонне планування є основним елементом загальної системи стратегічного планування у сфері безпеки і оборони і здійснюється з метою визначення перспектив розвитку, що найбільшою мірою відповідає характеру реальних і потенційних загроз у безпеці, обороні, економічним, науково-технічним та демографічним можливостям держави.

Стратегія національної безпеки України – узгоджена за метою, завданнями, умовами і засобами довгострокова комплексна програма практичних дій щодо забезпечення захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз. Стратегія НБ України є основою для комплексного планування діяльності органів державної влади у сфері оборони і національної безпеки.

ВРУ визначає основи національної безпеки, формує законодавчу базу у цій сфері [93 ст. 85].

Кабінет Міністрів України за пропозиціями міністерств, інших центральних органів виконавчої влади затверджує проекти концепцій та інші державні цільові програми розвитку (далі – ДПР), як об'єкти середньострокового оборонного планування в питаннях НБ. ДПР повинні відповідати вимогам ЗУ „Про державні цільові програми” [95]. Державна цільова програма розвитку – це комплекс ув'язаних щодо ресурсів, виконавців і термінів виконання організаційних, науково-дослідних, дослідно-конструкторських, соціально-економічних, технічних та інших

заходів, що забезпечують ефективне вирішення завдань на середньострокову перспективу.

Основними законодавчими заходами в оборонній сфері України в період 1991-2008 рр. слід назвати: 24. 08.1991 р., коли ВРУ прийняла Постанову „Про військові формування України” [96], відповідно до якої було створено Міністерство оборони України, а 3 вересня цього року було призначено першого Міністра оборони України генерала Морозова К.П., який склав присягу народу України. 11.10.1991 р. ВРУ була прийняла Постанову „Про концепцію оборони та будівництва ЗСУ” [97] та було утворено Раду оборони України. Указом Президії ВРУ 14 листопада ухвалено текст Військової присяги, до якої на добровільній основі в період січень-березень 1992 р. були приведені всі збройні формування, дислоковані на території України. 6 грудня 1991 р. ВРУ ухвалила закони „ Про оборону України” [98], „Про Збройні Сили України” [99].

6 січня 1992 р. Всеукраїнська нарада під головуванням Л.М.Кравчука накреслила шляхи військового будівництва держави до 1996 р. 11 січня цього ж року Росія погодилась передати частину Чорноморського флоту під юрисдикцію України. 25 березня ВРУ прийнятий ЗУ „Про загальний військовий обов’язок і військову службу” [100]. В червні 1992 р. Україна направила свій перший миротворчий контингент до Югославії. 1 липня цього ж року Президентом України було створено РНБОУ та визначено її персональний склад. Цього ж місяця РНБОУ схвалено Воєнну доктрину України [101], як основу воєнного будівництва. Згодом цей документ був поданий Президентом у парламент, де 19.10 1993 р. прийнятий ВРУ. В серпні Уряд прийняв Постанову „Про реформування системи військової освіти” [102]. В Україні на той час функціонувало 7 військових інститутів, один військовий університет, одна академія ЗСУ, 3 відділення військової підготовки та 43 військові кафедри при цивільних вищих навчальних закладах. 23 серпня 1992 р. було створено Війська Протиповітряної оборони України, які згодом були об’єднані з військами повітряної оборони України.

28 січня 1993 р. було підписано Указ Президента № 31/93 „Про Військово-Повітряні Сили України” [103] (їх формування завершилось тільки в 2004 р.), а 3

лютого введено в дію ЗУ „Про Цивільну оборону України” [104]. В жовтні 1993 р. було призначено другого Міністра оборони Радецького В.Г. Цього ж місяця ВРУ прийняла постанову про загальну структуру, чисельність та матеріально-технічне забезпечення ЗСУ, яка впровадила план організаційних заходів у ЗСУ. 19 жовтня ВРУ своєю Постановою затвердила першу Военну доктрину України [101], як складову концепції національної безпеки. В жовтні введено в дію ЗУ „Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” [105].

В лютому 1994 р. підписано Указ Президента „Про Положення про військові комісаріати” [106]. В серпні знову відбулась зміна Міністра оборони України, третім міністром оборони став Шмаров В.М.

20 квітня 1995 р. Указом Президента України було створено Війська Повітряної оборони України [107].

23 травня 1996 р. Указом засновано Сухопутні війська України [108]. В липні призначено нового Міністра оборони Кузьмука О.І. Розпочалось скорочення ЗСУ. До кінця 1996 р. у ЗСУ було скорочено 3,5 тис. військових структур, 410 тис. військових, зменшено бойових літаків на 600 одиниць, вертольотів – на 250, танків та броньованої техніки на 2 400 та 2 000 відповідно.

20 січня 1997 р. Президент затвердив Державну Програму будівництва та розвитку ЗСУ до 2005 р. у відповідності до ЗУ „Про організацію оборонного планування України” [109], яка реалізовувала поетапні кроки Концепції будівництва та розвитку ЗСУ [110]. Президент України в серпні затвердив Положення „Про Міністерство оборони України” [111] і „Про Генеральний штаб ЗСУ” [112]. В цей же день Кабінет Міністрів затвердив комплексну програму поетапного скорочення і ліквідації міжконтинентальних балістичних ракет РС-18, результати виконання якої були оцінені Президентом України у Посланні до ВРУ „Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2001 р.” [113].

5 березня 1998 р. прийнято ЗУ „Про РНБОУ” [114]. В цьому ж році Президент України Кучма Л.Д. затвердив програму поетапного скорочення і ліквідації стратегічних авіокомплексів ТУ-95МС і ТС-160. Розроблена і затверджена Президентом України Концепція виховної роботи (гуманітарного і соціального

розвитку) у ЗСУ [115]. На кінець року ВРУ визначено чисельність ЗСУ до 2000 р., яка становила 310 тис. військових та 90 тис. цивільних працівників.

В квітні 1999 р. ВРУ прийняла ЗУ „Про участь України в миротворчих операціях” [116].

В 2000 р. Україна прийняла закон „Про направлення підрозділів ЗСУ до інших держав” [117]. ВРУ ратифікувала міжнародну Угоду держав-учасниць Договору Північноатлантичного Альянсу, які беруть участь у програмі „Партнерство заради миру” [118,119]. Ця Угода передбачає статус ЗСУ у воєнно-миротворчих операціях. Президент в липні підписав „Державну програму будівництва і розвитку ЗСУ на період до 2005 р.”, а ВРУ внесла зміни до законів „Про ЗСУ” [99] та „Про оборону України” [85].

16.01. 1997 р. Верховна Рада України за № 3/97-ВР прийняла нову Постанову «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України» [120]. В цій постанові було рекомендовано Президенту України, Кабінету Міністрів України, Комісії ВРУ з питань оборони і державної безпеки разом з профільними комісіями прискорити розробку і подання на розгляд ВРУ проекти законів про національну безпеку України, про Раду національної безпеки і оборони України, про зовнішню розвідку. У створенні Концепції брали участь політики, які представляють усі гілки влади та політичні партії. Практично згаданий документ фіксує консенсус політичних сил у сфері національної безпеки.

Згодом цей документ, як і згадана Концепція втратили свою чинність і 19.06. 2003 р. ВРУ був прийнятий ЗУ «Про основи національної безпеки України» № 964-IV, з змінами внесеними 15.12. 2005 р. [89].

ЗУ «Про основи національної безпеки України» визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності.

В Конституції України (1996 р.) [93] національна політика України зафіксована прагненням без'ядерного, позаблокового та нейтрального статусу.

Так, ст. 16 Конституції України [93] вказує на обов'язок держави по забезпеченню екологічної безпеки, підтримання екологічної рівноваги, подолання наслідків Чорнобильської техногенної катастрофи, збереження генофонду Українського народу.

Наступна ст.17 Конституції [93] визначає найважливіші функції держави як захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки. Ця ж стаття Конституції України забороняє розташування на території України іноземних військових баз. В свою чергу положеннями цієї статті оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості покладаються виключно на Збройні Сили України.

Ст. 92 Конституції України п.17 [93] гласить, що тільки Законами України визначаються «основи національної безпеки, організації Збройних сил України і забезпечення громадського порядку»; п.2 – «порядок направлення підрозділів Збройних сил України до інших держав; порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України».

Ст. 106 Конституції України п.17 [93] вказує, що Президент України «здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави».

Без'ядерний та позаблоковий статус України був підтверджений не тільки вітчизняним законодавством, але й рядом міжнародних актів, які повинні забезпечувати безпеку, суверенітет і незалежність нашої країни. Серед них слід назвати: Програма НАТО «Партнерство заради миру (ПЗМ): запрошення» 10.01.1994р. [118]. Дана програма НАТО „Партнерство заради миру: запрошення” доповнена рядом законів, серед яких ЗУ „Про ратифікацію Угоди між державами-учасницями Північноатлантичного Договору та іншими державами, які беруть участь у програмі "Партнерство заради миру", щодо статусу їхніх збройних сил [119]. «Хартія українсько-американського партнерства, дружби та співробітництва» 22.11.1994 р., підписана президентами України і США, Кучмою та Б.Клінтоном [121]. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку із приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. 5.12.1994 р. Будапешт. За участю – Україна, Росія, Великобританія, США [122]. Хартія про особливе партнерство між

Україною та організацією Північноатлантичного договору. 9.07.1997р. Мадрид. Учасники 15 країн-учасників НАТО і Україна [123]. Стратегічна концепція НАТО, План дій щодо членства в НАТО (ПДЧ) 24.04.1999 р. [124].

Перелічені міжнародні правові акти були ратифіковані ВРУ та деталізовані законодавством України.

Забезпечення державної безпеки покладається і на структурні елементи безпекового сектору країни. Серед них, Служба безпеки України, відповідно до ЗУ «Про Службу безпеки України» 1992 р. [125], захист державного кордону України на Державну прикордонну службу [126] та правоохоронні органи держави [127,128].

ЗУ «Про оборону України» від 1992 р. №1933-XII [98] з змінами та доповненнями встановлює засади оборони України, визначає повноваження, основні функції, завдання та обов'язки у сфері оборони. Ст.1 вказаного закону надає перелік і визначення термінів, які вживаються у воєнно-оборонній сфері, серед яких – оборона України, обороноздатність, збройна агресія, вторгнення, напад, окупація, анексія, блокада, особливий період. Закон дає перелік дій, які повинна проводити держава у мирний час для підготовки оборони, а також в особливий період (режим воєнного стану) для збройної відсічі агресії направленої проти України. Закон визначає основні функції Міністерства оборони та його основного органу планування – Генерального штабу, інших центральних органів виконавчої влади у сфері оборони, а також перераховує завдання, які стоять перед підприємствами, установами, організаціями, їх посадовими особами, незалежно від форм власності у сфері оборони, обов'язки та права громадян.

Перейдемо до аналізу ЗУ «Про основи національної безпеки України» в редакції 2003 р. із змінами 2005 р. [89]. Вказаний закон складається з 12 статей і є обов'язковим для виконання на території України. Виділимо основні положення цього законодавчого акту.

Ст. 1 вказаного закону визначає поняття національна безпека, національні інтереси, загроза національній безпеці, воєнна організація держави, правоохоронні органи.

Відповідно до цього закону були розроблені і затверджені Президентом України Стратегія національної безпеки України (105/2007) [129] та Воєнна доктрина України (648/2004) [130].

Ст. 7 вказаного закону перераховує реальні та потенційні загрози національним інтересам і безпеці України, згрупувавши їх по сферах: зовнішньополітичної діяльності, державної безпеки, воєнної справи, безпеки державного кордону України, внутрішньополітичної, економічної діяльності, соціальной, гуманітарній, науково-технологічній, екологічній, інформаційній.

ЗУ “Про основи національної безпеки України” [89] суб’єктами забезпечення НБ, крім ЗСУ та інших силових відомств, визнає об’єднання громадян. Цей закон відмінив Концепцію національної безпеки України від 16.01.1997 р.

15 червня 2004 р. Президентом України було підписано Указ про затвердження нині діючої Воєнної доктрини України № 648/2004 (зміни 21.04.2005 р.) [129].

Воєнна доктрина – державний документ про програмні цільові настанови і керівні принципи створення, розвитку і застосування воєнно-силових структур. Воєнні доктрини різних країн у різні історичні періоди відбивали специфіку поглядів на цю проблему. Так, наприклад, Японія в 1904 р. та 1949 р. , Німеччина – в 1914 р. і 1939 р. сформували наступальні воєнні доктрини; Франція в 1939 р. мала пасивну воєнну доктрину; США – доктрину ядерного стримування; Білорусь у 1992 р. прийняла оборонну доктрину. Принципу оборонної доктрини притримується і Україна.

В Україні склалася традиція, що важливі оборонно-безпекові документи країни створюються за схемою – спочатку Воєнна доктрина, а потім Концепція. Первинні редакції Воєнної доктрини України не раз відхилялись і тільки після путчу у Москві у жовтні 1993 р. її вперше прийняла ВРУ. Концепція (основи державної політики) національної безпеки була прийнята значно пізніше – у січні 1997 р. Ці обидва документи швидко втрачали практичну цінність, викликаючи шквал критики, тому політиками обговорюються нові варіанти. В першу чергу мова іде про Воєнну доктрину.

Перше нагадування і конкретна постановка завдання про розробку Воєнної доктрини було відображене у Постанові ВР України від 11 жовтня 1991 р. «Про концепцію оборони і будівництва Збройних сил України» [110], де у п. 2 говориться: «Кабінету Міністрів України, Комісії ВРУ з питань оборони і державної безпеки в місячний термін розробити Воєнну доктрину України і внести її на розгляд ВРУ». Конкретним виконавцем виступило Міністерство оборони України, як найбільш зацікавлена структура. Недержавні інституції до цієї роботи не залучались. Перший проект Воєнної доктрини був відхилений українським парламентом у жовтні 1992 р. В квітні 1993 р. проект Воєнної доктрини знову був повернутий на доробку і тільки 19 жовтня 1993 р. перша Воєнна доктрина була затверджена. Тодішня українська Воєнна доктрина базувалась на Декларації про державний суверенітет (1990 р.) [91] та Акті проголошення незалежності України (1991 р.) [92]. Структура цього документу складалась з трьох розділів – воєнно-політичного, воєнно-технічного і воєнно-економічного. Перший розділ був присвячений способам запобігання війни, створенню збройних сил, підготовці держави і армії до припинення можливої агресії у будь-якій військово-політичній ситуації, визнанню оборонної політики безпеки. Основними принципами доктрини були територіальна цілісність і національна незалежність інших держав, відмова від використання зброї як інструменту зовнішньої політики, принцип ненападу та інші положення, які відповідають характеру та духу документів ООН та Гельсенських угод. Воєнна доктрина підтвердила прихильність нашої держави до без'ядерного статусу. У документі сказано: «Україна... вважає використання ядерної зброї неприпустимим..., ніколи не санкціонує її застосування і виключає з арсеналів своєї зовнішньої політики, погрозу її використання». Свій без'ядерний статус Україна "пов'язує зі скороченням і знищенням ядерної зброї, розміщеної на її території, з адекватними діями інших ядерних держав і забезпеченням ними і міжнародною співдружністю надійних гарантій безпеки". Водночас Воєнна доктрина підтвердила, що ядерна зброя, успадкована від колишнього СРСР, є її власністю.

Тодішня Воєнна доктрина 1993 р. [101] не визначала ймовірного супротивника. У ній було записано: "Україна вважає своїм потенційним супротивником ті держави, чия послідовна політика створює для неї воєнну загрозу, веде до втручання у внутрішні справи України, зазіхання на її територіальну цілісність і національні інтереси". Воєнна доктрина проголошує принцип розумної оборонної достатності у визначенні чисельності та родів збройних сил, чисельності і видів звичайних озброєнь і їхніх систем (0,8 – 0,9% від кількості населення країни), а також визначає воєнну безпеку складовою частиною національної безпеки.

У військово-технічному розділі Воєнної доктрини визначались завдання ЗС України в мирний і воєнний час. У мирний час збройні сили покликані підтримувати стан готовності на рівні, необхідному для стримування будь-якої потенційної агресії. Під час війни збройні сили змушені мобілізувати всі матеріальні й людські ресурси для відсічі. Для ефективної оборони вони мають бути оснащені високоточною та іншою зброєю на основі передових технологій.

У третьому розділі Воєнної доктрини розглядалися питання воєнних витрат, державного воєнно-промислового комплексу, мобілізації. Головні принципи української військово-економічної політики полягали, на той час, у збереженні військово-промислової бази на рівні, що відповідає потребам збройних сил, придбанні передових систем озброєнь, екологічної безпеки й економічної доступності, раціональності конверсійних програм.

Прийняття Воєнної доктрини було важливим етапом у вирішенні проблем, без визначення яких органи державної влади в цілому і командування збройних сил зокрема могло залишитися без реальних орієнтирів у виборі напрямів гарантування безпеки держави. У той же час Воєнна доктрина України через об'єктивні обставини мала істотні недоліки і вимагала подальшої доробки.

По-перше, вона була прийнята тоді, коли ЗС перебували у стані глибокої трансформації в умовах постійного зменшення можливостей держави забезпечувати

ЗС всім необхідним. Тоді доцільно було приймати Воєнну доктрину перехідного періоду, розраховану на певний конкретний термін.

По-друге, зберігаючи де-факто позаблоковий та нейтральний статус, Україна покладала на власні Збройні сили виконання завдань (згідно з діючим положенням доктрини) відбиття можливої агресії з боку будь-якої держави, з повітряно-космічного простору, суші або моря, тобто вона планувала завдання, притаманні військовій коаліції або наддержаві. Реально її Збройні сили (зважаючи на економічні можливості) могли забезпечити рівень воєнної безпеки майже у двадцять разів нижчий, ніж у Франції, яка за кількістю населення та територією може бути прирівняна з Україною. Якщо врахувати й рівень безпеки, що гарантує Франції воєнно-політичний блок НАТО, то визначене співвідношення буде набагато нижчим не на нашу користь. Перед державою постала альтернатива: або зберегти існуючий стан речей і мати віртуальну можливість забезпечувати власну воєнну безпеку, або шукати можливість гарантувати її за рахунок приєднання до воєнних блоків чи укладання військово-політичних договорів з іншими державами.

По-третє, Воєнна доктрина може бути реальною й ефективною тільки в тому випадку, якщо вищі органи законодавчої й виконавчої влади мають чітку стратегію внутрішнього розвитку країни, визначилися в питаннях зовнішньої політики, і ця лінія керівництва держави має тверду підтримку широких верств населення.

Важко уявити життєздатність і дієвість Воєнної доктрини, якщо при її розробці не визначено ряд принципових питань, наприклад: політичний і економічний лад, що існує в Україні; базові національні інтереси України в економіці, політиці, соціальній сфері, екології, у питаннях міжнародних стосунків, для захисту яких потрібні ЗС; співвідношення принципів неядерної, нейтральної держави з реальним розміщенням на її території іноземних військ (Чорноморського військового флоту Росії), і міжнародного оточення, що поки ніяк не відреагувало на заяви України про можливий нейтралітет; яким чином сучасна геостратегічна ситуація з урахуванням реалій перерозподілу сил і тенденцій, що превалюють, у

розвитку всього спектру загроз на тлі внутрішніх проблем України впливає на її безпеку; який зміст вкладається в категорію "принцип оборонної достатності держави" і якими засобами вона буде забезпечена; яким чином визначатиметься потенційний противник України, чи це буде окрема держава зі своїм військовим та економічним потенціалом, чи це буде військова коаліція і які дії ЗС України будуть доречні у кожному окремому випадку (адже саме ці проблеми є визначальними для перспектив розвитку ЗС).

Як правило, відповіді на ці запитання повинна дати Концепція національної безпеки. На жаль, в Україні і цей документ також залишив без відповіді принципові питання воєнної політики держави. Зараз (2009 р.) до Верховної Ради України надійшов новий варіант Воєнної доктрини, який, за традицією, підготувало Міністерство оборони. Проте в умовах політичного протистояння як на рівні парламенту України, так і між різними гілками влади, а також закритого, відомчого характеру цього документа, відсутності широкого обговорення його базових положень у наукових та політичних колах його відповідність сучасним умовам викликає багато сумнівів.

Діюча Воєнна доктрина 2004 р. [129] у ст. 21 вимагає від України проведення такої реформи Збройних сил, яка за характером, складом, системою управління, навчання і підготовки має наближатися до стандартів НАТО. Заплановано розподіл Збройних сил на три основні функціональні структури: об'єднані сили швидкого реагування, які повинні запобігати, стримувати і нейтралізувати можливу агресію; основні сили оборони призначені для відсічі агресії; стратегічні резерви, які забезпечують стійкість оборони.

Ця Воєнна доктрина чітко визначає воєнно-стратегічні цілі для Збройних сил України у разі виникнення збройного конфлікту, у локальній чи регіональній війні, у міжнародних миротворчих операціях, а також основні завдання у мирний час ст. 22-23, до початку збройної агресії ст. 24, після відсічі збройної агресії ст.32.

Україна для виконання своєї місії у міжнародних миротворчих операціях направляє миротворчі контингенти, миротворчий персонал і надає матеріально-технічні ресурси, ст. 36. Також Україна може надавати військову допомогу іншим державам, що визначено ст.37 Воєнної доктрини.

Ст. 40 доктрини визначає основні завдання керівництва збройними Силами України у мирний і військовий час.

Надається особлива увага розвитку воєнно-економічного аналізу і прогнозування для забезпечення потреб обороноздатності України. Воєнна доктрина України 2004 р. визнає створення резерву людських ресурсів, що в подальшому було передбачено ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [105]. Цей закон вводить термін « сили цивільного захисту», яким надається статут де-юре.

Діюча Воєнна доктрина має оборонний характер, чітко перераховує реальні та потенційні внутрішні та зовнішні загрози національній безпеці. Спрямована на політику євроатлантичної інтеграції, посиленню співробітництва з існуючими системами безпеки, дотримання оборонної достатності, впровадження механізмів демократичного цивільного контролю, продовження розвитку воєнно-політичного партнерства з НАТО і ЄС, поглиблення відносин з названими безпековими міжнародними організаціями аж до повноправного членства.

Постановою ВР України від 18 липня 1995 р. була схвалена Концепція (основи державної політики) національної безпеки України [130] із змінами відповідно до Постанови КМ України від 23.11.1998 року. Вказана постанова рекомендувала розробити і подати для прийняття у ВРУ проекти Законів України «Про національну безпеку України», «Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про зовнішню розвідку».

Сама Концепція встановлювала основи цілеспрямованої політики щодо захисту національних інтересів і безпеки України. Концепція національної безпеки повинна забезпечити єдність принципів, поєднання підходів, підготовку доктрин, стратегій, концепцій, державних і відомчих програм у різних сферах цієї галузі.

Концепція формулювала, що національна безпека розглядається як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Основні принципи забезпечення національної безпеки, відповідно до Концепції 1995 р. це – пріоритет прав людини, верховенство права, пріоритет мирних засобів вирішення конфліктів, адекватність заходів захисту, демократичний цивільний контроль, додержання балансу інтересів особи, чітке розмежування повноважень органів державної влади.

Концепція встановлювала, що національна безпека досягається виваженою політикою у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційних сферах.

Пріоритетами національних інтересів України були визначені на той час створення громадянського суспільства; досягнення національної злагоди; забезпечення державного суверенітету; створення ринкової економіки; забезпечення екологічних та технологічно безпечних умов прожиття; збереження та зміцнення науково -технологічного потенціалу; зміцнення генофонду Українського народу; розвиток української нації; налагодження рівноправних і взаємовигідних взаємовідносин з усіма державами, інтегрування в європейську та світову спільноту.

Концепцією були визначені основні можливі загрози національній безпеці України у найважливіших сферах життєдіяльності (подаються ті які мали місце або були наявні тенденції до їх появи): в політичній – це спроби зовнішнього втручання у внутрішні справи України; наявність сепаратистських тенденцій в окремих регіонах України (спроба розвинути ідею по відокремленню Донецької, Луганської та Дніпропетровської обл.); загострення міжетнічних (АР Крим – кримсько-татарське питання, питання закарпатських русинів) і міжконфесійних (релігійних) відносин між Українською православною церквою Київського та Московського патріархатів; порушення принципу розподілу влади (несвоєчасне невиконання Указів Президента України, КМ України і т.д.); невиконання чи неналежне виконання законних інтересів органів державної влади та місцевого самоврядування; відсутність ефективного механізму забезпечення законності (невиконання чи неповне

виконання судових рішень виконавчою службою України) ; в економічній сфері це перешкоди по встановленню ринкових взаємовідносин, особливо з боку фінансово-промислових груп, спроба монополізації виробництва; залежність національної економіки від економічної політики інших країн (поставка нафти, газу, атомного палива); неконтрольований вплив інтелектуальних, матеріальних та фінансових ресурсів; криміналізація суспільства (контрабанда, корупція); у соціальній сфері це низький рівень життя та соціальної захищеності, безробіття, різке матеріальне розшарування суспільства; суспільно-політичне протистояння окремих груп, регіонів (ліва та праві ідеології, Південь – Схід – Захід); падіння рівня здоров'я; неконтрольовані міграційні процеси; у військовій не вирішені питання присутності на території України військових баз Росії, територіальна суперечка між політиками Росії, Румунії, Польщі за українські землі, відсутність демаркації східного кордону можуть в подальшому перерости у політичний конфлікт з відповідними наслідками; в екологічній – мають місце негативні наслідки Чорнобильської катастрофи; неефективне використання природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища; в науково-технологічній сфері це вплив інтелектуального і наукового потенціалу; науково-технологічне відставання; зниження рівня підготовки висококваліфікованих наукових та інженерних кадрів; в інформаційній сфері наявні тенденції повільного входження України у світовий інформаційний простір; інформаційна експансія; брак об'єктивного уявлення про Україну, інформаційна дискримінація.

Відповідно до наявності можливих загроз для національної безпеки України Концепція передбачала реалізацію відповідних доктрин, стратегій, стратегічних концепцій і державних програм у найважливіших сферах національної безпеки.

Для реалізації завдань по захисту національних інтересів України створена система забезпечення національної безпеки, яка являє собою сукупність суб'єктів, що здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства України. До основних функцій вказаної системи забезпечення відноситься створення і підтримка в готовності сил та засобів; управління її діяльністю; здійснення планової та оперативної діяльності; участь в міжнародних системах безпеки.

За визначенням вказаної Концепції до воєнної організації держави України відносяться Збройні сили, Служба безпеки, Національна гвардія, внутрішні війська, Міністерство внутрішніх справ, Прикордонні війська, військові підрозділи Міністерства надзвичайних ситуацій.

В грудні 1991 р. народ України проголосував за підтвердження Акту незалежності України та перші вибори Президента. Серед важливих законів, прийнятих ВРУ на той час, особливе значення для забезпечення молодого республіки мав закон про перепідпорядкування Верховній раді військ, дислокованих на території України та створення Служби безпеки України, про кордони і цілісність території, про Митний комітет. Наприкінці 1991 р. в Україні нараховувалось всього 12 політичних партій. 1993 р. умовно історики називають початком третього етапу партійного будівництва. В 1993 р. всі партії (біля 30) виступали проти комуністичної ідеології, за суверенітет України («Народний рух України» (Іван Драч), Українська республіканська партія (Левко Лук'яненко), Українська селянська демократична партія, партія Зелених, Демократична партія (Володимир Яворівський) і т.і.). Умовно їх можна було розділити на дві групи. Перші опозиційні до президента, інші підтримували його, серед них народно-демократичні партії. В питаннях безпеки і оборони парламентські партії орієнтувались на думку фахівців і всі виступали за безядерний та нейтральний статус України. Україна успадкувала 15 % ядерної зброї СРСР, що робило її третьою найбільшою ядерною країною світу. Підтверджуючи своє рішення стати без'ядерною державою Україна до березня 1992 р. передала Росії 57 % тактичної ядерної зброї, а в 1996 р. повністю позбулася ядерного арсеналу. 1997 р. кардинальними змінами в питаннях національної оборони і безпеки не відрізнявся. В 1998 р. перед виборами до ВРУ нараховувалось біля 50 партій. Центральна виборча комісія до виборів допустила 30 політичних партій, з яких 4 % бар'єр подолали п'ять центристських партій та блоків і ще три ліві. Парламент спочатку був розподілений порівну, а в 2000 р. була сформована правочентристська більшість. Ліві сили втрачали позиції. Представники олігархів у ВРУ маючи спільну природу з російським бізнесом в 2001 р. добились відставки

уряду на чолі з В.Ющенко. Вибори 2002 р. продемонстрували зрілість партійної системи українського суспільства та тріумф демократії [131].

Відповідно до ст.ст. 91 та 92 п.17 Конституції України [92] Верховна Рада України приймає закони та інші підзаконні акти (постанови, акти) більшістю від конституційного складу. Основи національної безпеки, організація Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку визначаються виключно законами України, які розробляє і пропонує як правило дорадчий орган при Президентові України – РНБОУ [114]. Рада національної безпеки і оборони України стоїть на чолі системи забезпечення національної безпеки України

Ст. 107 Конституції України (1996 р.) [92] визначає Раду національної безпеки і оборони України (РНБОУ) координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України. РНБОУ координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки. Головою Ради є Президент України, який і формує її склад. До складу РНБОУ за посадою входять Прем'єр – міністр України, Міністр оборони України, Голова Служби безпеки України, Міністр внутрішніх справ України, Міністр закордонних справ України. Рішення Ради вводяться в дію Указами Президента України.

ЗУ “Про основи національної безпеки України” [89] в ст.4 визначає РНБОУ як суб'єкт забезпечення національної безпеки, а ст. 9 цього ж закону вказує на повноваження: „Рада національної безпеки і оборони України координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сферах національної безпеки і оборони; з урахуванням змін у геополітичній обстановці вносить Президенту України пропозиції щодо уточнення Стратегії національної безпеки України та Воєнної доктрини” [101,120].

РНБОУ створена Указом Президента України від 30 серпня 1996 р. „Про Раду національної безпеки і оборони України». Компетенція та функції РНБОУ визначаються ЗУ « Про Раду національної безпеки і оборони України» (1998 р.) [114]. ЗУ про РНБОУ визначає правові основи цієї організації, її діяльності та склад, структурну складову.

ЗУ «Про розвідувальні органи України» [132] був підписаний Президентом України 22 березня 2001 р. Вказаний закон дав тлумачення відповідних термінів розвідувальна діяльність, інформація, органи. Визначив правові основи та принципи діяльності, основні завдання, методи і засоби діяльності. Серед розвідувальних органів законодавець чітко визначив чотири суб'єкта: Службу безпеки України, Міністерство оборони (Збройних сил), Прикордонну службу, в 2005 р. до цього переліку добавилась Служба зовнішньої розвідки (СЗР). Ст.1 вказаного закону чітко визначає, що розвідувальна діяльність спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх загроз, сприянню формуванню і реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони.

Закон України «Про Службу безпеки України» [125] із змінами і доповненнями, був підписаний Президентом України 25 березня 1992 р. за № 2220-ХІІ. Відповідно до дефініції ст.1 СБУ державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України. Служба безпеки України підпорядкована Президенту України і підконтрольна Верховній Раді України.

Основним завданням СБУ є захист національних інтересів від розвідувально-підривної діяльності іноземних спецслужб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинності, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Згідно ст. 9 вказаного закону в систему СБУ входять органи військової контррозвідки, які забезпечують Збройні сили України і Прикордонні війська.

Основними підрозділами СБУ, які за своїми функціональними обов'язками причетні до захисту національної безпеки і оборони, відповідно до ст. 10 закону слід віднести підрозділи розвідки і контррозвідки, захисту національної державності. СБУ надає пропозиції Президенту України щодо видання актів з питань збереження державної таємниці, обов'язкових для всіх носіїв. Регіональні органи СБУ є незалежними від органів місцевого самоврядування і державної адміністрації.

СБУ має право подавати органам державного управління обов'язкові для розгляду пропозиції з питань національної безпеки України.

26 грудня 2002 р. за № 374-IV Президент України підписав Закон «Про контррозвідувальну діяльність» [133]. Контррозвідувальна діяльність – це спеціальний вид діяльності в сфері забезпечення державної безпеки, з метою виявлення і попередження зовнішніх та внутрішніх загроз безпеки України, а також попередження появи причин і умов для їх виникнення.

Серед суб'єктів національної безпеки згадується служба зовнішньої розвідки, яка була організована на базі аналогічної служби СБУ 1 грудня 2005 р., правові основи організації та діяльності СЗР визначені ЗУ «Про Службу зовнішньої розвідки України» [134]. Відповідно до вимог цього закону СЗР має статус державного органу, який здійснює розвідувальну діяльність у політичній, економічній, військово-технічній, науково-технічній, інформаційній та екологічній сфері. Служба підпорядкована виключно Президенту та підконтрольна ВРУ. Одним з завдань, які стоять перед СЗР являється здійснення спеціальних заходів впливу, спрямованих на підтримку національних інтересів і державної політики у вищезгаданих сферах, також служба зобов'язана вживати заходи протидії зовнішнім загрозам національної безпеки України.

Закон України «Про національну гвардію України» [135] від 4 листопада 1991 р. № 1774-XII втратив свою чинність на підставі відповідного закону від 11.02.2000 р. за № 1363- XIV.

Закон України «Про внутрішні війська МВС України» за № 2235-XII [127] був підписаний 26 березня 1992 р. Президентом України і отримав ряд доповнень і змін включно до травня 2007 р.

Внутрішні війська за положенням вказаного закону входять в систему МВС України і призначені для охорони та оборони важливих державних об'єктів, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України (супроводження спеціальних вантажів, участь у ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, охорона дипломатичних і консульських установ іноземних держав і т.і.), охорони установ

виконання покарань і лікувально-трудових установ, а також для участі в охороні громадського порядку та боротьбі із злочинністю.

Одним з важливих законодавчих документів у сфері національної безпеки є ЗУ «Про Збройні сили України» [99,5] від 06.12. 1991 р. з змінами внесеними включно по 28.12.2007 р. і які діяли по 31.12 2008 р.

Закон гласить, що Україна розуміючи необхідність забезпечення власної воєнної безпеки і оборони, усвідомлюючи відповідальність у справі підтримання міжнародної стабільності має власні ЗСУ з необхідним рівнем їх бойової готовності та боєздатності. У розвиток цього закону прийнята Державна програма розвитку ЗСУ на період 2006-2011 рр.

Вказаний закон визначив функції, склад ЗСУ, правові засади їх організації, діяльності, дислокації, керівництва та управління ними.

Відповідно до вимог ст. 1 на ЗСУ, як військове формування, покладаються функції оборони, захисту суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості. Ця ж стаття приводить вичерпний перелік 6 (шести) причин коли, в мирний час ЗСУ мають право застосувати зброю і бойову техніку. Слід зазначити, що закон чітко забороняє використання ЗСУ по відношенню до цивільного населення, для обмеження його прав і свобод або з метою повалення конституційного ладу.

ЗСУ прямо підпорядковані Міністерству оборони України, як центральному органу виконавчої влади.

Структура ЗСУ передбачає Генеральний штаб, види Збройних Сил (сухопутні, повітряні та військово-морські), об'єднання, військові частини, військові навчальні заклади.

Серед органів, які забезпечують національну безпеку слід також зупинитись на Державній прикордонній службі України (ДПСУ) [126], як спеціальному органі виконавчої служби у справах охорони державного кордону, діяльність якого регламентована відповідним ЗУ від 03.04.2003 р., з змінами включно до 2008 р. На службу, як орган спеціального призначення, покладене завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні.

Діюче законодавство України з питань безпеки і оборони країни є закінченим продуктом парламетських дебатів політичних партій, елементами їх виборчих програм, основою для державних програм дій. Це дзеркало партійних позицій і фракційних домовленостей з питань безпеки і оборони.

Всі перераховані законодавчі акти з питань національної безпеки і оборони виконуються не повністю. Реформування ЗСУ практично зупинено. Не втілюється воєнна доктрина. Зовнішньополітичний курс постійно змінює стратегічні орієнтири. Україна не визначилась у своїй участі в колективних системах безпеки. Балансування між геополітичними інтересами Росії та Європи знижує міжнародний авторитет і визнання. Політика пристосування вказує на слабкість державних безпекових інституцій в питаннях забезпечення національних інтересів на світовій арені.

Сьогодні Україна, як і багато інших держав молодого демократії, стурбована невідкладними питаннями скорочення збройних сил, зупинки військової реформи, повільному настанню демократичних змін, мізерному фінансуванню, що її воєнно-політичному керівництву важко відволіктися від міжпартійної «війни», подивитися на проблему в цілому й т.і. Багато військових експертів не помічають, що Україна стоїть на порозі революційних змін у воєнних потребах. Україна повинна переглянути основні принципи й по-новому глянути на класичний зв'язок між цілями, шляхами й засобами. Інакше спроби воєнної реформи й надалі будуть зводитися до спроб реорганізувати засоби, не звертаючи увагу на шляхи й цілі.

Україні потрібно зосередитися на пошуку шляхів, які відповідали б задекларованим цілям безпеки і оборони, наявним у державі засобам їх забезпечення. Саме таким повинен бути внесок наукових і політичних кіл у процес військової реформи в Україні.

В період новітньої історії відбулись значні зміни у безпековому середовищі. Появились нові загрози глобального масштабу, активізувались старі. Стала реальною ситуація відновлення загроз „холодної війни” розпочинається протистояння двох систем безпеки (НАТО – ОДКБ). Україна має реальний шанс

опинитись у вакуумі безпеки, стати «сірою», «транзитною» зоною між Альянсом і країнами Організації Ташкентського договору. Ситуація потребує нових оцінок зовнішнього безпекового середовища. Змінюється воєнно-політична ситуація у Південно-Східній Європі. Кожна з двох названих безпек хоче використати нашу країну (територію) у своїх цілях. Поява такого потужного чинника буде суттєво впливати на внутрішньо-політичну ситуацію у державі. Ця тенденція посилюється слабкістю громадянської ідентичності українського населення та його різноспрямованістю у зовнішньополітичній орієнтації, відсутністю дієвих інститутів громадянського суспільства.

Все вищевикладене підсилюється кризою дієвості міжнародних інститутів забезпечення колективної безпеки, розв'язання спорів та запобігання конфліктам, одночасно це і недієздатність міжнародного права у цій сфері. Невизначений „транзитний”, міжблоковий стан України у цій ситуації є найбільшою загрозою національній безпеці.

У новітній історії України багато поспішності з боку представників політики і державної влади. Задекларована нейтральність не сприймається світовою спільнотою через невідповідність до встановлених вимог, бо на території України дислокована воєнна база іноземної держави. Позаблоковий статус нашої країни теж не сприймається через регулярну військову допомогу, продаж озброєння і військової техніки іншим державам, участь наших воєнних підрозділів у операціях воєнно-політичного Альянсу. Без'ядерний статус спрацював з ефективністю до навпаки, суттєво підірвавши безпеку України, понизивши її геостратегічний статус. За 15 років (5 грудня 1994 р.) від приєднання України в односторонньому порядку до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (далі - ДНЯЗ) відбулись істотні трансформації у геополітичній ситуації, зріс потенціал напруження у міжнародних відносинах, посилюються нові виклики міжнародній безпеці, зростає вакуум безпеки, особливо в країнах-одинаках, що не приєднались ні до НАТО, ні до ОДКБ, формується потенціал дестабілізації навколо України. Все це зменшує перспективи розвитку нашої країни, затруднює її політичний та економічний розвиток, загрожує

безпеці, вимагає термінового вироблення нових міжнародних гарантій безпеки та їх юридичного закріплення. В цьому питанні повинні стати ініціаторами недержавні інститути забезпечення безпеки України, в тому числі науковці.

На сьогодні не здійснено всебічного комплексного аналізу нормативно-правової бази безпекового сектору України, не висвітлено процес його формування і розвитку, його управлінського забезпечення, не розкрито питання комплектування, фінансового, матеріально-технічного забезпечення; не узагальнено досвід країн молоді демократії у вирішенні проблем національної безпеки; не висвітлено здобутки і проблеми передових країн світу з питань НБ. Критично-порівняльний аналіз діючого законодавства з питань безпеки свідчить про наявність протиріч у підходах до забезпечення НБ і оборони у різних умовах: мирний час, загрозливий період, бойове застосування. Потребує узгодження понятійно-категорійний апарат, відпрацювання єдиних підходів до визначення завдань та принципів сектору безпеки країни, методологія оцінки його стану і відповідність сучасним загрозам. Історія вчить, що тільки національна єдність забезпечує еволюційну стратегію розвитку.

РОЗДІЛ II.

Теорія та практика реалізації концепції національної безпеки держави в Україні та світі.

Геополітичне становище України, на рубежі між Азією і Європою, вимагає від нашої країни бути гарантом стабільності у Південно-Східній Європі. В теперішній час Україна тільки розпочала процес створення власної системи безпеки з метою захисту національних інтересів, забезпечення національної незалежності. Зовнішня політика держави спрямована на входження України у міжнародні, існуючі колективні системи безпеки, і в першу чергу це стосується НАТО. Складовими концепції національної безпеки повинні бути зовнішньополітична концепція, військова доктрина, програми по забезпеченню національної економічної, екологічної, інформаційної безпеки. Україна вибудовуючи власну систему безпеки рухається двома шляхами: по-перше долучаючись до існуючих міжнародних колективних систем, співпрацюючи з ЄС, ОБСЄ, НАТО, ЗЕС, РПАС; по-друге розбудовуючи, реформуючи та трансформуючи власні збройні сили. Стратегічна концепція взаємовідносин міжнародних систем безпеки базується на трьох постулатах: діалог, співробітництво, оборонна спроможність.

Україна 24 жовтня 1991 р. в односторонньому порядку, добровільно заявила про свій без'ядерний статус, що було підтверджено Постановою ВРУ від 9 квітня 1992 р. До цього, 23 травня 1991 р. Україна підписала Лісабонський протокол про СНО-1 до договору СРСР і США щодо скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь від 31 липня 1991 р. Меморандум національної безпеки від можливого нападу ядерних країн 14 січня 1994 р. Україні надали США та Росія, до яких згодом у грудні 1994 р. на Будапештському саміті ОБСЄ долучились Китай, Франція та Великобританія [122]. Цей документ носить статус меморандуму (протокол можливих намірів) і його за кордоном не розглядають як міжнародно-правовий зобов'язуючий документ. Сьогодні цей документ вимагає міжнародного правового врегулювання, чітко визначивши обов'язки гарантуючих сторін.

Оптимізація державотворення і трансформаційних процесів у суспільстві також вимагає чіткої, узгодженої стратегії. Національна стратегія повинна бути сформована і впроваджена на основі усвідомлення можливостей і місця України в регіональному та глобальному геополітичному просторі. Національна стратегія – визначальний чинник історичного і політичного майбутнього нашої держави.

Президент України, як головнокомандуючий Збройними силами України 12 лютого 2007 р. своїм Указом № 105 затвердив Стратегію національної безпеки України [120], поклав її виконання на Кабінет міністрів, а контроль за станом її реалізації доручено проводити РНБО України.

В загальних положеннях вказаного документу наголошується на бажанні українського народу інтегруватись у європейську спільноту, проводити суверенну зовнішню політику. Україна отримала можливість реалізувати власні національні інтереси. Світова спільнота потребує від України чіткої визначеності у стратегічних пріоритетах та цілях, які повинні відповідати викликам та загрозам ХХІ століття, її взаємодії з сучасними системами міжнародної і регіональної безпеки.

2.1. Система базових показників-індикаторів, що характеризують рівень національної захищеності за міжнародними стандартами.

Забезпечення стабільності і безпеки – це функція держави мирного часу, ведення оборони – це функція держави воєнного часу.

У своїй монографії «Воєнна безпека України: методологія дослідження та шляхи забезпечення» [11] Богданович В.Ю. на основі критичного аналізу подій, які характеризували збройні конфлікти останніх десятиліть ХХ ст. визначив базову множину показників для оцінювання рівня воєнної небезпеки у різних сферах суспільних відносин. Так, у політичній сфері це: втручання у внутрішні справи держави; здійснення політичного тиску на державу; підтримка сепаратистських і опозиційних сил у державі; проведення політичних акцій проти держави; заяви і акції, що дискредитують внутрішню або зовнішню політику держави; прагнення до домінування в регіоні; створення політичних союзів, блоків або коаліцій,

спрямованих проти держави; нестабільність соціально-політичної обстановки у стратегічних партнерів і союзників.

У воєнній сфері: нестабільність воєнно-політичної обстановки у суміжних державах; нарощування військового бюджету; наявність іноземних збройних формувань на території держави; войовниче відношення політичного керівництва сусідніх країн; створення та існування незаконних збройних формувань; спрямованість воєнної і воєнно-технічної політики проти держави; розміщення поблизу кордонів держави нових збройних формувань і системи озброєнь; наявність в аналізованій державі ядерної зброї та іншої зброї масового ураження; проведення інтенсивних заходів щодо технічного удосконалення озброєння і бойової підготовки збройних сил; проведення широкомасштабних мобілізаційних заходів; надання допомоги державі іншими країнами в нарощуванні її воєнного потенціалу; підготовка військових фахівців і направлення військових радників у збройні сили держави; укладання угод про спільне використання військових систем, інфраструктури, повітряного простору та ін.

В економічній сфері: прагнення до встановлення контролю за сировинними ресурсами, комунікаціями, транзитними постачаннями тощо; обмеження економічної діяльності державою, з боку якої оцінюється рівень воєнної небезпеки; одержання кредитів для нарощування воєнного потенціалу; неконтрольований відтік за кордон держави інтелектуальних, матеріальних і фінансових ресурсів;

В інформаційній сфері: прагнення до встановлення контролю за інформаційним простором держави та її інформаційною структурою; контроль іноземних фірм за системою зв'язку, енергозбереження, за виробництвом електронно-обчислювальної техніки, за функціонуванням теле- і радіокомунікацій; поширення на території держави спеціального математичного забезпечення іноземного походження.

У релігійній сфері: загострення релігійних і міжконфесійних протиріч; неконтрольований інформаційний вплив церков, релігійних конфесій на населення держави.

У територіальній сфері: наявність територіальних розбіжностей між державами; висування територіальних претензій на державному рівні; зазіхання на територіальну цілісність держави; ініціювання в ЗМІ питань територіальних протиріч; захоплення територій з використанням силових методів.

В етнічній сфері: загострення міжетнічних протиріч; спроби провокування сутичок між представниками різних етнічних груп; підтримка або дискримінація окремих етнічних груп; спроби внести розкол між етнічними групами в державі.

Цей же автор, Богданович В.Ю. запропонував методика оцінки воєнно-політичної обстановки в певному регіоні на основі наступних вихідних даних: блокова політика; активність розвідки і дипломатії; обсяги продажу зброї сусіднім державам; обсяги закупівель озброєння і військової техніки, технологій подвійного використання, високоточної зброї, ракетних комплексів; спрямованість суспільно-політичних кампаній; рівень поточних військових витрат і тенденції до їх збільшення; ступінь мілітаризації економіки; рівень розроблення планів підготовки до війни; ступінь інформаційного забезпечення приготувань до застосування військової сили; готовність наступальних стратегічних сил і угруповань військ на театрі воєнних дій і ступінь їх бойової готовності.

На основі вищенаведеного оцінювання воєнно-політичної обстановки в кожній державі автор одержує: ймовірні джерела воєнної небезпеки для України; перелік держав (коаліцій, блоків) з боку яких існує воєнна небезпека і оцінки часу можливого розв'язання агресії; можливий масштаб конфлікту і рівень збройної агресії, найбільш ймовірні сценарії; пріоритетний ряд необхідних першочергових заходів, які необхідно провести для зниження агресії або врегулювання конфлікту мирним шляхом; список можливих посередників, партнерів і союзників на випадок відбиття збройної агресії; спрогнозовані можливості щодо впливу універсальної і регіональної систем колективної безпеки на недопущення розв'язання збройного конфлікту; можливий масштаб участі миротворчих сил ООН у врегулюванні збройного конфлікту; потенційні можливості держави по мирному врегулюванню конфлікту, реальні оборонні можливості держави і ступінь реалізації необхідного

рівня оборонної достатності; прогнозовані терміни відбиття агресії; ціночні витрати і ресурси на відбиття агресії.

Використовуючи вищенаведену методику з впевненістю можна визначити та перерахувати зовнішні зогрозливі факти для національної безпеки України, які можуть перористи у воєнно-політичний конфлікт. Наприклад, сьогодні до кінця не врегульованими залишаються перебування Російського військово-морського флоту на воєнній базі Балаклава на Кримському півострові. Другим фактором можливої територіальної небезпеки залишається питання про о. Зміїний, який розташований в гирлі Дунаю, а також питання використання судноплавства у даному районі. Відповідно до базового договору від 2 червня 1961 р. між Україною та Румунією непорушність попередніх кордонів підтверджується станом на 1961 р. Острів Зміїний згідно з Празькою угодою 1947 р. відійшов до України після повернення Бесарабії СРСР в 1940 р. До цього Румунія понад 20 років окупувала Бесарабію. Румунія вже кілька разів пробувала підняти претензійне питання про острови у гирлі Дунаю, в тому числі і о.Зміїний. Ще один територіальний сусід Угорщина. Тут не одноразово угорські радикальні політичні сили повертаються до територіальних претензій до України на рахунок Береговського району Закарпатської області.

Правильна оцінка воєнно-стратегічної та воєнно-політичної ситуації в регіоні на основі методології системного аналізу, правильне прогнозування майбутніх можливих сценаріїв розвитку подій в геополітичному просторі повинні лежати в основі побудови державної політики в сфері національної безпеки і оборони. Це дає змогу вчасно і правильно скорегувати політику держави у цій сфері, виявляти дестабілізуючі фактори, як зовнішньої, так і внутрішньої природи. Всебічний аналіз причинно-наслідкових зв'язків по оцінюванню військово-політичної обстановки виділяє домінуючі загрози. Особливу увагу слід приділити воєнно-економічним можливостям можливого противника, а саме вплив економіки на формування державної політики і Збройних Сил, створення сучасного озброєння, ступінь її мілітаризації, як сам чинник впливу з боку агресора.

Виразником національних інтересів повинна виступати держава. В Україні не застосовується методологія віднесення тих чи інших інтересів до пріоритетів, що

ускладнює формування національних інтересів. Саме через це трапляється фальсифікація національних інтересів, які підміняють вузькопартійними, клановими інтересами окремих осіб і соціальних груп. Таке становище дає ґрунт для маніпулювання цією категорією [11, с.266].

Національні інтереси являються першоосновою національної безпеки.

Несилкові варіанти (дипломатія, зовнішньополітичні механізми, міжнародні впливи і т.і.) вирішення конфліктів після світової біполярної системи протистояння набрали першочергового значення. Вони не тільки нейтралізують або усувають загрозу воєнного характеру, але й моделюють можливі сценарії майбутнього розвитку подій. Несилкові методи включають у себе зовнішню політику, кроки якої по врегулюванню конфлікту не повинні змінювати стратегії реалізації власних національних інтересів.

Державна політика по реалізації національних інтересів повинна носити стратегічний характер. Самозбереження і прогресивний розвиток суверенної держави неможливий без розробленої цілеспрямованої політики захисту національних інтересів. З цією метою держава створює систему забезпечення національної безпеки, на яку покладаються специфічні функції: виявлення й оцінка можливих загроз та їх рівнів, аналіз дестабілізуючих чинників і конфліктів, причини їх виникнення, а також оцінка наслідків їх прояву; прогнозування; формування організаційних структур системи, державних органів стан забезпечення національної безпеки, обґрунтування функцій та вимог до ефективності їх діяльності; запобігання та ліквідація впливу виявлених загроз і дестабілізуючих чинників на процеси забезпечення своїх національних інтересів; локалізація, деескалація і вирішення конфліктів; ліквідація наслідків конфліктів або негативного впливу дестабілізуючих чинників.

Для вирішення цих завдань науковці-теоретики, воєнні спеціалісти повинні проводити системний аналіз з розробленням воєнно-політичної моделі (ВПМ) держави, яка формалізовано повинна відображати процес реалізації цілеспрямованої політики по забезпеченню її національної безпеки. З цією метою повинні бути розроблені і впроваджені в практику декларації, доктрини, стратегії, концепції,

програми. Визнані пріоритетні напрямки, першочергові завдання, які включали б у себе: вивчення стану захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави від воєнних загроз у загальній системі забезпечення національної безпеки держави; обґрунтування необхідного рівня обороноздатності держави, адекватному визначеному рівню воєнної небезпеки і тенденціям розвитку воєнно-політичної обстановки в регіоні; синтез раціональної структури й оцінки ефективності функціонування системи забезпечення воєнної безпеки держави; обґрунтування комплексних заходів щодо підвищення ефективності системи забезпечення національної безпеки; обґрунтування рекомендацій по залученню зусиль регіональної і універсальної системи безпеки в регіоні, вибору напрямків воєнно-політичного партнерства і можливих союзників на випадок відбиття агресії тощо [11,с.266].

Оцінку воєнно-політичної ситуації повинні проводити високопрофесійні фахівці-експерти з розробкою воєнно-політичної моделі держави, яка була б адекватною існуючим загрозам. Впроваджувати в життя ці розробки справа політиків і виконавчої влади.

2.2. Україна в структурі сучасних інститутів міжнародної, європейської та регіональної систем колективної безпеки .

Входження України до будь-якого міждержавного об'єднання, ратифікація ВРУ міжнародного договору – це акт добровільної поступки власним суверенітетом, відповідно національним інтересом і безпекою в угоду міжнародним, регіональним чи глобальним інтересам. Виникає логічне запитання, що принесе така поступка українському народу, його НІ, НБ та суверенітету ? Вступ до ЄС чи НАТО в Україні сприймається більшістю громадян з надією на кращий європейський рівень життя, вищий рівень захисту прав і свобод. Однак, ці питання залишаються у компетенції ВРУ, де політична еліта приймає рішення через калькуляцію власних втрат і переваг. Чи зможе наша держава скористатись історичним шансом, використавши досвід міждержавних безпекових організацій, країн колишнього соціалістичного табору, які розпочали демократичний шлях розвитку?

Організація Об'єднаних націй (ООН) [136] була заснована 24 жовтня 1945 р. , після Другої світової війни членами антигітлеровської коаліції. До складу ООН входить 192 країни світу. ООН створена для підтримки і укріплення міжнародного миру і безпеки, розвитку співробітництва між державами, заохочення соціального прогресу.

Статут ООН був прийнятий в Сан-Франциско 26 червня 1945 р. 50 країнами та забезпечив майбутню правову основу для заснування НАТО, встановив спільну відповідальність Ради Безпеки ООН за міжнародний мир і безпеку. Ці два фундаментальні принципи закладені і в Північноатлантичний договір (Вашингтон, США, 4 квітня 1949 р.). Ст. 5 Договору Альянсу містить пряме посилання на ст. 51 Статуту ООН і закріплює право країн-членів Альянсу вдаватись до індивідуальних чи колективних дій, які вони вважають необхідними для самозахисту, включаючи використання збройних сил [137].

Рада Безпеки ООН (далі – РБ) своєю резолюцією видає мандат НАТО на проведення великих операцій з підтримання миру, як це було на Балканах чи в Афганістані.

ООН і НАТО підтримують відносини на практичному, концептуальному, політичному і інституційному рівнях. Співпраця охоплює не тільки кризовий менеджмент, але й питання цивільного планування на випадок надзвичайних ситуацій, співпраця між цивільними і військовими організаціями, боротьба з торгівлею людьми, тероризмом, застосування мін.

Одним з найбільш важливих підтверджень визнання авторитету і ролі нашої держави на міжнародній арені, послідовності та неупередженості її зовнішньої політики, відданості принципам демократії та верховенства права стало обрання України до складу непостійних членів Ради Безпеки ООН на період 2000-2001 рр. Тоді Україна вперше була членом органу, на який покладено головну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки у світі. За час членства в Раді Безпеки Україна переконливо довела свою спроможність бути активним учасником її діяльності, здійснювати ефективний вплив на процес прийняття в РБ доленосних рішень та робити власний практичний внесок у їх

реалізацію. Кульмінацією членства України в Раді Безпеки ООН стало її головування в цьому органі у березні 2001 р., коли РБ предметно розглянула ряд найбільш актуальних світових проблем, зокрема, кризові ситуації на Балканах та на Близькому Сході.

Напрямки роботи України в ООН наступні:

Подолання викликів нового тисячоліття. Україна виходить з необхідності забезпечення реалізації Декларації тисячоліття ООН (2000 р.). Україна виступає за розширення членського складу РБ, підтримуючи збільшення кількості як постійних, так і непостійних членів.

Боротьба із тероризмом. Україна приєдналася до глобальної антитерористичної коаліції. На 56-й сесії Генасамблеї та засіданнях РБ ООН делегацією України було виголошено низку ініціатив, спрямованих на активізацію міжнародного співробітництва у цій сфері. Під час Всесвітнього Саміту 2005 р. Україна поряд з США, Росією, Канадою та Францією увійшла в першу п'ятірку держав, які підписали Міжнародну конвенцію про боротьбу з актами ядерного тероризму. Наша держава є учасником усіх універсальних антитерористичних міжнародних договорів.

Підтримання міжнародного миру та безпеки. Україна, як одна з держав-фундаторів ООН надає особливого значення діяльності ООН з підтримання міжнародного миру та безпеки, розглядаючи участь у ній як важливий чинник своєї зовнішньої політики. Починаючи з липня 1992 р., Україна виступає як значний контрибутор військових підрозділів та персоналу для операцій ООН з підтримання миру (ОПМ). За період незалежності України у понад 20 миротворчих операціях взяли участь близько 28 тисяч українських військових. Сьогодні понад 550 військовослужбовців та працівників органів внутрішніх справ представляють Україну в 7 миротворчих операціях ООН, зокрема, у Грузії (вивели), Ефіопії та Еритреї, Демократичній Республіці Конго, Косово, Ліберії, Судані та Тиморі-Лешті, Іраку в статусі миротворчих сил ООН.

Економічний та гуманітарний напрями. Одним з пріоритетних напрямків діяльності нашої держави в ООН є співробітництво з метою пом'якшення та мінімізації довготермінових наслідків Чорнобильської катастрофи. Починаючи з 1990 р. за ініціативи України, Білорусії та Російської Федерації Генеральною Асамблеєю ООН схвалюється резолюція “Зміцнення міжнародного співробітництва та координація зусиль у справі вивчення, пом'якшення та мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи” (з 1993 р. – на дворічній основі). 55-ю сесією ГА ООН у грудні 2000 р. було ухвалено резолюцію “Закриття Чорнобильської АЕС”, в якій Генеральна Асамблея привітала рішення Уряду України про закриття атомної станції. На початку 1990-х років відповідні резолюції та рішення щодо Чорнобиля схвалювалися також в рамках Економічної і Соціальної Ради та Дитячого фонду ООН. 28 квітня 2006 р. з ініціативи делегації України відбулося спеціальне пам'ятне засідання ГА ООН з нагоди 20-х роковин Чорнобильської трагедії.

Захист прав людини. Україна є активним учасником діяльності органів системи ООН у сфері прав людини. Наша держава є стороною всіх основних міжнародно-правових документів ООН з прав людини, найважливішими з яких є Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Факультативні протоколи до них, Міжнародна конвенція з ліквідації всіх форм расової дискримінації. Як учасниця цих міжнародних договорів Україна подає періодичні доповіді про їх виконання на розгляд відповідних конвенційних органів. Обрання України 9 травня 2006 р. до складу Ради ООН з прав людини стало черговим свідченням міжнародного авторитету нашої держави, визнанням її практичного внеску і значного потенціалу у сфері забезпечення дотримання та поваги прав і свобод людини у світі. В ході 58-ї сесії ГА ООН у 2003 р. Україна ініціювала Спільну заяву з нагоди 70-ї річниці Голодомору 1932-1933 рр. в Україні, яку було розповсюджено як офіційний документ 58-ї сесії ГА ООН в рамках пункту порядку денного „Питання прав людини”. Співавторами Спільної заяви стали 36 держав-членів ООН, її підтримали також Австралія, Ізраїль, Сербія і Чорногорія, 15 країн-членів ЄС та 10 країн, які на той час очікували отримання статусу повноправного члена ЄС.

Охорона навколишнього середовища. На сьогодні Україна є стороною понад 40 міжнародних конвенцій та угод, учасником багатьох програм та проектів ООН, спрямованих на охорону навколишнього природного середовища. Прикладом визнання активності України на екологічному напрямку стало успішне проведення в Києві у травні 2003 р. П'ятої конференції міністрів охорони навколишнього середовища в рамках процесу „Довкілля для Європи” [138]. У лютому 2004 р. Україна приєдналася до найважливішої міжнародної екологічної угоди – Кіотського протоколу [139].

Організація з питань безпеки і співробітництва у Європі (ОБСЄ) [140], заснована 01 серпня 2008 р. 35 країнами у Хельсинкі, де було підписано Заключний акт Ради з питань безпеки і співробітництва у Європі. На сьогодні ОБСЄ об'єднує 56 країн Європи.

Відносини між ОБСЄ, як безпековою організацією Європи, і НАТО виражені у Стратегічній концепції Альянсу від 1999 р. Політичні відносини між обома організаціями врегульовані Платформою спільної безпеки, яка була прийнята у Стамбулі на саміті ОБСЄ 1999 р. На Празькому саміті керівників членів Альянсу в листопаді 2002 р. було прийнято рішення про розширення співпраці. У грудні 2003 р. на засіданні ОБСЄ на рівні міністрів в Нідерландах у Маастрихті була прийнята нова Стратегія щодо безпеки і стабільності в ХХІ столітті. Особливу увагу ОБСЄ приділяє боротьбі з тероризмом, так в 2002 р. в м. Порто було підписано Хартію із запобігання тероризму і боротьби з ним.

ОБСЄ і НАТО пробують координувати свої дії і в інших сферах, а саме : контроль за озброєнням, розмінування, утилізація боєприпасів і т.і. [144].

Європейський Союз (ЄС) [142-144] – добровільне об'єднання держав Європи, які підтримують процес обмеженої євро інтеграції. ЄС засноване в листопаді 1993 р. В організацію входить 27 країн, які використовують 23 мови. Співпраця між країнами передбачає збереження своїх урядів, парламентів та збройних сил.

В 1979 р. відбулись вибори до Європарламенту (ЄП), який був створений ще в 1957 р. В наслідок виборів було обрано 410 депутатів. Депутати ЄП об'єднуються у фракції за партійною приналежністю. В структурі ЄС діє понад 50 робочих

інституцій. В ЄС є дві групи прихильників подальшого розвитку Європи федералісти (право федеративної інтервенції, відсутність права на вихід і верховенства інтересів) і конфедерали (тимчасовий політичний союз з делегуванням певних повноважень інститутам влади).

До 2000 р. співпраці між ЄС та НАТО не було, як такої. Воєнно-політичний конфлікт на Балканах у 1999 р. підштовхнув ЄС до створення власної Європейської системи безпеки і оборони, показавши нездатність Європи до нейтралізації воєнних конфліктів власними силами. Координувати цю діяльність взялося НАТО, розробивши рамки співпраці і консультацій між ЄС та НАТО, що вилилось у «Декларацію НАТО-ЄС про Європейську політику безпеки і оборони (ESDP)». Цим було закладено основу до співпраці в безпековому та оборонному секторах.

Перший важливий крок було зроблено в 1992 р. коли було підписано Маастрихський договір, який містив згоду ЄС розвивати Спільну зовнішню політику і політику безпеки (CFSP), зокрема формування спільної оборонної політики, яка може з часом привести і до спільної оборони. Продовженням цієї роботи став Амстердамський договір ЄС від 1997 р., який набув чинності в 1999 р., містив «Петерзберзькі завдання», створив основу для оперативного розвитку спільної європейської політики у проведенні рятувальних операцій, миротворчих місій, врегулюванню кризових ситуацій, захисту довкілля.

На саміті НАТО в Брюсселі у 1994 р. було прийнято рішення про розвиток власне Європейської системи безпеки і оборони в НАТО. Це були практичні домовленості, у відповідності до яких Альянс міг підтримувати операції на території Європи, які проводить ЗЄС. Рішення на саміті НАТО в Мадриді у 1997 р. підсилили цей розвиток. ЗЄС розвивався як оборонний компонент ЄС, так і як засіб європейської складової НАТО.

Домовленості між ЄС і НАТО в період 1991-2000 рр. , заклали основу згідно якої Альянс у випадку виникнення кризи у Європі готовий надати ресурси і засоби для ЗЄС для проведення відповідних операцій під своїм політичним контролем і стратегічним керівництвом. В грудні 1998 р. з цим положенням погодились Англія і

Франція на саміті в Сен-Мало, розширивши його до можливості проведення автономних дій з боку ЗЄС.

В квітні 1999 р. на Вашингтонському саміті країни-члени НАТО вітали посилення Європейської безпеки і оборони. Розпочався період вироблення принципів майбутньої співпраці між цими міжнародними організаціями. Концепція і цілі Європейської політики і оборони передбачає надання ЄС засобів і можливостей взяти на себе відповідальність за спільну європейську політику безпеки і оборони. З цього часу відносини між ЄС і НАТО набули нового виміру.

На Празькому саміті в листопаді 2002 р. країни-члени НАТО висловили своє бажання за поглиблення співпраці та стратегічного партнерства між НАТО і ЄС. Домовленості «Берлін-плюс» ґрунтуються на розумінні, що всі країни, які входять в склад обох організацій, і ЄС, і НАТО мають один набір збройних сил і обмежені оборонні ресурси. Тому з метою виключення дублювання ресурсів, ЄС під час проведення своїх операцій зможе користуватись ресурсами і засобами НАТО. Фактично такі домовленості давали можливість Альянсу підтримувати операції ЄС. З 1996 р. по червень 2004 р. НАТО виконувало миротворчу місію на території Боснії і Герцеговини, згодом ця місія була передана миротворчим силам ООН.

Стратегічне партнерство між ЄС і Північноатлантичним альянсом базується на виконанні Плану дій ЄС з розвитку європейської військової спроможності. В травні 2003 р. створено групу НАТО-ЄС з розвитку оборонної спроможності. Створені бойові групи ЄС, які входять до складу підрозділів швидкого реагування ЄС. Планується створення Оборонного агенства ЄС.

ЄС і НАТО співпрацюють між собою і по ряду інших важливих питань з безпеки: боротьба з тероризмом, розповсюдження ядерної зброї, зброї масового знищення (ЗМЗ), ситуація в Молдовії, середньоморські питання. В листопаді 2003 р. були проведені перші взаємні навчання, під час яких відпрацьовувалась ситуація використання ресурсів НАТО силами ЄС.

Стратегія ЄС передбачає дотримання принципу добросусідства, яка еволюціонувала в концепцію «великої Європи» до повномасштабної доктрини, що підкріплена програмними документами «Європейська політика сусідства».

Доктрина передбачає надання допомоги особливо країнам з демократичними суспільними відносинами. Допомога передбачає врегулювання кризової ситуації, збереження стабільності.

Україна ратифікувала 06.03.2008 р. Угоду між ЄС і Україною про визначення загальної схеми участі України в операціях Європейського Союзу із врегулювання криз, яка була прийнята 13.06.2008 р. в Люксембурзі. Відповідно до цієї Угоди Україна за її згодою може бути залучена до врегулювання криз на території ЄС як військовими, так і цивільними засобами наперед погодивши можливі форми своєї участі. При участі у таких операціях ЄС український контингент залишається у підпорядкуванні своїх національних органів влади [149, 150].

19.11.2009 р. європарламент обрав свого першого президента, ним став фламандець, прем'єр-міністр Бельгії Герман Ван Ромпей, другу знакову посаду – міністра закордонних справ отримала англійська баронеса Кетрін Ештон. У своїй промові новий президент ЄС наголосив, що стаїть на позиціях розширення Євросоюзу і за прийняття спільних рішень на основі консенсусу. Наступними країнами ЄС Ромпей бачить Хорватію та Македонію. Туреччині європарламент відмовив остаточно, мотивуючи своє рішення розбіжностями у цінностях. Про Україну, як і інші країни пострадянського простору мова не велась.

НАТО, Організація Північноатлантичного договору (North Atlantic Treaty Organisation, NATO/OTAN) [141] – військово-політичний союз. Першочергова ціль створення – протидія загрози нападу з боку СРСР. Спочатку в НАТО увійшли 12 країн : США, Великобританія, Франція, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Канада, Італія, Португалія, Норвегія, Данія, Ісландія. НАТО залишається міжурядовою організацією, де кожен учасник зберігає свій суверенітет. Якщо рішення Альянсу прийняте, то його виконання забезпечується спільними узгодженими діями, політичною солідарністю.

Історію взаємовідносин Україна-НАТО можна подати наступним чином: в 1991 р. Україна офіційно приєдналась до Ради євроатлантичного партнерства, тоді ж Україна почала приймати участь у наукових програмах НАТО. Вже в 1994 р. Україна стає першим членом Співдружності Незалежних Держав (далі - СНД) і

приєднується до програми «Партнерство заради миру» (далі-ПЗМ). В 1995 р. відповідно до досліджень про розширення НАТО опубліковуються ключові вимоги до країн-аспірантів, це в першу чергу: наявність функціонуючої демократичної політичної системи, яка базується на ринковій економіці; повага до нацменшин у відповідності до принципів ОБСЄ; мирне розв'язання конфліктів та спірних питань з сусідами; можливість та бажання робити військовий внесок в НАТО, досягнення високої сумісності зі збройними силами країн-членів НАТО; готовність до демократизації цивільно-військових структур. З 1996 р. українські військові підрозділи взяли участь у миротворчій місії НАТО у Боснії і Герцеговині, відповідно до вимог мандату ООН. Україна виділила мотопіхотний та механізований батальйони, вертолітний загін і взяла участь у формуванні спільного українсько-польського батальйону. В 1997 р. у Києві було відкрито Центр інформації та документації НАТО. В липні цього ж року в Мадриді Україною підписано з НАТО Хартію про особливе партнерство, внаслідок чого було створено Комісію Україна-НАТО (далі – КУН). В 1997 р. Україна започаткувала дипломатичну місію в НАТО. Хартія про особливе партнерство залишається основним документом, який регламентує взаємовідносини України з НАТО. З 1998 р. було засновано Спільну робочу групу «Україна-НАТО» з питань оборонної реформи (далі - СРГОР) а з 2002 р. СРГОР проводяться щорічні неформальні зустрічі на рівні міністрів оборони країн-членів НАТО і України, круглі столи з представниками ВРУ. Група розширила свою діяльність на сферу безпеки в Україні. В 1999 р. у Києві розпочав свою роботу Офіс зв'язку НАТО, а українсько-польський батальйон (КФОР-KFOR) взяв участь в миротворчому контингенті в Косово. Цього ж року, після обміну листами активізувалось співробітництво між Україною і НАТО в науковій сфері та сфері навколішнього середовища. ВРУ ратифікувала в 2000 р. програму «Партнерство заради миру» (далі – ПЗМ), яка визначає статус перебування іноземних збройних сил на території України. Українським парламентом теж був прийнятий ЗУ «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України». КУН, в цьому ж році розробляє Індивідуальну програму партнерства, військового співробітництва, що реалізується

через розробку щорічного Військового робочого плану у рамках Військового комітету НАТО-Україна. Одним з елементів ПЗМ є Процес планування та оцінки сил. В травні 2002 р., в Ісландії, в Рейк'явіку, Президент України Л.Кучма офіційно оголосив рішення РНБОУ про бажання України стати в майбутньому членом НАТО. Тоді ж, в листопаді, в Празі було розпочато розробку Плану дій Україна-НАТО, погодженого в рамках КУН. З тих пір КУН почав затверджувати щорічні Цільові плани. З метою виконання Плану дій Україна-НАТО були створені робочі групи в галузі оборонної реформи, озброєнь, економічної безпеки, співробітництва в сфері науки і екології. В 2003 р. в штаб-квартирі НАТО під егідою СРГОР надано рекомендації Україні, щодо проведення оборонної реформи та шляхів її реалізації до 2015 р. За допомогою проекту Трастового фонду (добровільні внески країн-членів НАТО) ПЗМ знешкоджено 400 тис. з 7 млн. протипіхотних мін, що зберігалися на території України, на хімічному підприємстві у м. Донецьку. У вересні 2003 р. українські військовослужбовці прийняли участь у навчаннях НАТО «Північне саяво-2003» в Ірландському морі, а влітку 2004 р. Верховна Рада України ратифікувала Угоду про підтримку сил країною-господарем, також була підписана Угода з НАТО, щодо стратегічних перевезень, шляхом передачі в лізинг країнам-членам НАТО літаків заводу ім. Антонова. Восени розпочалась Помаранчева «революція» і засідання КУН було перенесено. В лютому 2005 р. новообраного Президента України В.А. Ющенко запросили на саміт в штаб-квартиру НАТО в Брюсселі. У квітні у Вільнюсі було започатковано Інтенсифікований діалог між Україною і НАТО. Тоді ж було погоджено процедуру підтримки Україною антитерористичної операції НАТО у Середземному морі «Активні зусилля». В жовтні члени Ради Альянсу відвідали Київ у рамках Інтенсифікованого діалогу. В жовтні на території України на Яворівському навчальному центрі проводились навчання з назвою «Спільна допомога-2005» із симуляцією терористичного акту на хімічному підприємстві. В грудні цього ж року від України в рамках КУН вимагають конкретної імплементації ключових реформ та стратегічного курсу з подальшим можливою участю у Плані дій щодо членства в НАТО (ПДЧ). 1 600 українських військовослужбовців взяли участь в операції НАТО в Іраці під

проводом Польщі, як міжнародні стабілізаційні сили. В рамках ПЗМ НАТО допомагає у плануванні реагування на надзвичайні ситуації (сильні повені, снігові лавини, землетруси). У вересні 2006 р. НАТО отримало сигнал на офіційному рівні, що Україна готова продовжити співпрацю з Організацією Північноатлантичного договору, але український народ ще не готовий до можливого членства в Альянсі. Це було стримуючим сигналом для Північноатлантичного альянсу про відсутність суспільно-політичної єдності з питання євроатлантичної інтеграції. Саме з цього часу НАТО охолело до бажання України інтегруватися в Північноатлантичний альянс. Цього ж року було започатковано роботу Спільної робочої групи Україна-НАТО з питань цивільного та демократичного контролю над структурами розвідки. 15 лютого в Хмельницьку урочисто відкрили Центр перепідготовки та соціальної адаптації колишніх військовослужбовців, а в грудні в м. Севастополь відкрили за підтримки НАТО інформаційно-консультативний центр соціальної адаптації при штабі ВМС України в Криму. З 2007 р. українські сторожеві кораблі (фрегат «Тернопіль») розпочали свою участь в операції НАТО в Середземному морі у боротьбі проти міжнародного тероризму, піратства та нелегальної міграції. Українські військові медики взяли участь під проводом Литви в миротворчій операції НАТО по відбудові провінції в Афганістані. В січні розпочалась ліквідація військового озброєння, яке зберігається на військових складах, відповідно до ПЗМ і буде продовжуватись 12 років. Вартість проекту 25 млн. Євро, які виділив Трастовий фонд ПЗМ. В 2008 р. лист «трьох»: Президента, Прем'єр-міністра і Голови Верховної ради України до Генерального секретаря НАТО сколихнув український політикум, який зажадав з питання вступу до НАТО провести всеукраїнський референдум. З цього часу вузькопрофесійне питання національної безпеки і оборони було переведено у загальнодоступний суспільно-політичний формат. На саміті НАТО в Бухаресті, було відкладено приєднання України до ПДЧ. НАТО і надалі чекає від України справді демократичного суспільства, сучасного і підзвітного безпекового сектору, розвитку ключових напрямків: зміцнення демократії, верховенство права, прав людини, ринкової економіки, реальної боротьби з корупцією, трансформації сфери безпеки і оборони, переконливих дій

українського уряду чим сьогодні є НАТО, доведення до широких верств населення кращого розуміння відносин Україна-НАТО [141].

Рада Європи [145-146] була заснована з ініціативи Вінстона Черчіля в 1946 р. на зразок Сполученим штатам Європи, як аналогія США. Офіційне заснування відбулось в 1949 р. Засновниками виступили 10 країн Європи. На даний час РЄ об'єднує 47 країн, які визнають і підписали її статут. Україна вступила в Раду Європи в 1995 р. РЄ ставить перед собою зміцнення миру на європейському континенті, єднання всіх європейських країн у вирішенні спільних проблем, розгляд питань (крім національної оборони), вироблення спільної позиції і надання практичних рекомендацій країнам-учасникам. Так, для України були розроблені плани дій на період, 2003-2008 рр., а також 2008 – 2011 рр., які включають питання безпеки. Йдеться про боротьбу з корупцією в політичній, економічній та адміністративній царині, протидія організованим проявам злочинності, боротьба з тероризмом.

Організація Чорноморського економічного співробітництва (далі – ОЧЕС) [147-148] була заснована в 1992 р. В 1999 р. статут ОЧЕС набрав чинності міжнародної організації. З 8 жовтня цього ж року організація стала повноправним спостерігачем ООН. До складу ОЧЕС входить 12 держав: Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Грузія, Греція, Молдова, Румунія, Росія, Туреччина і Україна. Ще 13 країн мають статус спостерігачів, серед них: Австрія, Білорусь, Німеччина, Італія, Ізраїль, Польща, США і Франція. ОЧЕС створена для налагодження багатостороннього співробітництва країн, які прилягають до Чорноморського басейну. Важливим аспектом діяльності є боротьба проти тероризму й організованої злочинності. Діяльність організації поширюється на територію майже 20 млн. кв. кілометрів з населенням близько 350 млн., та потенціалом зовнішньоторгівельної діяльності на суму 300 млрд. доларів США на рік .

Серед регіональних систем колективної безпеки слід назвати і Організацію Договору про колективну безпеку (далі – ОДКБ) [149], засновану в Ташкенті у 1992 р., яка об'єднала Білорусію, Вірменію, Казахстан, Киргистан, Росію, Узбекистан, Таджикистан. Цей договір було підписано на п'ять років з можливістю

продовження. 7.10. 2002 р. були ухвалені Статут ОДКБ та Угода про правовий статус ОДКБ, які набули чинності 18.09.2003 р. ОДКБ - це суто воєнний союз, який маловідомий у Європі. Ст. 4 вказаного договору передбачає : „У випадку здійснення агресії проти будь-якої держави учасниці решта держав-учасниць нададуть їй необхідну допомогу, у т.ч. військову, а також сприятимуть наявними в них засобами в порядку права на колективну оборону згідно з ст.51 Статуту ООН”. Простежується чітка аналогія з ст.5 Вашингтонського договору. Міжнародні експерти розцінюють ці пострадянські організації, як спробу Росії повернути собі гегемонію та протистояти впливу США та країн Західної Європи. Україна не приєдналась до ОДКБ.

До регіональної міжнародної організації відносять і Шанхайську організацію співробітництва (далі – ШОС) [150] Заснована 15.06.2001 р. ШОС була заснована шістьма країнами Азії: Казахстаном, Китаєм, Кіргізією, Росією, Таджикистаном та Узбекистаном. Крім співпраці в економіці, організація запланувала забезпечення підтримання миру і зменшення військ в прикордонних областях країн-членів ШОС. Організація забезпечує регіональну безпеку та ефективну боротьбу з міжнародним тероризмом, нелегальною міграцією, незаконною торгівлею зброєю .

На території колишнього СРСР існує ще дві міждержавних інституції, які серед своїх функцій мають забезпечення безпеки: СНД, ГУАМ – Організація за демократію і економічний розвиток. Фактично «мертві» організації.

Російська федерація у липні 2008 р. розробила і прийняла нову Концепцію зовнішньої політики, задекларувавши бажання створити нову систему європейської безпеки, як один з видів регіональної системи безпеки. В грудні 2009 р. це бажання було оформлено у вигляді «Договору про європейську безпеку» [151]. Його презентацію провів Міністр зовнішніх справ РФ С.Лавров 1 грудня 2009 р. в Афінах на саміті ОБСЄ, де російська ідея полягала у пошуку прийнятної для всіх нової моделі міжнародної безпеки. Чергова спроба Росії переглянути політичну карту Європи не відповідає існуючим загрозам. Цей документ не отримав схвалення від лідерів провідних європейських держав і був підданий критиці. Проти нього висловились представники Німеччини, Франції, НАТО, ЄС. Серед політиків Європи

є очевидним, що Росія виступає проти поліполярного світу; проти подальшого розширення НАТО, особливо на Схід; проти критики ОБСЄ в свою адресу про подвійні стандарти; бажає зберегти свої зони впливу, які співпадають з зонами політичного інтересу колишнього СРСР; хоче змінити архітектуру європейської безпеки на свою користь. Відкритий шлях Росії до Європи через згоду чи інтеграцію не реальний, бо внутрішні проблеми країни не відповідають демократичним основам, це в-першу чергу брак самої демократії, порушення прав людини і т.і.

Актуальність національної безпеки на фоні захисту національних інтересів для України залишається надзвичайно гострою. Беручи до уваги геополітичне становище нашої держави, вплив зовнішніх та внутрішніх факторів, існуючі загрози, єдиним на сьогоднішній день найбільш ефективним та надійним способом забезпечення національної безпеки є приєднання України до існуючої ефективної системи колективної безпеки з одночасною розбудовою власної системи забезпечення НБ і оборони.

Зовнішньополітичний стратегічний курс України, його вибір та реалізація прямо впливають на стан національної безпеки і оборони. Ситуація невизначеності в стратегічному розвитку країни загрожує перетворенням нашої країни на буферну зону між потужними міжнародними суб'єктами, які прагнуть використати Україну для зменшення власних ризиків. В Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України № 105 від 12.02.2007 р. говориться: „Подальший розвиток і захист найвагоміших здобутків України потребує чіткої визначеності держави у стратегічних пріоритетах та цілях, які мають відповідати викликам і загрозам ХХІ століття, її взаємодії з сучасними системами міжнародної і регіональної безпеки” [120].

Існуючі міжнародні інституції, створені для підтримання миру та безпеки все частіше демонструють свою неспроможність оперативно та ефективно реагувати на воєнні конфлікти (конфлікти на Африканському континенті, Близькому Сході, розробки ядерних програм в Ірані та Північній Кореї, воєнні дії Росії проти Грузії і т.і.). Згубна зовнішня політика України, її розсташування на стику двох геоінтересів, загострення взаємовідносин з Росією породжує реальні загрози національній

безпеці. Дана ситуація вимагає розумного, далекоглядного, своєчасного і адекватного реагування України по створенню своєї системи національної безпеки, сучасного і підзвітного безпекового сектору. Для цього потрібна суспільно-політична єдність з цих питань і в цьому значна відповідальність лягає на парламентські політичні партії, їх національну позицію.

2.3. Національна безпека і оборона в конституціях провідних країн світу, як реалізація партійних програм.

У світі на даний момент нараховується понад 100 діючих конституцій, деякі з них прийняті недавно, а деякі мають столітній стаж. Наприклад, Конституція США, прийнята в 1797 р. До старих Конституцій світу слід віднести і конституцію Канади (1867). Конституція США мала великий вплив на розвиток і становлення конституційних процесів у багатьох країнах світу.

Світовий конституційний процес умовно можна поділити на три періоди:

Перший період Першої світової війни, після закінчення якої було прийнято понад 20 нових конституцій. Цей процес супроводжувався територіальними змінами у Європі і утворенням нових країн (Австрія, Польща, Чехословаччина, Фінляндія і т.д.) В цей період до 1939 р. були прийняті також конституції Австралії, Мексики, Лівану, Ірландії. Тоді були прийняті поправки до Конституції США, пройшла конституційно закріплена демократизація виборчого права у Великобританії, відбулась конституційна реформа в Бельгії.

Другий етап охоплює час після закінчення Другої світової війни (1945 р.). В цей період становлення демократичних змін у багатьох країнах світу були прийняті нові конституції. Японії (1947 р.), притерпіли зміни конституції країн Америки (Бразилії, Болівії, Гондурасу, Домініканської республіки, Сальвадору, Канади) Азії і Африки. У цьому періоді конституції почали розділяти владу (США, Японія), розширився перелік прав і свобод людей, посилилась їх соціальна захищеність, більш демократичними стали виборчі права.

Третій етап почався в середині 80-х років ХХ ст., коли розпочався процес розпаду соціалістичної системи і ряд країн розпочали процес демократичного

розвитку. Конституційна доктрина виробила механізм правового забезпечення верховенства Основного закону. Однак, кожна конституція має свої індивідуальні відмінності, які полягають у національних, політичних, релігійних традиціях, історичному періоді розвитку країни. Розглянемо їх як документи реалізації волі народу, оформлених через парламентських представників, у більшості випадків партійних функціонерів. Для порівняльного аналізу взято розділи і статті, де викладено положення про забезпечення національної безпеки, як найоб'єктивніше відображення захисту національних інтересів [152].

Конституція США [152, С. 240-258]. була прийнята Конвентом 17 вересня 1787 р., її ратифікація усіма штатами була завершена 21 червня 1788 р. Конституція містить 27 поправок, остання з яких ратифікована 7 травня 1992 р. Крім цього на території США діє ще одна Конституція штату Каліфорнія.

Відповідно до ст. 8 Конституції США Конгрес виключно забезпечує оборону країни, для цього видає федеральні закони, що мають силу на всій території держави; встановлює збори і податки; об'являє війну; формує і забезпечує армію; створює і утримує флот; видає правила створення і управління сухопутними і морськими силами; видає закони по призову в міліцію, її навчанню та керівництву.

Президент США, за ст. 2, розділ 2 Конституції США являється Головнокомандуючим армії і флоту, а також міліції, якщо вона створена по призову на дійсну службу. Президент має право укладати міжнародні договори зі згоди Сенату, при умові їх одобрення 75% сенаторів. Президент має право у надзвичайних випадках скликати обидві палати Конгресу, або одну з них.

Поправка 2 до Конституції США дозволяє громадянам країни зберігати і носити вогнепальну зброю.

Поправка 3 дозволяє розміщення військовослужбовців у приміщеннях, які перебувають у приватній власності у мирний час, тільки з дозволу власника, а у воєнний час без його згоди. Обидві поправки були ратифіковані в числі десяти інших, як «Біль про права» ще 15 грудня 1791 р.

Штат США Каліфорнія [152, С.258-288] має свою Конституцію, але не має своїх збройних сил у мирний час, тому питання безпеки та оборони штату

вирішуються в контексті відповідних питань країни в цілому, так як Каліфорнія визнає себе невід'ємною частиною США. Однак, Конституція штату в розділі 5 чітко визначає: «Військова влада підпорядкована цивільній владі. В мирний період регулярна армія відсутня.» Конституція США має верховенство над Конституцією штату.

Питання безпеки розглядають Законодавчі збори штату. Надзвичайні закони вступають в силу з моменту їх прийняття. Надзвичайними законами визначені закони, які регулюють збереження громадського миру, здоров'я та безпеки (ст.4).

З силових структур у мирний час штат Каліфорнія має міліцейські сили, головнокомандуючим яких є Губернатор. Члени міліції рахуються на воєнній службі (ст.ст. 6 і 7).

Конституція Об'єднаного Королівства Великобританії [152,С.8-49] відноситься до гнучкої, зміни до неї може вносити Парламент на основі відповідних процедурних правил. Як такої в класичному процесуальному розумінні конституції не має, це збірка відповідних законодавчих актів.

Особи, які скоїли державну зраду чи тяжкий кримінальний злочин, в Англії, повинні бути осуджені у короткі, визначені діючим законодавством терміни, якщо такого не зроблено, такі особи повинні бути звільнені на поруки за рішенням суду.

Акт про декларування прав і свобод підданих і про спадкування корони, так званий Білль про права був прийнятий ще 23 жовтня 1689 р. Сам акт спочатку був обнародований лордам, принцу і принцесі Оранським у письмовій формі. Причиною створення такого акту була спроба останнього короля Іякова Другого викоринити протестанську церкву, закони і свободи королівства. Все це Король пробував здійснити без згоди Парламенту. Після цього було заборонено королівською владою відмінити закони, якщо на це не було згоди Парламенту.

Набір і утримання армії в межах Королівства відбувається зі згоди Парламенту. Особам протестанського віросповідання було дозволено носити зброю. Будь які міри скеровані проти прав, віри, і свобод заборонені.

Першим хто наголосив на аргументі, що піддані корони Англії у Північній Америці наділені природними вродженими (набутими) правами і свободами

англійців і тому мають право брати участь через своїх представників у законодавчих зборах Об'єднаного королівства, був Джон Дікенсон. З 1744 р. коли стало очевидним небажання англійського парламенту іти на уступки північноамериканським колоністам, природно-правова аргументація посилилась. Цю ідею, ще даліше і глибше розвинув Б.Франклін, який в 1766 р. розвинув концепцію самоуправління і доводив, що англійська еміграція в Америці має право на самовизначення та повний розрив з законами та Конституційними актами Англії.

На цій основі природничо-правової теорії був сформульований і проголошений конституційний принцип народного суверенітету і права народу на самовизначення і незалежність.

Конституція Російської Федерації – Росії [153] прийнята на всенародному референдумі 12.12.1993 р. і вступила в силу 25.12.1993 р., з дня опублікування в „Російській газеті”. Складається з двох розділів та 9 частин.

За час дії Конституції РФ тільки ст.65 перетерпіла зміни і доповнення, у зв'язку зі зміною офіційної назви суб'єктів федерації. У РФ встановлено республіканську форму правління. Головою держави є Президент.

РФ забезпечує цілісність та недоторканість територій. Ст. 9 передбачає землю і природні багатства, як основу життя і діяльності народу. Ідеологія допускається багатоманітною, але державна ідеологія заборонена. Також заборонені громадські організації та об'єднання, діяльність яких має на меті насильницькими методами змінити конституційний лад, загрожує цілісності РФ, підривають безпеку держави. Заборонені військові формування, також заборонено проводити розпалювання ворожнечі на соціальному, расовому, національному та релігійному ґрунті.

Релігія, як і церква відокремлені від держави.

Найвищу юридичну силу має Конституція. Держава гарантує захист гідності кожного громадянина і людини. В Росії дозволене подвійне громадянство, як і альтернативна цивільна служба.

Конституційні норми передбачають часткове обмеження прав і свобод особи при необхідності забезпечення оборони країни і безпеки держави. Ці обмеження

вводяться федеральними законами з чіткою вказівкою терміну дії та рамок обмежень.

РФ має виключну прерогативу за стан оборони і державної безпеки, реалізації зовнішньої політики.

Президент Росії являється не тільки Головою держави, але й Головнокомандувачем збройних сил країни, очолює і формує Раду безпеки, затверджує військову доктрину, має право вводити військовий та надзвичайний стани, при цьому негайно повідомляє Раду Федерацій та Державну Думу (ст.. 83).

Парламентом Росія являються Федеральні збори, які складаються з Ради федерацій та Державної Думи. В свою чергу Рада федерацій дає згоду простою більшістю голосів за використання збройних сил країни за межами Російської федерації (в 2009 р. це положення доповнене правом на використання збройних сил за межами Росії володіє також Президент). Закони з питань війни і миру, статус і захист державних кордонів прийняті Державною Думою підлягають обов'язковому розгляду в Раді Федерацій.

Виконавча влада представлена Урядом РФ і відповідає за міри по забезпеченню оборони країни, державної безпеки, реалізації зовнішньої політики. Місцеві органи самоврядування здійснюють організацію охорони громадського порядку.

Конституція Французької республіки (04.10.1958 р.) [152, С.49-69] в ст. 15 передбачає, що головою Збройних сил країни являється Президент. Він же головує у вищих радах і комітетах з питань національної оборони. В свою чергу, Президент республіки, розпоряджається Збройними силами.

Безпосередню відповідальність за стан національної оборони несе Прем'єр-міністр. Він же призначає на військові посади і оприділяє повноваження (ст.20).

Право оголошувати війну належить Парламенту. Осадне положення вводить Рада міністрів (ст.ст. 35 і 36).

Конституція Італійської республіки (22.12.1947 р.) [152, С.69-93] передбачає наявність смертної кари тільки під час війни (ст.27), тоді ж розширюється юрисдикція воєнних трибуналів (ст.103). Воєнна служба є обов'язковою для

громадян Італії і являється їх святим обов'язком (ст.52). Стан війни приймають за рішенням палат Парламенту (ст.78).

Президент Республіки являється Головнокомандуючим Збройними силами, він теж головує у Верховній раді оборони, об'являє стан війни за рішенням палат (ст.87). Президент представляє національну єдність італійського народу. Збройні сили Республіки організовані у відповідності до демократичного духу.

Завданням Республіки являється нейтралізація і ліквідація всіх загроз економічного та соціального характеру (ст.3). Республіка охороняє природу країни, її історичну та художню спадщину. Італія оцінює будь-які воєнні дії негативно, рахуючи їх зазіханням на свободу інших народів. Республіка виступає за мир між народами і готова співпрацювати в цій галузі з усіма міжнародними організаціями. Палати парламенту Республіки санкціонують ратифікацію міжнародних договорів, які мають політичний характер.

Федеральна Конституція Швейцарської конфедерації [152, С.93-128]. вступила в силу 1 січня 2000 р. Швейцарія нейтральна країна (ст. 185). Питанням забезпечення безпеки, національної оборони і цивільної оборони в тексті конституції виділений окремий розділ 2, ст. 57– ст. 61. Ці статті визначають організацію Швейцарської армії за принципом народного ополчення. Армія бере участь і у протидії внутрішнім національним загрозам, може залучатись до підтримання громадського порядку. Любий мужчина є військовозобов'язаним. Воєнна служба може бути замінена на альтернативну цивільну службу. Жінки швейцарки мають право служити в армії за добровільним принципом. Особи, які уникають воєнну службу підлягають штрафу.

Міри по забезпеченню зовнішньої і внутрішньої безпеки країни приймають Федеральні збори і Федеральна рада, яка має права в надзвичайних випадках використовувати на свій розсуд до 4 000 військовослужбовців терміном до трьох тижнів. Федеральні збори керують армією .

Основний закон Федеративної республіки Німеччини (23.05.1949 р.) [152, С. 128-174] досить багато приділив уваги питанням національної безпеки і оборони.

В Німеччині Конституція дозволяє відмовитись від воєнної служби зі зброєю, яка може бути замінена альтернативною цивільною службою. Військовий обов'язок настає у мужчин з 18 років. В стані оборони (можливість бути призваними) вважаються жінки у віці від 18 до 55 років і вони можуть бути залучені до роботи у санітарно-лікувальних закладах, але ні в якому разі на воєнну службу зі зброєю. Під час проходження громадянами Німеччини воєнної або альтернативної служби їх права обмежені (ст.17а).

Конституція передбачає включення Німеччини в систему взаємної колективної безпеки (в реальності це НАТО,ЄС), а для вирішення міждержавних суперечок приєднання до угод про міжнародний арбітраж (ст.24).

Спроба ведення агресивних воєнних дій рахуються антиконституційними і переслідуються законом (ст. 26).

В Бундестазі створюється комітет по закордонним справам та обороні, який має права слідчого комітету (ст.45-а). Парламенський контроль за станом оборони проводить уповноважений Бундестагу по обороні. (ст.45-б).

Федеральний президент присвоює офіцерські звання (ст.60).

Федеральний міністр оборони має право видавати накази і керувати Збройними силами.

Збройні сили Німеччини створені суто для виконання оборонних функцій. У випадках стану оборони чи загрози Збройні сили можуть охороняти цивільні об'єкти. Дії Збройних сил можуть бути припинені, якщо цього забажає Бундестаг або Бундесрат (ст. 87-а).

Діям державних органів в стані оборони в Конституції відводиться ст. 15, яка передбачає, що констатувати такий стан в країні може Бундестаг з одобрення Бундесрату та за пропозицією Федерального уряду. Оприлюднює стан оборони Федеральний президент, він же з цього питання може зробити заяву міжнародно-правового характеру. З моменту об'явлення збройного нападу на країну командування Збройними силами переходить до Федерального канцлера. В цей період Сумісний комітет може замінити Бундестаг і Бундесрат.

Під час воєнного стану чи стану оборони федерація і землі несуть розходи у відповідних пропорціях.

Порядок організації національної оборони і безпеки, викладений у Конституції Федеративної республіки Німеччини розповсюджується і на республіку Баварія, яка має свою Конституцію, що вступила в силу 08.12.1946 р.[152, С.174-202] В ст. 33-а Конституції республіки Баварія вказується на призначення уповноваженого землі з питань охорони інформації, яка не підлягає розголошенню терміном на 6 років, за пропозицією уряду, що являється одним з елементів забезпечення національної безпеки .

За своєю Конституцією Іспанія [152, С. 202-240], як парламентська республіка створює свої збройні сили для забезпечення суверенітету і незалежності країни, захисту територіальної цілісності та конституційного ладу (преамбула Основного закону від 27 грудня 1978 р.). Структура Збройних сил визначається окремим законодавством, яке органічно відповідає конституційним вимогам.

Створення недержавних збройних угруповань заборонено (ст.22). Король Іспанії являється головою держави, а також Верховним командувачем Збройними силами країни (ст.ст.56 та 62).

Сили і Корпус безпеки знаходиться в підпорядкуванні уряду, їх функції визначені органічним законодавством. (ст.104).

З питань оборони і Збройних сил держава має виключну компетенцію.

Конституція Федеративної Республіки Бразилія [152, С. 288-380] встановлює основи правової демократичної держави, яка об'єднала в союз штатів Федеральні округи і муніципії. Представники бразильського народу створили Національні установчі збори.

Влада в країні розділена на три незалежні гілки: законодавчу, виконавчу і судову. Бразилія відкрита для створення латиноамериканського союзу націй.

Для віруючих, переконання яких забороняє брати до рук зброю, передбачена альтернативна державна невійськова служба. В країні заборонено створювати недержавні військові організації. Злочини проти конституційного ладу не мають

часу давності. Найвищі державні посади, перелік яких визначений Конституцією можуть займати виключно бразильці за народженням.

Федеративна Республіка Бразилія включає наступну територіальну структуру Союз, Федеративний округ, муніципії. Союз наділений прямою компетенцією, винятковою компетенцією, сумісною компетенцією та конкуруючою компетенцією. Пряма компетенція передбачає підтримання відносин з іноземними державами, об'явлення війни і заключення миру, забезпечення національної оборони, видачу дозволу на виробництво та продаж зброї, емісія грошей, розпоряджання валютними запасами, організація і утримання органів суду, прокуратури, федеральної поліції, об'явлення амністії, експлуатація ядерних установок в мирних цілях.

Союз не втручається в справи штатів або Федерального округу за винятком, коли необхідно: забезпечити територіальну цілісність; відбити іноземне втручання або втручання одного суб'єкту федерації в інший; припинити громадські безпорядки; реорганізувати фінанси суб'єкта федерації; забезпечити виконання федерального закону, наказу чи судового рішення; забезпечення конституційних принципів.

Виключна законодавча ініціатива належить Президенту у відношенні до законів: зміни чисельності і складу Збройних сил; ті що регулюють питання створення державних посад або служб, судової і адміністративної організації, організації прокуратури.

Рада національної оборони – дорадчий орган при Президентові, який висловлює свою думку у відношенні до національного суверенітету і захисту демократичної держави (оголошення війни, заключення миру і т.і.).

Президент може на основі рішення Ради Республіки і Ради національної оборони вводити стан захисту з метою швидкого відновлення соціального миру і громадського порядку. Декрет про введення стану захисту на конкретній території вказує на силові міри, в тому числі на обмеження особистих прав громадян на збори, таємність їх поштової переписки, телефонних розмов. Термін дії стану захисту максимально може тривати 30 днів, його можна продовжувати тільки раз на цей же термін. Президент про прийняте рішення на протязі 24 годин зобов'язаний письмово аргументовано повідомити Національний конгрес, який в свою чергу на протязі 5

днів збирається на позачергову сесію і на протязі 10 днів приймає відповідне рішення. Якщо Національний конгрес відміняє декрет про введення стану захисту, то він припиняється негайно.

Президент заслухавши рішення Ради Республіки і Ради національної оборони може просити Національний конгрес на введення осадного стану. Національний конгрес може прийняти таке рішення абсолютною більшістю голосів. Декрет про осадний стан повинен містити стан про термін дії, перелік конституційних гарантій, які будуть призупинені. Декрет повинен бути публічно опублікований. Президентом призначається виконавець спеціальних мір на вказаній території. Осадний стан вводиться на 30 днів, або на термін поки продовжується війна чи іноземна інтервенція.

До населення в стані облоги можуть бути застосовані наступні вимоги обмеження: знаходитись у суворо визначеному місці; дозвіл на утримання осіб, затриманих у підозрі за скоєння кримінального злочину, у місцях не пристосованих для вказаних цілей; обмеження, щодо дотримання таємниці листування, свободи друку, телефонних переговорів; призупинення свободи зборів; проведення обшуків та арештів; втручання в роботу підприємств; реквізиція майна.

Бюро Національного конгресу заслухавши керівників партій призначають Спільну комісію в складі 5 чоловік для нагляду і перевірки за мірами обмежень, які вводяться при стані облоги.

Збройні сили Республіки є постійним державним інститутом і призначені для захисту Батьківщини, а також для підтримання конституційних гарантій. Військова служба являється обов'язковою. Деяким особам за їх релігійною, політичною чи філософською відмінністю до військової діяльності може надаватись право проходити альтернативну службу. Жінки та духовні особи у мирний час не підлягають військовому призову.

Громадську безпеку в республіці забезпечують: Федеральна поліція, як постійно діючий орган, який проводить розслідування кримінальних правопорушень, виконує функції прикордонної, повітряної і морської поліції, кримінальної поліції Союзу; Автодорожна федеральна поліція, постійний орган,

який проводить відкрите патрулювання федеральних автомобільних доріг; залізнична федеральна поліція, постійний орган, який проводить відкрите патрулювання федеральних автомобільних доріг; цивільна поліція виконує функції кримінальної поліції за виключенням функцій, які віднесені до компетенції Союзу; військова поліція і корпус військових пожежників виконують поліцейські функції, що не носять таємного характеру, також являються допоміжними і резервними силами сухопутних військ, підпорядковуються разом з цивільною поліцією губернатору штатів, Федерального округу і територій.

Муніципалітети можуть теж створювати службу муніципальних охоронників.

Конституція Індонезії [152, С. 442-447] була прийнята після 6-річної війни та отримання індонезійським народом незалежності після тривалого колоніального пригноблення.

Конституція проголошує вільну, єдину і справедливую країну. Проголошення відбулося під благословенням всемогутнього Алаха. Індонезія проголошується республікою, де суверенітет належить народу і здійснюється Народними консультативними зборами.

Республікою Індонезія управляє Президент, який одночасно є Верховним командувачем збройних сил країни. Він може об'являти війну, заключати мир, вводити надзвичайний стан.

Кожен громадянин має обов'язок обороняти свою державу.

Конституція Китайської народної республіки (04.12.1982р.) [152, С. 407-430] передбачає побудову державної влади на принципах демократичного централізму на основі соціалістичної економічної системи. Захист батьківщини від агресії священний конституційний обов'язок кожного громадянина Китаю, а військова служба чи участь у народному ополченні почесний обов'язок громадян країни. (ст. 55).

Постійний комітет Всекитайських зборів може приймати рішення про об'явлення війни, про повну або часткову мобілізацію, про введення надзвичайного стану (ст. 67).

Державна рада Китаю керує оборонним будівництвом (ст.89), а Центральна воєнна рада КНР керує всіма збройними силами держави

Конституція Японії від 03.05.1947 р. [152, С. С. 430-442.] визначає країну як миролюбиву парламентську державу з наявністю імператорської династії. Японський народ назавжди відмовляється від війни, а також від застосування сили при вирішенні міжнародних спорів. Збройні сили ніколи не матимуть агресорської мети, а сама Японія ніколи не буде в статусі ворогуючої сторони.

Діюча Конституція Польщі [154] вступила в силу 25 травня 1997 р., а була прийнята 2 квітня 1997 р. До цього в період 1992-1997 рр. в країні діяло три конституції. Конституція складається з 13 розділів. Влада в Польщі належить народу або його законним представникам. Конституція має найвищу юридичну силу. Законодавчий орган країни складається з двох палат: Сейму та Сенату. Очолює державу Президент. Вищим виконавчим органом країни являється Рада Міністрів. Політичні партії мають конституційне право демократичними методами впливати на політику держави. Публічна влада централізована. В Польщі заборонені політичні партії, які у своїх програмних документах закликають до відновлення тоталітарного режиму, комунізму, фашизму, допускають расову, національну чи релігійну ненависть. Держава піклується за ветеранів та інвалідів війни.

Конституційно церква та релігія відокремлені від держави, стосунки між ними врегульовані на основі міжнародного законодавства Ватікану. Стосунки з церквою відбуваються через Раду міністрів.

Збройні сили захищають незалежність держави, непорушність території, недоторканість кордонів, безпеку. ЗС дотримуються політичного нейтралітету і підлягають громадянському контролю.

Конституційні права поляків можуть бути обмежені при необхідності захисту державної безпеки, охорони громадського порядку, охорони навколишнього середовища, захисті прав і свобод інших осіб. Ці обмеження не розповсюджуються на істотні конституційні права. Польща піклується за своїх громадян, що знаходяться за її межами. В країні заборонені тілесні покарання та тортури. Військові злочини і злочини перед людством за польською Конституцією не мають

терміну давнини. Воєнний та надзвичайні стани вводить Президент країни на всій території країни або на її частині. Під час такого стану не може бути змінена Конституція країни, призначені вибори до Сейму, Сенату, територіальних органів самоврядування, Президента. Надзвичайний (винятковий) стан не може тривати більше 90 днів і під час нього не може бути скорочена каденція Сейму. Воєнний стан в країні може впровадити Президент на основі подання Ради міністрів Польщі. Винятковий стан може бути впроваджений терміном на 60 днів зі згоди Сейму на основі розпорядження Президента. Рада міністрів, під час стихійного лиха, масштабних катастроф до 30 днів може впровадити особливий стан на відповідній території. Термін продовження особливого стану потребує дозволу Сейму.

Конституція Румунії [155, 156]. вступила в силу 21.11 1991 р. і відмінила попередню конституцію від 21.08.1965 р. В країні влада належить народу, яка здійснюється через його представників та референдуми. Румунія дотримується діючих норм міжнародного права в питаннях непорушності кордонів. Територія країни поділена на комуни, міста (муніципії) та повіти. Основою держави вважається єдність румунського народу. Румун за народженням не може бути позбавлений громадянства. Політичні партії повинні визначати і висловлювати волю громадян. Закон має верховенство у суспільстві, перед ним всі громадяни мають рівні права. Міжнародне право має вищу силу у регулюванні міжнародних взаємовідносин Румунії. Смертна кара заборонена. Арешт особи на території країни може тривати до 30 діб на основі ордера виданого магістратом, який може відмінити виключно суд, як і продовжити цей термін. Магістрат може також видати дозвіл на обшук. Звільнення арештованого може відбуватись під судовий контроль або під заставу. Місце проживання і перебування особи являється недоторканим, однак у випадку захисту національної безпеки і громадянського порядку такі права можуть бути порушені уповноваженими на це органами. Свобода совісті у Румунії гарантована. Держава надає релігійну допомогу в армії, лікарнях, місцях позбавлення волі, сиротинцях. Цензура заборонена. ЗМІ повинні повідомляти свої джерела фінансування. Право на інформацію не повинно наносити збитки інтересам національної безпеки і оборони. В Румунії проводиться парламентський контроль за

радіо- та телеслужбами, які в країні існують на автономних правах. Державна освіта безплатна. Університети автономні. В школах гарантована релігійна освіта. Право на виборчий голос громадянин набуває з 18 років. Не голосують розумово та слаборозвинуті, а також особи, які знаходяться під опікою або позбавлені виборчого права в судовому порядку. В Румунії двохпалатний парламент, який складається з палати Депутатів та Сенату. Депутатом, як і Президентом можна вибиратись деліктоздатний громадянин з 23 років. В країні дозволені мирні мітинги та маніфестації. Політичною діяльністю не можуть займатись державні службовці, які офіційно наділені публічною владою (адвокат народу, представники армії, поліції). В країні дозволяється альтернативна невійськова служба за релігійними переконаннями. Для захисту своїх економічних, соціальних та професійних прав дозволено проводити страйки. Іноземці у Румунії не можуть бути власниками землі. Релігійний шлюб допускається тільки після укладання цивільного. На роботу допускаються діти з 15 річного віку. Права особи можуть бути обмежені, якщо цього потребує стан національної безпеки і передбачає закон. Військова служба для мужчин є обов'язковою з 20 років. Військова перепідготовка проводиться для резервістів віком до 35 років.

Парламент вищий представницький орган, єдина законодавча влада. Парламентарі обираються на 4 роки, їх повноваження можуть бути продовжені у випадку війни чи масштабної катастрофи. Депутати і сенатори можуть бути членами уряду. Парламент видає закони, рішення, резолюції.

Громадяни національних меншин, які не мають представницької кількості для участі у парламентських виборах мають право на одного депутата, також вони мають право на створення однієї політичної організації.

Верховна Рада Оборони звітується щорічно на сумісному засіданні парламенту, її очолює Президент. Цей орган координує діяльність з питань національної безпеки і оборони.

Румунську Службу Інформації (аналог нашої СБУ) очолює директор. Кандидатуру на цю посаду пропонує Президент, призначає парламент.

Законодавча ініціатива громадян починається з 250 000 представників громадян, наділених виборчим правом, серед яких повинно бути $\frac{1}{4}$ представників повітів країни та 10 000 населення Бухаресту. Законодавчою ініціативою громадян не можуть бути фіскальні питання країни, питання міжнародного характеру, амністія, помилування.

Президент може приймати участь у засіданні Уряду при розгляді питань з проблем національних інтересів, безпеки та оборони країни. На такому засіданні головує Президент (ст.87). Президент в разі необхідності звертається до парламенту з посланням про головні політичні проблеми нації (ст. 88). Президент країни може звернутись до народу з вимогою висловити свою волю з проблем національного характеру. Президент видає декрети. Президент має право вводити воєнний стан або надзвичайний стан. При такій ситуації Парламент повинен постійно функціонувати. Президент премудує всі закони прийняті у парламенті країни.

Кандидатуру Прем'єр-міністра пропонує на затвердження парламенту Президент, після консультацій з лідерами політичних партій, які представляють більшість у законодавчому органі. Уряд приймає рішення та ортодокси. Військові рішення не публікуються і повідомляються тільки зацікавленим організаціям. Уряд подає у відставку у випадку, якщо прем'єр-міністр не може виконувати свої повноваження більше ніж 45 днів.

Армія підпорядкована виключно волі народу, її діяльність передбачена органічним законом. Недержавні військові формування заборонені.

Судді призначаються Президентом і є незмінні. Найвищим судовим органом країни являється Верховний Суд Правосуддя. Суд має свою поліцію судових інстанцій.

Ринкова економіка Румунії повинна захищати національні інтереси в сфері економіки, фінансів, валютних операцій. Бюджетні витрати не затверджуються, якщо невідомі джерела фінансування.

Рахунковий Суд виконує аналогічні функції, що й Рахункова палата України.

Конституційний суд складається з 9 судів, які обираються на 9 років. Кожен суддя повинен бути високої професійної кваліфікації і мати 18 років юридичного

стажу. Кожні три роки склад Конституційного Суду поновлюється на 1/3. На протест Конституційний суд виносить рішення на предмет конституційності політичної партії.

Ініціативу перегляду Конституції мають: Президент країни за поданням Уряду; 1/3 депутатів обох палат; 500 000 громадян країни.

11 лютого 1991 р. Верховною Радою Литовської республіки [157]. було прийнято Конституційний закон „Про Литовську державу”, в якому виходячи з результатів плебісциту (всенародне опитування), проведеного 9 лютого 1991 р. більше ніж 3/4 громадян країни, що володіють виборчим правом при таємному голосуванні висловились за те, щоб „Литовська держава була незалежною демократичною республікою”. Прийняте рішення може бути змінене тільки за волею народу шляхом загального опитування при голосування за зміни не менше $\frac{3}{4}$ громадян, наділених виборчим правом.

8 червня 1992 р. Верховна Рада Литовської республіки прийняла Конституційний акт „ Про неприєднання Литовської республіки до пострадянських східних союзів”, в якому постановила розвивати взаємовигідні стосунки з усіма пострадянськими республіками, але ніколи і ні під яким виглядом не приєднуюватись до нових політичних, військових, економічних союзів на основі колишнього СРСР. Дії скеровані на входження Литовської республіки до таких союзів рахуються ворожими до держави і за них встановлена відповідальність. Крім цього цей конституційний акт забороняє розміщення на території Литви військових баз і військових частин Росії, а також країн СНД.

25 жовтня 1992 р. на всенародному референдумі була прийнята Конституція Литовської республіки, яка складається з 14 розділів. Головою держави Литва визнаний Президент. Литва демократична республіка. Народ свою волю здійснює безпосередньо або через своїх законно обраних представників. Державна влада – це Сейм, Президент, Уряд і Суд. Найважливіші національні питання вирішуються референдумом. Проведення референдуму можуть вимагати 300 000 громадян, які

володіють виборчим правом. Громадяни Литви не можуть мати іншого громадянства. Литва піклується за своїх громадян за кордоном. Затримання особи, що скоїла кримінальний злочин дозволено до 48 годин, далі долю підозрювального повинен вирішувати суд. Перед законом всі громадяни держави рівні. Державою визнається тільки судова винність. Виборче право настає з 18 років. Позбавлені виборчого права недієздатні громадяни. Держава визнає церковну реєстрацію шлюбу. Закон Божий у школі викладається за згодою батьків. До 16 років навчання в школі обов'язкове. Навчання у вищих учбових закладах є безплатним. Релігія не повинна перечити суспільній моралі. Релігійні організації, що знаходяться на території Литви мають статус юридичної особи. Цензура заборонена, як і заборонено монополізувати ЗМІ. Для віруючих дозволена альтернативна служба.

Сейм обирається прямими виборами на 4 роки. В Сеймі засідають 141 представник народу. Депутатом Сейму може стати громадянин Литви після 25 років. З початку свого першого засідання новий Сейм за 30 днів повинен затвердити нову програму Уряду. Члени Сейму звільнені від проходження служби по охороні Литви. Сейм приймає поправки до конституції, може вводити пряме правління, військовий та надзвичайні стани, оголошувати мобілізацію, приймати рішення про використання збройних сил.

Законодавчі ініціативи мають Сейм, Уряд, Президент а також більше 50 тис. виборців. Контролери Сейму уповноважені розглядати скарги громадян. Сейм 3/5 голосів має право усунути з посади Президента, в порядку імпічменту. Це ж відноситься і до посад Голови і суддів Конституційного Суду Литви, Голови і суддів Верховного Суду, Голову і суддів Апеляційного Суду.

Президентом Литви може стати громадянин країни, який досягнув 40-річного віку. Президент не може бути членом партії. Президент видає акти-декрети. При відсутності Президента або його неспроможності виконувати свої обов'язки його заступає Голова Сейму. За державну безпеку відповідає Уряд. Постанови Уряду

підписуються Прем'єр-міністром, та міністрами відповідної галузі. Приватне життя, як і приватна власність у Литві оголошені недоторканими.

6 листопада 1992 р. був прийнятий закон Литовської республіки „Про порядок вступлення в силу Конституції Литовської республіки”.

13 липня 2004 р. Конституція Литви була доповнена Конституційним актом „Про членство Литовської республіки в Європейському Союзі”. 10 та 11 травня 2003 р. у Литві було проведено референдум з питання членства Литовської Республіки в Європейському Союзі, на якому переважна більшість громадян висловились за входження своєї країни до ЄС. Вважаючи, що ЄС більш ефективно забезпечить права і свободи людини, з повагою відноситься до національної ідентичності, може забезпечити національну безпеку Литви Сейм прийняв названий Конституційний акт. З цієї дати у випадках правової колізії верховенство над законами Литовської Республіки отримали правові норми ЄС.

Конституція Албанії [158] вступила в силу 21 жовтня 1998 р. Населення Албанії становить всього 3,25 млн. чоловік (за даними 1996 р.). Територія країни поділена на 35 округів, які в свою чергу об'єднують 314 комун. Країна перебувала 450 років під Османською імперією. Свою першу конституція албанці отримала 1 грудня 1928 р. Друга Конституція від 28 грудня 1976 р. проголосила Народну Республіку Албанія і закріпила в країні диктатуру пролетаріату. Радикальні конституційні зміни в державі відбулись 28 квітня 1991 р. після перемоги ліберально-демократичних цінностей у суспільстві і початку державно-політичної трансформації суспільства, закріпленої в „Основних конституційних положеннях”. „Конституційні положення” оголосили в країні парламентську форму правління, суверенітет та розподіл влади, ідеологічний плюралізм.

Діюча Конституція Албанії складається з 183 статей, об'єднаних у 18 частин. Конституція Албанії проголошує парламентську республіку, унітарну і неподільну державу. Носієм суверенітету являється народ через своїх законно обраних

представників або безпосередньо сам. Албанія з метою захисту національних інтересів бере участь в системі колективної безпеки (НАТО). Конституція являється найвищим законом. Держава захищає національні права свого народу. Політичні партії створюються в Албанії вільно і функціонують на демократичних принципах. Фінансування політичних партій, як і видатки повинні бути відкритими. В Албанії не має офіційної релігії. Взаємовідносини між державою і релігійними об'єднаннями регулюються угодами, ратифікованими Кувендом (парламентом). Релігійні організації мають статус юридичних осіб. Економічна система країни заснована на приватній та державній власності, а також на риночній економіці. Воєнні зберігають нейтралітет у внутрішніх політичних питаннях. Базування зарубіжних військових на території Албанії дозволено тільки по рішенню Кувенда. Місцеві органи управління автономні. Обмеження прав і свобод можливе в передбачених Конституцією випадках, це не торкається основних прав і свобод особи. Перед законом всі громадяни мають рівні права. Кожен новонароджений, якщо один з його батьків албанець набуває громадянство Албанії. В країні гарантована свобода слова, друку. Заборонена попередня цензура. Ніхто не може бути залучений до примусової праці, за винятком рішення суду, під час військової служби, при воєнному і надзвичайному стані, через стихійне лихо. Особа, яка запідозрена в скоєнні кримінального злочину може бути затримана до 48 годин, далі її долю визначає суд. Держава гарантує недоторканість житла, дотримання таємниці листування. Албанія надає притулок іноземцям.

Любий громадянин країни з 18 років може обирати і бути обраним. Виборчого права позбавлені недієздатні особи. Працюючі мають право на соціальний захист, як і пенсіонери. В Албанії обов'язкова середня освіта.

Народний Адвокат (в Україні – уповноважений з прав людини) захищає права, свободи і законні інтереси громадян від адміністративних органів. Він має імунітет судді Верховного суду.

Кувенд складається з 140 депутатів. 100 обираються безпосередньо у виборчих округах, решту 40 за списками політичних партій та партійних коаліцій. Політичні партії, які не набрали 2,5 % і партійні коаліції, які не набрали 4 % під час національних виборів правом створювати виборчі списки не користуються. Кувенд обирається на чотири роки. Засідання Кувенду відбуваються відкрито. Кандидат в депутати Кувенду може висуватись тільки партіями і партійними виборцями.

Право законодавчої ініціативи мають Рада міністрів і кожен депутат. Президент має право накласти вето на закон тільки один раз. Президентом країни може бути албанець за народженням, який досягнув 40 річного віку і проживає в країні останні 10 років. Пропозицію про кандидатуру Президента можуть вносити 20 депутатів. Президент обирається в Кувенді таємним голосуванням, без обговорення більшістю в 3/5 від всіх народних депутатів. Допускається п'ять голосувань. Президент обирається на 5 років. У випадку неспроможності виконувати Президентом своїх обов'язків його заміняє голова Кувенду. Президент видає законодавчі акти у вигляді указів.

Рада міністрів очолюється Прем'єр-міністром за пропозицією партійної коаліції чи політичної партії, що мають більшість у Кувенді. Новий Уряд пропонує через 10 днів по призначенню свою політичну програму на затвердження Кувендом. Засідання Ради міністрів проходять у закритому режимі, за результатами яких видаються постанови та інструкції. Прем'єр-міністр вирішує протиріччя між міністрами. Нормативним документом міністерств являються накази. Члени уряду мають депутатський імунітет. Державні службовці приймаються на роботу за конкурсом.

Первинними органами місцевого самоуправління являються комуни або муніципалітети. Можуть проводитись місцеві референдуми. Керівники місцевих органів самоврядування обираються кожні три роки на загальних прямих таємних виборах. Вказані територіальні одиниці об'єднуються в округи, які формуються в регіони. Округна рада має право видавати накази і постанови. Органи місцевого

самоврядування мають свій незалежний бюджет і являються юридичними особами. Вказані територіальні органи у своїй діяльності видають розпорядження, постанови і накази. Рада міністрів призначає свого префекта у якості свого представника в окрузі. Рада міністрів має право ліквідувати обраний орган місцевого самоврядування, хоча таке рішення може бути оскаржене в Конституційний суд.

Всі нормативно-правові акти вступають в силу після їх оприлюднення в „Офіційній газеті”. Правові норми, які використовуються міжнародними організаціями мають верховенство над національним законодавством

Конституційний суд країни складається з 9 суддів, які обираються терміном на 9 років без права переобирання. 1/3 суддів поновлюється щороку. Судді можуть виконувати свої повноваження до 70-літнього віку. Конституційний суд має право розглядати питання конституційності політичних партій та організацій. Рішення Конституційного суду мають всезагальну обов’язкову силу. Конституційний суд розглядає справи і від приватних осіб.

Члени Верховного суду призначаються Президентом. Суддями можуть бути тільки громадяни Албанії до 60 річного віку. Суди мають особливий бюджет. Вища рада юстиції, яку очолює Президент обирає керівників судових органів.

Кримінальне переслідування в Албанії проводить прокуратура. Генеральний прокурор призначається Президентом.

Референдум оголошує Президент за проханням 50 тис. виборців або 1/5 депутатів.

Банк Албанії являється центральною фінансовою установою країни. Вищий державний контроль являється найвищою інституцією фінансового контролю в країні. Голова Вищого державного контролю має імунітет голови суду.

В Албанії допускається альтернативна військова служба. Воєнні строкової служби повинні бути поза політикою і партійним членством. Головнокомандувачем

збройних сил являється Президент Албанії, в якого є консультативний орган у вигляді Національної Ради безпеки. У мирний час керівництво збройних сил здійснює Прем'єр-міністр та міністр оборони. Надзвичайні міри можуть вводитись з причин надзвичайного стану або стихійного лиха. Під час введення надзвичайного стану не можна змінювати Конституцію, закони про вибори, закони про надзвичайний стан.

У випадках воєнної агресії проти Албанії Президент за вимогою Ради міністрів оголошує воєнний стан. У випадку зовнішньої загрози або при виконанні зобов'язань колективної оборони за міжнародними угодами Кувенд за пропозицією Президента вирішує питання про загальну або часткову мобілізацію. При введенні воєнного стану Президент направляє декрет про введення такого стану в Кувенд.

При небезпеці для конституційного ладу або в цілях безпеки може бути прийняте рішення про введення надзвичайного стану на всій території чи її частині, але не більше ніж на 60 днів. Продовження такого стану можливе тільки до 90 днів.

При настанні стихійного лиха можна ввести до 30 днів аварійний стан.

Вказана конституція передбачала перехідний етап і остаточний вступ в силу всіх конституційних норм . Конституція Албанії приклад реалізації партійних програмних положень через парламентську діяльність.

Конституція (Основний закон) любої країни – це письмове прагнення джерела влади законодавчо затвердити стратегічний розвиток своєї країни. Ця стратегія розвитку залишається незмінною на час дії Основного закону. В демократичних країнах єдиним джерелом влади є народ. Наприклад, Конституція США (1797 р.) передбачає демократичний розвиток країни, де основними цінностями залишається людина, її права та свободи. Кожна конституція має свої індивідуальні особливості: політичні, релігійні, національні, історичні. Так, діючі конституційні акти Великобританії беруть своє начало з 1215 р.(The Magna Carta).

Більшість країн Європи являються парламентськими державами, де саме цей представницький орган виконує законотворчу та законодавчу роль. Депутати парламенту, які входять до його складу, як правило являються представниками політичних партій, в меншій мірі - представниками територій. Захищаючи національні інтереси представники політичних партій через парламентську законотворчу діяльність усвідомлено пропагують і впроваджують світоглядну платформу своєї партії. Не дарма, колишні країни соціалістичного табору, після руйнації комуністичної ідеології, виключно всі обрали демократичний шлях розвитку. До влади прийшли народно-демократичні політичні сили, для яких свобода, рівність, мирне співіснування являються пріоритетними цінностями, а людина та її права найвищою цінністю. Демократичний устрій передбачає незалежність трьох гілок влади: законодавчої, виконавчої та судової. Таким чином, конституція – це сумісний творчий основний закон стратегічного розвитку країни, написаний і затверджений представниками народу, у більшості випадків якими є політичні партії. Проведений порівняльний аналіз конституцій провідних країн світу якнайяскравіше показує партійні доробки в стратегії розвитку своїх держав, а в нашому випадку розробку та впровадження концепції національної безпеки та оборони, як основи захисту національних інтересів.

Державний сектор безпеки за конституційними вимогами більшості демократичних країн очолює, як правило, Президент країни (Росія, США, Україна). Одночасно, цей сектор перебуває у постійному полі зору парламентського та громадянського контролю. Стратегії, концепції, доктрини, основи, програми національної безпеки та оборони у більшості випадків розробляються Радами (комітетами) безпеки і оборони, їх структурними підрозділами та затверджуються Президентом. Практичне виконання зазначених документів втілюється Кабінетом (радою) міністрів. При загрозі національній безпеці свободи громадян, як і їх права можуть бути обмежені, крім основних конституційних. Воєнна служба може бути як обов'язковою (Китай, Індонезія), так і альтернативною (Україна, Литва) чи професійно-контрактною (Німеччина, Великобританія). Деякі країни, (Німеччина,

Албанія) мають конституційну вимогу по входженню у колективну систему безпеки. Використання збройних сил за межами країни, як правило, приймає законодавчий орган (сенат, парламент). В Росії таке право має і президент. Всі демократичні країни відмовились від агресії, силового методу вирішення міждержавних конфліктів, віддаючи перевагу дипломатично-переговорному процесові. Політичні партії в країнах демократії мають право впливати на політику держави демократичними методами, які передбачені конституцією. Партії повинні формувати, визначати і висловлювати волю громадян. Конституційність політичних партій на протест позивача визначає тільки Конституційний суд країни. Людиноненависні ідеології заборонені, як фашизм, комунізм (Німеччина, Польща). Національні меншини в європейських країнах, які не можуть досягнути прохідного бар'єру у законодавчий орган, мають право мати свого представника у парламенті та одну політичну партію (Румунія).

Національна безпека, її структура, оцінка стану, забезпечення – це внутрішнє питання кожної держави. Розробку воєнно-політичної моделі держави повинні проводити експерти-фахівці на основі воєнно-політичної ситуації, яка складається навколо країни. Впроваджувати в життя стратегію національної безпеки і оборони у відповідності до конституційних вимог повинен уряд під контролем ВРУ, РНБОУ, громадських організацій, в т.ч. політичних партій. Міжнародна присутність України в колективних системах безпеки різних рівнів залежить від політиків та зовнішньополітичної стратегії держави, яка являється важливим складовим чинником НБ. У випадку загрози міжнародній безпеці з боку агресивно налаштованих країн в дію вступають міжнародні правові норми, на основі яких ООН приймає резолюцію по застосуванню колективної воєнної сили. Історія, як вчителька життя вчить завжди потрібно надіятись на власні сили.

2.4. Історичний досвід зарубіжних країн у політичному забезпеченні національної безпеки і оборони у новітній період історії.

Більшість країн Центрально-Східної Європи закріпили свої національні суверенітети в рамках ЄС та НАТО.

За словами Олава Берстада Норвегія [159, С. 31-32] була однією з 12 країн-засновниць Північноатлантичної організації у квітні 1949 р. На даний час Норвегія не потребує захисту від НАТО, вона сама спроможна виступати в ролі „донора колективної безпеки”.

Друга світова війна розпочалась для Норвегії у квітні 1940 р. несподіваним нападом фашистської Німеччини. Норвежський воєнний опір тривав недовго, з квітня по червень 1940 р., і потерпів повний крах, не дивлячись на допомогу з боку Великобританії, Франції та Польщі. Боротьба проти фашизму продовжилась в Норвегії та за межами країни. Вона набула інших форм. Уряд і Король країни переїхали до Лондону. В Англії норвезьким урядом були створені армія, флот та авіація. Для цього була фінансова спроможність країни, в основному за рахунок міжнародних морських перевезень, які виконував норвезький торговий флот. На території Норвегії діяв рух опору, який отримував підтримку від США та Великобританії. По закінченню війни Норвегія вийшла у тісному союзі з США та Англією. Політики країни чітко усвідомлювали, що відсутність такої підтримки може повернути політичний курс розвитку Норвегії в інше русло. Норвегія боялась СРСР, її експансіоністської політики та комуністичної ідеології, сталінського режиму, пам'ятаючи напад Радянського союзу на Фінляндію у 1939 р. З осені 1944 р. на території країни знаходились радянські війська. На післявоєнних виборах до парламенту увійшли 13 % комуністів, що було нетипово для країни. Комуністи-парламентарі були проти НАТО, хоча було багато прихильників нейтрального статусу держави. Події у 1948 р. в Чехословаччині норвезькі громадяни сприйняли з осудом силової політики СРСР проти волі чехів на самовизначення. Тому Норвегія мала бажання захищати свої національні інтереси у системі колективної безпеки. Спочатку була пропозиція створити Північноєвропейський оборонний альянс північних країн. Однак, скоро стало зрозумілим, що така організація не захистить від глобальних загроз. Більшість європейських країн схилилось до створення євроатлантичного політично-військового союзу.

Побоюючись реакції СРСР на входження Норвегії до військово-політичного союзу, політики і уряд країни показували свою миролюбну зовнішню політику, акцентуючи увагу на бажанні створити безпечну систему національної безпеки і оборони, яка ні в якому разі не направлена проти Радянського Союзу.

В цей час, при владі у Норвегії перебувала Робоча партія, яка після тривалих переговорів погодилась винести питання вступу країни до Північноатлантичного Альянсу на розгляд Стортингу (парламенту), який прийняв позитивне рішення.

Норвегія увійшла до НАТО, але не увійшла до ЄС, рахуючи це різними речами. Хоча, Норвегія інтегрована в ЄС через єдину економічну зону, вона член внутрішнього європейського ринку, тісно співпрацює з ЄС у зовнішній та оборонній сфері, візовій та культурній і т.д.

Вступ до НАТО напряду не має нічого спільного з економікою, але постійні взаєностосунки з розвинутими країнами світу дають значну долю довіри до Норвегії і можливість її участі в економічних міжнародних організаціях.

Вступ до НАТО не передбачає диктату з питання політичної побудови державної влади. Норвегія з половини 19 ст. розпочала будівництво громадянського суспільства, як основи демократичного суспільства. Громадські організації відіграють вкрай важливу роль у житті країни. Всі дискусії, що торкаються інтересів нації обговорюються відкрито і публічно.

Норвегія і Україна співпрацюють між собою у військовій сфері, як на двохсторонній основі, так і в рамках натовських програм [147].

Польща [159, С. 37-49, 160] на зламі 80-90-х років стала перед вибором концепції політики національної безпеки та захисту національних інтересів. З 1989 р. це питання перестало бути теоретичним. Польща відмовилась від радянських гарантій безпеки у рамках ОВД. Поляки переконались, що спроба «лібералізації» і демократизації Росії виявилась невдалою. Росія повернулася до традиційних форм російської політики. Це було очевидним у відношенні Росії до Білорусії, України, Прибалтійських країн, Молдови та інших пострадянських республік. Поляки звернули свою увагу на США, як на сильного партнера, який мав глобальний вплив у політичній, мілітарній і економічній сфері. Союз з такою супердержавою давав

Польщі глобальні гарантії безпеки, в тому числі національної. Польща мала кілька варіантів побудови власної національної безпеки: регіональна система колективної безпеки (центральної і східноєвропейської разом з Росією; теж, але без Росії); власна безпека у формі нейтралітету, майбутнє приєднання до будь-якого військово-політичного союзу; вступ до НАТО, як тверда запорука національної безпеки; вступ до Євросоюзу; вступ до НАТО і Євросоюзу.

Європейські країни мають між собою історично вкорінені антипатії, конфлікти та претензії. Однак, у них є єдиний інтегруючий чинник спільне відчуття загрози національній безпеці. Потенційним джерелом такої загрози, на думку Польщі є Росія. Такої ж думки притримуються і прибалтійські республіки. Невизначеність Польщі у питанні власної безпеки вносило певний хаос у цьому питанні у Європі, це було вигідно для Росії. Така невизначеність не обіцяла нічого доброго для Польщі. Подальша, починаючи з 1993 р. зовнішня політика Росії по відношенню до колишніх пострадянських республік у вигляді погроз, шантажу, політичного, економічного та інформаційного тиску переконала поляків у правильності євроатлантичного вибору. Бажання Польщі вступити до ЄС та НАТО набуло природного і логічного характеру. Поляки розуміли, що стабільність у Європі залежить саме від цих двох міжнародних організацій. У липні 1997 р. на Мадридському саміті Польща отримала запрошення до НАТО. Вступ Польщі до НАТО не впливав на безпеку її сусідів. Політика безпеки Польщі та її пріоритети були сформовані в 1999 р. Суспільство і політики ще два роки вели полеміку з цього питання. Відсутність кращих альтернатив до вступу у НАТО переконала польські партії та політиків у правильності вибору.

Реалізація північноатлантичного вибору Польщі гальмувалось наступними чинниками: на території країни ще знаходились російські війська; в країні існувала економічна криза; розбіжність в оцінці проектів майбутньої політики національної безпеки; наявність застарілого стереотипу у суспільстві, відношення до НАТО, як до агресивного воєнного блоку; незнання суспільством західного світу, боязнь його цінностей і традицій.

Поляки почали працювати над зміною стереотипу. В першу чергу це був необмежений доступ до інформації, можливість вільно подорожувати, забезпечення в державі свободи слова та політичної діяльності.

З початку 80-х р. минулого століття Польща відмовлялась від будь-яких дій, які б «дражнили» СРСР. В політикумі країни посткомуністичні сили перейшли на соціал-демократичну платформу, однак їх вплив на свідомість мас катастрофічно зменшився, групи «старого ладу» не наслідувались запропонувати польському суспільству проросійську альтернативу розвитку системи національної безпеки. Хоча соціал-демократи пробували закинути польському уряду, що вони замінили Москву на Брюссель.

У Польщі у донатівські часи дебатовалась концепція «третього шляху» – ані на Захід, ані на Схід, політики нейтралізації, яка передбачала: неприєднання до жодних воєнно-політичних блоків, утримання від прийняття важливих міжнародних зобов'язань, уникнення від участі у міждержавних конфліктах. Пропонувався і шлях військового нейтралітету, на певний час. Однак, геополітичне становище Польщі, слабкість її економіки, унеможлиблювало забезпечення оборонної самодостатності країни. Все це спонукало уряд Польщі у листопаді 1992 р. обрати євроатлантичний вектор, акцентуючи увагу польської спільноти, що це головна умова польської безпеки. Цьому важливому стратегічному кроку, передував вихід Польщі з Організації Варшавського договору у березні 1992 р. В 1993 р. в політичному середовищі Польщі існував повний консенсус з питання вступу країни до НАТО. Такої думки притримувалось польське суспільство, за вступ до НАТО висловлювалось до 57 % населення, а в 1996 р. цей показник досягнув – 73 % [159, С.497].

Демократизація польської держави і суспільства розпочалась на початку 90-х рр. Серед інших важливих дискусій національної ваги у суспільстві дискутували і з питання Північноатлантичної орієнтації Польщі. На той час, ще самі структури НАТО не були готові до розширення Альянсу за рахунок країн Центрально-Східної Європи. Політичні сили Польщі, як правого, так і лівого спрямування досить швидко прийшли до спільного знаменника – приєднання країни до НАТО. В цьому

велика заслуга тодішнього Президента Польщі Леха Валенси. При цьому всі усвідомлювали, що приєднується країна, а не військові. Польща від декларування перейшла до щоденної клопіткої роботи, щоби переконати країни Західної Європи, США та Росію, що з прийняттям до НАТО територія Польщі буде зоною безпеки, економічної стабільності. В липні 1994 р. Польща узгодила індивідуальну програму «Партнерство заради миру» (ПЗМ), (MAP – Membership Action Plan). Через три роки, 28 липня 1997 р., в Мадриді була ухвалена декларація, де у 6 параграфі Польщу запрошували до початку переговорів з питання приєднання до НАТО». В подальшому у польському суспільстві була проведена велика інформаційно-просвітницька кампанія, проведене лобіювання цього питання серед еліти, яка має вплив на формування громадської думки. В країну запрошувались як прихильники, так і скептики входження Польщі до НАТО. Проводилось лобіювання польських устремлінь до НАТО в парламентах держав-членів НАТО. Успіх прийшов 12 березня 1999 р. уряд, парламент, суспільство гарантувало свою національну безпеку. Слід відзначити, що розширення НАТО на Схід не спровокувало жодного конфлікту, що додає міжнародного авторитету цій організації. Словаччина – країна, яку населяє 5,5 млн. людей, розглядала свій вступ до НАТО і ЄС, як взаємодоповнюючий фактор до розвитку демократії на території своєї країни.

Словаки [159, С.50-55] рахували, що від НАТО вони отримають гарантію своєї незалежності, отримають відчуття безпеки і захищеності від зовнішнього ворога. Після вступу до Альянсу, Словаччина почала відчувати комфорт у міжнародних відносинах, розуміючи свій статус у світі, це підвищило авторитет країни. Відомо, що словаки в 1993 р. розділились з чехами, бо не знайшли з ними спільної мови і вирішили жити окремо. Поділ країни відбувся досить цивілізовано, без конфліктів та залучення зовнішніх посередників.

Спроба провести референдум з питання про вступ до НАТО в 1997 р. провалилась. У ньому взяли участь всього 6% населення країни. Серед громадян Словаччини тему НАТО не сприймали. Хоча в 1998-1999 рр. за НАТО висловилося вже 28% дорослого населення, а в 2005 році від 40–50%. В очах словаків НАТО підірвало свій авторитет війною в Югославії, близьким історичним сусідом

Словаччини, особливо воєнними операціями проти сербів, коли уряд Мілошевича був усунутий ракетним ударом військових.. Нейтральний статус країни був неможливий через політичні і економічні причини.

Рішення про вступ до НАТО одночасно прийняли парламент і уряд Словаччини, рахуючи що у народу не має специфічних знань для вирішення такого стратегічно важливого без пекового питання, як національна оборона.

На Празькому саміті НАТО у листопаді 2002 р. Словаччина була запрошена вступити до Альянсу. Під час другого раунду розширення НАТО Словаччина стала повноправним членом Альянсу. Пройшовши шлях в період з 1998–2004 рр. Словаччина покращила ефективність економіки, задекларувавши своє позитивне ставлення до демократичних цінностей, верховенства закону і прав людини країна вступила до НАТО. 8 травня 2003 р. Сенат США одноголосно схвалив резолюцію, щодо ратифікації додаткових документів про вступ до НАТО Словаччини.

Словаччина провела серйозне реформування і модернізацію армії, піднявши її кваліфікацію і спеціалізацію, перевівши на професійну основу. За чисельністю армія була скорочена в 4 рази.

Представники Словаччини переконують, що їх входження до НАТО серйозно покращило інвестиційний клімат, збільшивши зарубіжні капіталовкладення у вітчизняну економіку. Вітчизняні витрати на оборону у Словаччини тепер становлять 1,8-1,9 % від держбюджету. Фахівці стверджують, що теперішній рівень обороноздатності країни словаки не змогли б створити ні за 3 , ні за 5 % бюджетних відрахувань. Словаки розуміють, що НАТО надало їм можливість нормально розвиватись.

Словакам прийшлося перебороти і труднощі: перебудувати оборонну промисловість у відповідності до стандартів НАТО. Однак вигоди, які отримала країна набагато перевищують ті труднощі, які прийшлося пройти Словаччині [140].

Угорщина [159, С.56-59] рахує себе успішною європейською країною після вступу в НАТО, ЄС та Раду Європи. Суспільство країни бажало трансформуватись в європейський простір, створивши демократичний державний устрій, безпеку і процвітання власної країни. Названі міжнародні організації для угорців виступали

гарантами таких цінностей, як демократія, свобода, верховенство права, громадянське суспільство, вони взаємодоповнювали один одного. Однак, найважливішою і найнеобхіднішою організацією для Угорщини було НАТО, як сучасний ефективний воєнно-політичний союз, організація глобальної колективної безпеки. Для керівництва країни думка народу була вирішальною. За вступом до НАТО Угорщина вирішувала наступні свої національні інтереси: країна отримувала систему зовнішньої безпеки; безпека від НАТО забезпечувала стабільний економічний розвиток; країна отримала додаткове міжнародне визнання і репутацію; країна отримала сучасну перспективу розвитку власних збройних сил; НАТО виступило каталізатором реформування армії, її сучасної модернізації і переходу на професійний рівень.

Сьогодні угорці констатують той факт, що за свою тисячолітню історію не мали настільки високого рівня безпеки. Країна зекономила значні фінансові, матеріальні і людські ресурси при організації системи національної безпеки. Гарантована безпека Угорщини збільшила надходження іноземних інвестицій. Країна досягла більшого маневру у зовнішньополітичних відносинах. Угорщина стала гравцем по підтримці стабільності у Східній та Південно-Східній Європі, створивши відповідну зону в цій частині континенту. Угорці акцентують увагу, що рішення про вступ до НАТО повинно бути рішенням не тільки політичних партій і уряду, але й і народу.

Чеська Республіка (далі - ЧР) [159,С.64-66] з момету розділу, з 1993 р. проголосили своє бажання вступити до ЄС та НАТО. Населення республіки сягає біля 10 млн. осіб. Армія нараховує 1% від населення і становить 100 000 військовослужбовців. Сьогодні ЧР планує свою армію в кількості 35 000 військовослужбовців, 30 танків та 14 надзвукових літаків. Чехи рахують, що реформування армії відбулось в комплексі тих змін, які переслідувала країна для забезпечення національної безпеки і оборони, в процесі проведення економічної реформи. Фактично армійська реформа розпочалась після вступу ЧР до НАТО. До керівництва у Міністерство оборони прийшли цивільні особи. За 10 останніх років в

Міністерстві оборони змінилось сім міністрів, всі вони були цивільними. Кожен реформу армії бачив по-своєму.

У липні 1997 р. на Мадридському саміті НАТО ЧР разом з Угорщиною і Польщею отримала запрошення до НАТО. В момент вступу Чехії до НАТО, разом з Польщею, весною 1999 р. цей крок підтримувало трохи більше 50 % повносправних членів чеського суспільства. З військового середовища такий крок отримав позитивну оцінку в 90 % опитаних респондентів.

Бажання країни приєднатись до Альянсу підтримував і чеський парламент, який щорічно на воєнні нужди виділяв 2,2 % ВВП. Через відсутність чіткої стратегічної політичної задачі, яка повинна була стояти перед Збройними Силами Чеської Республіки виділені кошти не завжди раціонально використовувались. Від НАТО надходила консультаційна допомога, доводились загальноприйняті стандарти, надавалась фінансова підтримка, але саму підготовчу роботу повинно було виконувати само суспільство, керівництво країни.

Україна з новоутвореною Чеською республікою встановила дипломатичні відносини з січня 1993 р. Договірною-правова база між нашими країнами охоплює понад 70 договорів, протоколів та угод. В 1995 р. ЧР головувала в Раді Європи, саме при активній підтримці ЧР Україна стала членом Ради Європи. Чеська республіка – член Європейського Союзу і підтримує євроінтеграційний курс України, так само як наміри України отримати членство в НАТО. Чехія і Україна мали однакову позицію, щодо врегулювання іракської кризи: обидві країни направили свої військові підрозділи до складу багатонаціональних стабілізаційних військ НАТО. Українці виконували миротворчі функції. Українські військові транспортні літаки АН-124 («Руслан») транспортували чеські військові польові госпіталі до Кувейту та Ісламської Республіки Афганістан. Обидві країни дотримуються однакової позиції, щодо пріоритету у діяльності ОБСЄ по остаточному вирішенню «заморожених» конфліктів на території СНД.

Румунія [159, С.66-68] після вступу до НАТО рахує, що отримала гарантовану безпеку і стабільність, зріс її міжнародний авторитет, престиж та вагомість на міжнародній арені. Такого рівня безпеки Румунія не мала за всю історію свого

існування. Вступ до Північноатлантичного альянсу відіграв велику позитивну роль для бізнесових кіл Румунії. Демократичні процеси започатковані в країні в 1989 р. були підтримані політичною і бізнесовою елітою, які мали бажання трансформуватись у європейське співтовариство, як рівні партнери. Румуни бажали довести світові, що після вступу до НАТО, вони залишаться економічно і політично безпечною державою, стабільною і передбачуваною. Для бізнесменів це був сигнал, що їх інвестиції будуть захищені.

Починаючи з 1990 р. інтеграція до НАТО стала основною метою зовнішньої політики Румунії. Таке бажання підтримувалось населенням і політикумом. Довгі роки румуни проводили реформування у політиці, економіці, армії, суспільній сфері. У травні 2000 р. у Вільнюсі (Литва) міністр іноземних справ Румунії оприлюднив заяву про бажання країни здобути членство в НАТО. У листопаді 2002 р. на Празькому саміті Румунія була запрошена вступити до Альянсу, а в травні 2003 р. це конституційно ратифіковане рішення було схвалено Сенатом США, де зберігаються усі ратифікаційні грамоти країн-учасниць Вашингтонського Договору 1949 р. Після входження до НАТО 85 % населення Румунії відзначило покращення політичної і економічної ситуації в країні. Країна рахувала, що повернулася до тих цінностей, які поділяла тривалий історичний період, за винятком періоду панування в країні комуністичної ідеології. В подальшому натовські стандарти допомогли румунам наблизитись і до ЄС. Суспільство прагнуло реконструкції та модернізації, бо в цьому вбачало прогресивний розвиток, одночасно це був крок до стандартів НАТО і ЄС. Румунія як член НАТО виступає за розширення НАТО за межі Європи, за розв'язання конфліктів у регіонах, які не увійшли до НАТО: Балкани, Кавказ, Республіка Молдова. Румунія закликає до створення стабільної безпеки і охорони Чорноморського регіону.

Іспанія [159, С. 72-79.] являється членом НАТО і досить високо цінує важливість цієї міжнародної організації в забезпеченні міжнародної безпеки, підтримці демократії, боротьби з міжнародним тероризмом та іншими глобальними загрозами. Населення Іспанії по різному відноситься до НАТО, але в ході проведення референдуму в більшості висловилося за членство своєї країни в

Північноатлантичному договори. Іспанія сказала «так» Альянсу, маючи на увазі бажання бути демократичною країною, з сильним громадянським контролем над армією, її підзвітності своєму народові і парламенту. Іспанці мали бажання реформувати свої збройні сили на основі якісних, а не кількісних показників. Армія захищала свою країну, а також приймала участь у миротворчих операціях в Афганістані, на Балканах. Іспанці усвідомлюють важливість основних цінностей НАТО: свобода та соціально-ринкова економіка. Маючи свої внутрішні проблеми з тероризмом басків, іспанці усвідомили загрозу цієї проблеми у світових масштабах. 14 березня 2004 р. в Мадриді терористичний акт забрав життя невинних людей. Іспанія погодилась з проведенням міжнародної операції в Середземному морі спрямованої проти проникнення незаконних мігрантів в країну з Африканського континенту, незаконного розповсюдження наркотиків, продажі зброї. Іспанці сприймають Північноатлантичний альянс як можливість долучитись до колективної системи безпеки, тим самим забезпечивши власну національну безпеку.

Раніше Іспанія не мала можливості приєднатись до НАТО, через наявність в країні диктаторського режиму. Вступ до НАТО Іспанія розглядає як можливість прогнозувати своє майбутнє та мати вплив на міжнародні процеси.

Вищенаведені приклади характеризують історичну тенденцію багатьох країн Європи вирішувати питання національної безпеки і оборони через членство у ефективній колективній системі міжнародної безпеки, якою на сьогодні вважається НАТО. Основними суб'єктами в прийнятті такого рішення в різних інтерпретаціях виступають народ, парламент, уряд. Для однотайності такого рішення необхідно досягнути консенсусу між політиками і суспільством. Логіка такого кроку полягає в економії коштів, матеріальних та людських ресурсів на безпеку і оборону країни, а також входження в клуб „недоторканих”. За роки існування НАТО ні одна країна-учасниця не була піддана військовій агресії.

РОЗДІЛ III.

Розвиток політичних поглядів на забезпечення національної безпеки України

Національна ідея підносить державу як мету нації для власної реалізації. Щоб залучити певною мірою національну ідею до розвитку суспільства, необхідно насамперед демократизувати національну ідею. Основний напрямок це співпраця з державою, яка б гарантувала не тільки звичайні економічні, громадянські та політичні права, але й забезпечувала якнайбільшу відкритість і свободу дискусій між максимально автономними індивідуумами.

Національна ідея спроможна стати потужним мотивом і стимулом дій особистостей, соціальних груп і цілих народів. Слід пам'ятати, що за революційним періодом завжди настають часи копіткої, наполегливої праці для налагодження нової системи господарювання, формування нової політичної системи суспільства, коли регулятивний вплив національної ідеї значно знижується, а на передній план виходять організаційні завдання, вирішувати які, щоправда без національно орієнтованої держави, неможливо.

В умовах, коли громадяни України на Всенародному референдумі 1991 р. висловились за незалежну українську державу, виявило прагнення будувати її спільно з українською нацією, виникла потреба в ідеології, яка єднала б всі народи України на ґрунті побудови українського громадянського суспільства і української національної держави. Такою стала україно-державницька ідеологія, тобто система ідей і поглядів, які теоретично обґрунтовують і відстоюють як головну мету суспільства побудову і захист української національної держави та консолідує навколо неї всі народи і суспільно-політичні рухи України, підкреслюючи при цьому вирішальну роль в державотворчому процесі української нації. В цьому полягає сучасний зміст української національної ідеї.

В Україні існують погляди, коли рахують, що тільки національна ідея забезпечить цивілізований розвиток. Однак, більшість населення України вбачає в державі чужу, корумповану силу, не довіряє владі.

Зараз в Україні завершується політична структуризація суспільства. Наростає поляризація політичних поглядів, відбувається структуризації суспільства. Політичні погляди та позиції віддзеркалюють економічні інтереси соціальних угруповань, у нашому випадку фінансово-промислових груп. Без аналізу цих процесів важко прогнозувати політичну перспективу держави, її політичну систему. Яка політична система формується в Україні, яка система бачення національних інтересів, яка система державного забезпечення загальнонаціональних інтересів України, з її поліетнічним, полірелігійним населенням ?

Є українська держава, є українська нація, є український народ. В Україні, на жаль, політична нація ще не сформована. Нація – це найвища органічна людська спільнота [161,162]. Можливість сформувати нову націю на принципах державності, а не етнічності, тобто – політичну націю України існують. Головними передумовами для цього є характер культури населення східного, південного та, частково, центрального регіонів; почуття спорідненості населення, яке особливо почало зростати останнім часом. Найголовніше, що повинно консолідувати український народ – це почуття єдності, спільної мети та спільні державні інтереси. Повинна існувати одна для всіх ідея державотворення та захисту національних інтересів. Це – найголовніша мета, якою повинні керуватися при формуванні політичної нації у своїй державі.

Бажання вітчизняних політиків в період новітньої історії одним махом „розбудувати” державу, увійти в НАТО, в ЄС, змінити Конституцію, швидкими темпами реформувати економіку, поширилось і на ставлення до громадянського суспільства в Україні. Історія не вибачає поспішності, вимагаючи зважених обдуманих рішень на основі попереднього досвіду з дотриманням професійності.

Потрібно пам’ятати про геополітичну та гео економічну протидію з боку Росії на весь пострадянський простір, в тому числі і на Україну. Росія використовувала і продовжує використовувати механізми тиску. Насамперед це: військова присутність на території України російської бойової бази; енергетична залежність України від російської нафти, газу, атомного палива; контроль через російські бізнес-групи над реальним сектором економіки; агресивна політика російських ЗМІ проти всього

демократичного в Україні; лобювання проросійських цінностей у свідомості громадян України, особливо російськомовних; підтримка російськоналаштованих груп та організацій, політиків на території України з метою дестабілізації національних та етнічних взаємовідносин; агресивність Російської православної церкви МП по відношенню до інших церков та конфесій в Україні. Російські політтехнологи до сих пір хочуть соціально орієнтувати українців на свої культурні, історичні, духовні та релігійні цінності. Росія категорично відмовляється переглянути свою роль в історії. Про це відверто сказано в «Стратегии национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года.» [163]. Тому захист національних інтересів, їх основи національної безпеки і оборони є вкрай важливим чинником в діяльності не тільки держави, але й громадських організацій, а в нашому випадку українських політичних партій.

Програма політичної партії може бути визначена як сукупність базових політичних цінностей, які відстоюються та реалізуються певною політичною силою в процесі її діяльності [164]. В структурі програмових документів політичних сил прийнято вирізняти основну програму, програму дій, виборчу та урядову програми. Партійні програми, укладені перед виборами та вирішальними політичними датами, покращують здатність партій пристосовуватись та орієнтуватись на зміни поведінки й симпатій виборців, що призводить до часткового оновлення змісту програмових текстів та ротації їх складових елементів у відповідності до змін політичної ситуації.

Найбільшій ваги незмінності партійних програм надають світоглядні політичні сили, що орієнтуються на відстоювання чітко визначеної ідеології [166, С. 184]. За ідейно-політичним спрямуванням в Україні можна вирізнити наступні типи політичних партій: національно-радикальні, національно-демократичні, ліберально-демократичні, космополітично-олігархічні, соціалістичного спрямування, русофільсько-імперські партії, партії національних меншин, тощо.

Зі зрозумілих причин, якщо світоглядні партії апелюють до певного кола виборців, що ідентифікує себе з чіткою системою ідеологічних пріоритетів, то це наперед визначеним чином звужує їх електоральні перспективи. Відтак більшість сучасних політичних партій апелює до електорату в цілому, „партія для всіх”. З

огляду на те, що в центрі уваги ставиться короткотермінове програмне планування, головними критеріями успішності політичного проекту стають гнучкість та здатність пристосовуватись, відтак основоположна програма передусім не повинна обмежувати свободу дій у передвиборчий час та свободу маневру партії у пост-виборчий період. На практиці це означає, що основні програми політичних партій набувають якомога загальнішого та менш зобов'язуючого характеру, з прагматичною метою завоювання більшої частки електорату, що публічно виправдовується необхідністю відкритості до змін в основних структурних умовах політики та конкретних вимог політичного процесу. Визначення принципової суспільної функції партійних програм базується на визнанні її двоїстої природи. З одного боку, завдання партійної програми полягає у формуванні сприятливої думки громадськості та виборців про партію, з іншого – програма впливає на становлення внутрішньопартійного устрою [166, С.59-62]. Основна програма партії має глибинно-світоглядний характер і слугує ідеологічним дороговказом для партії, формулюючи цілі спільної узгодженої цінностями діяльності, що спонукають індивідів до вступу в партію. Програма дій є своєрідною проміжною ланкою між задекларованими стратегічними цілями та цінностями партії й поточною реальністю суспільно-політичних процесів, конкретизуючи тактичні кроки, необхідні для реалізації стратегічних пріоритетів, містячи конкретні якісні та кількісні показники бажаних темпів суспільної модернізації та терміни реалізації пропонованих реформ. Виборча програма узгоджує стратегічні і тактичні цілі політичної партії, сформульовані в основній програмі та програмі дій, з інтересами та очікуваннями громадян щодо розвитку держави в цілому, суспільства та окремих його сегментів. З цією програмою знайомиться більшість виборців і яка здійснює безпосередній вплив на прийняття виборцями найважливішого для партії рішення – віддати чи не віддавати за неї свої голоси. Урядова програма політичної партії містить обмежений в часі перелік практичних адміністративно-управлінських та організаційних заходів із сфери державної політики, розрахований на реалізацію в інтересах всього суспільства політичною партією, яка легально здобула більшість представницьких мандатів та здійснює державну політику із врахуванням своїх ідейних засад.

Повинен існувати стійкий ідейно-ціннісний та практично-діяльнісний зв'язок між основною програмою політичної партії, її виборчою платформою, програмою дій та урядовою програмою у випадку потрапляння партії до парламентсько-урядових коаліцій.

З точки зору політичної істотності сучасні політичні партії України можна поділити на наступні категорії: парламентські політичні партії (політичні партії-учасники парламентсько-урядових коаліцій, опозиційні політичні партії); позапарламентські впливові політичні партії; позапарламентські невливові політичні партії.

На сьогодні ідея побудови національної держави не стала консолідуючою для суспільно-політичного середовища. Замість цього маємо поляризацію політичних поглядів, відсутність сформованої системи національних інтересів, відсутність політичної нації. На цьому фоні багаточисельні політичні партії не пропонують народу стратегічні партійні програми з чітко визначеною світоглядною платформою, а переслідуючи ціль у завоюванні якнайбільшого числа електоральних прихильників пропонують всеохоплюючі, загальні, без конкретних зобов'язань програми.

3.1. Політичні засоби забезпечення національної безпеки.

Політичні партії України, які репрезентують народ у парламенті у своїх програмних документах повинні мати розділ про національну безпеку і оборону, чітко висловлювати свою позицію по цьому питанню. Якою вони бачать Україну блоковою, позаблоковою, з статусом нейтралітету, пацифістською, з ядерною зброєю і т.і. Відсутність такого розділу в партійній програмі вказує на неготовність політичної сили до системної державотворчої роботи, брак у стратегії зовнішньополітичного курсу, неспроможності забезпечити безпековий сектор держави стратегічними пропозиціями. Політична еліта України не визначилась у питаннях державної політики з національної безпеки і оборони. Досі це питання перебуває на стадії дискусій. Зі зміною керівників держави, цей курс діаметрально міняється. Наша країна в стані позаблоковості чотири рази вносила корективи

(змінювала) до свого зовнішньополітичного курсу і в свою чергу у політику безпеки (1994, 1997, 2002, 2005). Фактично вибір зовнішнього курсу народ України делегував Верховній раді і Президентові. Сьогоднішня ситуація дистанціює Україну як від Росії, так і від НАТО і ЄС.

Однією з основних функцій політичних партій являється артикуляція та інтеграція соціальних інтересів. Партія повинна виявити і формувати інтереси своїх виборців у своїй програмі (партійній, виборчій, урядовій).

У зв'язку з внесеними змінами до Конституції України [93] від 8 грудня 2004 р. та переходу до пропорційної системи виборів до ВРУ роль партій у політичній системі країни значно зросла. Парламентські партії отримали монопольне право законодавчої ініціативи, а через неї отримали можливість опосередковано впливати на виконавчу та судові гілки влади.

Політичні партії через свої програми повинні спиратись на відповідні соціальні бази, легітимізуючи себе у суспільстві. Однак, предвиборні програми часто різко відрізняються від партійних ідеологічних програм, це пояснюється бажанням партій якнайбільше отримати прихильність широких соціальних груп. Саме тому партійні програми на двох останніх виборах (2006 р., 2007 р.) до парламенту були перенасичені нереальними соціальними обіцянками та гарантіями для народу. За класикою партійної еволюції, кожна партія повинна мати власну соціальну базу, тільки тоді така партія зможе тривалий час бути представленою у владі і реально впливати на державотворчі процеси. Однак, в Україні все чіткіше проглядаються тенденції створення партій «для всіх» або партій орієнтованих на «неструктурні» проблеми.

Критично-порівняльний аналіз програм політичних партій України, їх ідеологічно-організаційної діяльності вказує на найбільший недолік, це ідеологічна невизначеність, відсутність стійкої постійної соціальної бази та комунікації з виборцями.

У Верховній Раді України представлені постійні партії, які являються незмінними парламентськими суб'єктами досить тривалий час. До них слід віднести

Партію регіонів, політичний блок Юлії Тимошенко, вже неіснуючий блок «Наша Україна», Комуністичну партію.

Самі партії публічно не публікують кількісно-якісний склад своїх членів та соціальні групи, якими вони представлені. Тому висновок соціальної репрезентації можна зробити виходячи з загальнонаціональних опитувань та за результатами екзит-полів, проведених під час парламентських виборів, програмними документами, фактологічним матеріалом про діяльність партії, матеріалами ЗМІ.

Особливе місце в питаннях захисту національних інтерсів, в тому числі і національної безпеки і оборони займає зовнішня політика. Від цієї складової на пряму залежить авторитет України на міжнародній арені, її взаємовідносини з провідними країнами Європи і світу, що у багатьох випадках стає вирішальним в реалізації зовнішньополітичних планів. Відповідно до ст. 106 Конституції України керівництво зовнішньою політикою держави здійснює Президент, а визначення засад зовнішньополітичної діяльності віднесено ст. 85 Конституції до повноважень ВРУ [93].

В 1994 р. українські політики 301 голосом у ВРУ в односторонньому порядку відмовитись від ядерної зброї, як стратегічного, так і тактичного значення. 16 листопада цього року Україна підписала Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) [122]. До 1994 р. Україна зберігала 1 652 ядерні баєголовки, з них 1240 на ракетних носіях, а 412 на стратегічних бомбардувальниках. Цей показник виводив нашу країну на третє місце у світі. Ядерної зброї на території України на той час перебувало більше ніж в Англії та Франції разом узятих. Європа дуже позитивно сприйняла українську ініціативу. Слід додати, що політики США та Росії були єдині в позиції безядерного статусу України, вони не прагнули розширення ядерного клубу. Вже в грудні 1994 р. на Будапештському саміті ОБСЄ Україна провела обмін ратифікованими грамотами і взамін отримала меморандум гарантування національної безпеки за існуючими міжнародно-правовими принципами від США, Росії та Великобританії. Добровільно до цих гарантій приєднались Франція та КНР. На цьому ж саміті Україна в статусі безядерної країни підписала Договір про скорочення та обмеження стратегічних наступальних

озброєнь. Таке політичне рішення української влади базувалось на політичній ситуації навколо країни, її фактичній економічній ситуації, можливості фінансування подальшого обслуговування ядерного озброєння, висновках воєнних експертів, науковців в ядерній галузі. Проблеми, які вимагали швидкого розрішення політикумом країни були наступними: закінчувався гарантійний термін ядерних комплексів; розробники тоді існуючих ядерних бойових комплексів знаходились в Росії, вони припинили проводити регламентні роботи; продовження гарантії по експлуатації вимагало присутності іноземних військових спеціалістів-ядерщиків, а також двох експериментальних запусків на полігонах, які теж знаходились в Росії; в Україні були відсутні військові підрозділи по встановленню та демонтажу ядерних боєголовок на стратегічні носії; всі ядерні носії були запрограмовані на цілі не євразійського континенту, а пускова «кнопка» і можливість перепрограмування (оперативний контроль) знаходились в Москві; можливість нейтралізації та утилізації твердого ракетного палива Україна не мала [167].

Наведений приклад, детально описаний в розділі « Ядерный синдром, или эссе о политических комплексах» книги В.Горбуліна «Без права на покаяние» [167], характеризує логістику прийняття важливих політичних рішень без залучення суспільно-громадської думки, коли доленосні рішення приймають політики на основі фахових експертиз. Хоча це рішення у вузькому колі фахівців воєнних стратегів піддавалось критиці з причин відмови від тактичної ядерної зброї, яку Україна мала можливість розробляти, удосконалювати, обслуговувати, зберігати, використовувати. Для цього була власна природна сировинна база, наукові технології, воєнні спеціалісти.

Проаналізуємо інші політичні промахи на прикладі зовнішньополітичних взаємовідносин, наприклад України і Франції. Французи відіграли вирішальну негативну роль у можливому наданні нашій країні ПДЧ для реального вступу в НАТО. Політичний істеблішмент Франції будучи проросійськи налаштований, під час піврічного головування у Євросоюзі не сприяв бажанню вступу України у Євросоюз, а звідси і в просуванні до членства в НАТО. Франція з початку наших політичних взаємовідносин неправильно інтерпретувала сигнали наших

зовнішньополітичних бажань. Спочатку, французи пропонували Україні взаємовигідні двохсторонні угоди з країнами Євросоюзу, розуміючи, що наша держава європейська і є вагомим партнером ЄС. Це було зроблено в 2003 р. в Афінах президентом Жаком Шираком. Він запропонував шлях, яким пройшли пострадянські республіки Прибалтики. В 2008 р. 9 вересня в Парижі під час 12 самміту ЄС було запропоновано опрацювати Асоціативну угоду України з Євросоюзом. Однак ця подія була затьмарена внутрішніми кризовими явищами в українському парламенті, дебатами стосовно ПДЧ та вступу до НАТО, російсько-грузинським воєнно-політичним конфліктом. Цей крок Франції не був відповідно оцінений в Україні, та й взаємовідносини між українським Президентом В.Ющенко і прем'єр-міністром Ю.Тимошенко вплинули стримуючи на французьку дипломатію. Вступ в ЄС такої країни як Україна з великим населенням, і великою територією – це особливий процес для Європи. Таке інтегрування відмінне від інтеграції прибалтійських країн, Естонії, Латвії чи Литви, Румунії чи Болгарії. Французи відносяться до ЄС як до адміністративного утворення. Їх позиція полягає в поглибленні інтеграційних процесів всередині Євросоюзу і лише згодом перехід до розширення членства та територіальних кордонів. Такий суто адміністративний підхід Франції до розвитку ЄС лякає східноєвропейські країни, які сприймають це як не бажання Франції до прийняття нових членів в ЄС. В свою чергу, французи не розуміють розбалансованості українського державного апарату, нестабільності і нелогічного поступу у зовнішній політиці, їм не зрозумілі кроки нашої державної трансформації, неефективності реформ, часто змінюємих урядів і зовнішньополітичних курсів, відсутності суспільної та політичної єдності. Вони спостерігають слабкість державних інститутів України, величезну енергетичну залежність від Росії. Питання енергетичної залежності України від Росії потребує окремого вивчення і оцінки, бо стало зовнішньополітичним інструментом впливу у руках російських дипломатів, а для України загрозою НІ. Євросоюз, в свою чергу, ще не вирішив суто свої внутрішні проблеми: не прийнята європейська конституція, проти якої голосували французи і англійці. ЄС не може протистояти глобалістичним процесам, фінансовій кризі, проявам міжнародного тероризму, негараздам в екології

і т.і. Французи прагнуть посилити об'єднавчі процеси в ЄС, одночасно проводячи вдалу політику захисту власних національних інтересів (у 60-х роках Франція створила власні ядерні сили і вийшла з воєнної організації НАТО). Україна в роки незалежності проводила роз'єднувальну зовнішню політику по відношенню до спадщини Радянського Союзу: вводилась національна валюта, формувались власні ЗСУ, визначалась територія, вводилось національне законодавство. В цей час Франція навпаки впроваджувала євро, створювала європейську колективну систему безпеки і оборони. Тобто історичні цикли і політичні процеси в обох країнах були протилежними і не співпадали за своє суттю. Україна залишилась незрозумілою для Франції, так і для Німеччини. Франція має сформований політичний погляд на Росію, як неоімперську державу, наступницю СРСР. Помаранчева «революція» та її здобутки не були в повну силу використані українською дипломатією для зайняття чітко визначеного місця на міжнародній арені. Перші українські дипломати в Парижі не розмовляли французькою, не були професійними дипломатами. У Франції давно живуть усталені стереотипи і відношення до Польщі та Росії, тому Україні необхідно виокремити свою окрему презентацію. Франція чекає від України зрілості та відповідальності. Для актуалізації євроінтеграційних прагнень Україні потрібно кардинально поліпшити взаємовідносини з Францією, як одного з важливих європейських консолідаційних факторів. Це в повній мірі відноситься до взаємовідносин з Німеччиною, Італією, Іспанією.

Ще один приклад, взаємовідносини України з Румунією потребують не тільки оцінки існуючих викликів і загроз, але й адекватних дій по захисту національних інтересів. Діючий Президент Румунії Траян Бесеску прийшов до влади в 2004 р. на ліберально-демократичних лозунгах. Бажаючи бути переобраним вдруге він розпочав боротьбу за розширення території своєї країни. У першому турі президентських виборів у листопаді 2009 р. його підтримало 32,8 % електорату країни. В 2005 р. Румунія щиро вітала і підтримувала Помаранчеву „революцію” в Україні. Однак, все це не поліпшило взаємовідносини між двома країнами. Основна причина негараздів територіальні претензії Румунії до України, конфлікт економічних інтересів по експлуатації гирла Дністра. Серед яких широко відома у

Європі ситуація навколо о. Зміїний, в наслідок якої Румунія через міжнародний суд отримала 80% суперечливого шельфу з нафтоносними пластами; незаконна паспортизація румун за походженням, громадян України в Чернівецькій області; перешкоди по відновленню судноплавства в українській частині Дунаю, а також загальновідомі територіальні претензії у Закарпатській та Чернівецькій областях, що лунають від румунських політиків. На ці виклики і загрози наша держава ще не дала адекватної відповіді і не змогла їх нейтралізувати.

На сьогодні існує два класичних варіанти політичного забезпечення національної безпеки і оборони. Перший, це – проведення правильної силової політики, підтримання такого силового співвідношення сил, яке робило б не вигідним будь-яке зазіхання на нашу безпеку. Такий шлях був характерний в ХІХ ст. і дотримувався принципу *Realpolitik*. Цей принцип вимагає орієнтуватись на силову спроможність ймовірного противника, ігнорувати моральні та нормативні міркування, робити основну ставку на участь у «правильних» коаліціях. Для України цей шлях на найближчі роки закритий рішенням Бухарестського саміту НАТО, інші колективні системи безпеки не варті уваги через свою неефективність. Альтернативний, другий шлях полягає у створенні такої системи безпеки при якій агресія стала б просто не вигідною для обох сторін. Розвиток тісної взаємозалежності в економіці, торгівлі, інших сферах створює спільні ідентичності, які унеможливають силове вирішення конфлікту, навіть при величезних воєнних дисбалансах. Прикладом можуть служити взаємовідносини між США та Канадою. Взаємостосунки країн-учасників ЄС. Саме другий варіант є перспективним для України, при якому національні інтереси захищаються на регіональному рівні [168].

Зовнішньополітичний чинник є міжнародним проявом держави у питаннях захисту власних інтересів і базується на якісному стані національної безпеки і оборони. Останні формуються як державними, так і недержавними інституціями. В нашому випадку досліджується участь українських політичних партій у забезпеченні НБ і оборони.

Наші політики намагаються посилити міжнародну присутність України, особливо у європейських інституціях, провести зрозумілу зовнішньополітичну

презентацію стратегії розвитку країни. Українські політики в питаннях зовнішньополітичної стратегії за межами країни пориваються виступати єдиним фронтом, що було б якісним сигналом для світової спільноти. Наша стратегія повинна бути зрозумілою у своїй перспективі як для наших сусідів, так і для власного народу.

3.2.Дизайн українського партійного середовища 1991-2009 рр. Концепція національної безпеки і оборони в програмних документах політичних партій України.

Німецький соціолог М.Вебер розглядав партію як організацію спрямовану на завоювання посад. «Хто займається політикою, – пише він,– той старається отримати владу. Всі партійні битви є битвами не лише заради предметних цілей, але перш за все за патронаж над посадами. З часу зникнення старих суперечностей у трактуванні конституції багато партій (саме так виглядає справа в Америці) перетворилися у справжні партії мисливців за посадами. В результаті загальної бюрократизації, із зростанням кількості посад і попиту на них як форми специфічно гарантованого забезпечення дана тенденція посилюється для всіх партій і вони все більшою мірою стають таким засобом забезпечення своїх прихильників.»[169].

В його типології політичних партій розрізняються наступні види: а) група прихильників, що об'єднується не стільки спільною політикою, скільки авторитетом вождя – харизматична, вождистська партія, б) партія нотаблів, зайнята виключно організацією виборів, в) сучасна організована "масова партія" з високим рівнем бюрократизму і дисципліни, централізованим керівництвом. Як бачимо дана кваліфікація повністю підходить і для сучасної України.

Партії є невід'ємною складовою політичної системи любого суспільства. Існування політичних партій, що змагаються за владу в межах закону, який забезпечує їм рівні можливості, є однією з основних характеристик демократичних політичних систем.

Демократичні політичні режими формують сприятливі умови для розвитку і діяльності політичних партій. Зрозуміти демократичну політику без організації політичних партій неможливо.

Станом на січень 2007 р. в Україні Міністерством юстиції було зареєстровано 138 політичних партій, членами яких являлись біля 9% населення країни, у вересні 2009 р. в Україні вже нараховувалось 172 партії. Створення та діяльність політичних партій в Україні передбачена і регулюється двома основними ЗУ «Про політичні партії» [170] та ЗУ «Про об'єднання громадян» [171].

Відповідно до ст. 2 ЗУ «Про політичні партії в Україні» [170] політична партія визначається як «зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах». У ст. 6 цього закону зазначається, що членство у політичній партії є фіксованим. Обов'язковою умовою фіксації членства у політичній партії є наявність заяви громадянина України, поданої до статутного органу політичної партії, про бажання стати членом цієї партії. Форма фіксації членства у політичній партії визначається статутом політичної партії. Ст. 7 ЗУ «Про політичні партії України» вимагає, щоб політичні партії мали програму. Програма політичної партії є викладом цілей і завдань цієї партії, а також шляхів їх досягнення. Міністерство юстиції при реєстрації політичних партій недооцінило дуже важливе положення цих законів: „про прихильність політичних об'єднань щодо загальнонаціонального розвитку”. Це дало можливість партіям лівого спрямування формувати антиукраїнські цілі і завдання. Так, наприклад, Комуністична партія України [172] у своїй основній партійній програмі зазначає: „Комуністична партія України (далі-КПУ) є політичною партією, яка об'єднує на добровільних засадах громадян-прихильників комуністичної ідеї. Вона є спадкоємницею ідей і традицій та правонаступницею Комуністичної партії України, що діяла до її заборони у серпні 1991 р. Заборона діяльності КПУ рішенням Конституційного Суду України від 27.12. 2001 р. була визнана неконституційною.» Слід навести приклад Польщі, де комуністична ідеологія разом з фашизмом

заборонені на конституційному рівні, як людиноненависницькі [154]. Виходячи з історичної перспективи прогресу людської цивілізації, компартія виступає за соціалістичну спрямованість розвитку суспільства, утвердження в ньому гуманістичних, демократичних, колективістських засад, верховенства Закону, забезпечення рівності прав громадян усіх національностей. Компартія має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах. Однак, це тільки ідеологічні гасла, які використовувались тоталітарним режимом СРСР для одурманення народу та масовою маніпуляцією свідомістю.

Українські політичні партії, у сучасному їх розумінні, суттєво змінили світ політики, створили нові можливості впливу громадян на владу. Так, феномен „Помаранчевого майдану”, ще до кінця не вивченого і пізнаного, широко використовується різними політичними силами. Завдяки своїй організованості, партії виявилися набагато ефективнішими за окремих парламентарів у питаннях мобілізації громадської думки, представництва і реалізації політичних інтересів соціальних груп. Партії, як нова політична реальність, виникають при досягненні суспільством певного рівня зрілості, а виникнувши, самі стають домінуючим чинником політичного життя. Для того, щоб досягти успіху й отримати доступ до влади (формувати уряд, парламентську коаліцію), партія має діяти помірно й прагматично, у відповідності до вимог політичного життя.

В останні часи, у зв'язку з глобалізацією політичного процесу, спостерігається поява партій нового типу. Йдеться про відоме явище „catch-all-party” (буквально – партія – «хапай усіх», тобто партія, яка розраховує на підтримку усіх верств населення). Воно ґрунтується на практиці розмивання класичних ідеологічних контурів, усе більш неконкретних програмних обіцянках, свідомому утворенню міжгрупової соціальної бази й елітарного панування в партійному житті, яке демобілізує пересічних партійців. „Універсальні”, „електорально-професійні” партії не претендують на інтелектуальне і моральне керівництво масами, орієнтуючись на безпосередній успіх на виборах. Ці „інтеркласові” політорганізації вважають другорядним зростання своїх лав, але намагаються об'єднати навколо себе

максимальну кількість виборців різноманітної соціальної, етнічної та іншої належності для вирішення головних проблем поточного політичного моменту. Такі партії утворюються навколо прагматичного лідера, частіше за все, загальнонаціонального масштабу, котрий пропонує суспільству ідеї злагоди, компромісу, балансу інтересів. Партії універсального типу є свого роду синтезом партій класичних типів – кадрових і масових. Партії універсального типу намагаються за допомогою неідеологізованої програми мобілізувати якомога більшу кількість виборців різної соціальної та професійної належності. Для них притаманне: відсутність фіксованого членства, потенційний кількісний склад, особливий тип лідера-інтелектуала, який грає роль світоглядного символу, відсутність жорстко фіксованих соціальних інтересів. Логіка „catch-all-party” змушує шукати голоси де завгодно.

Наслідком описаних вище процесів є розширення формату інституційного дизайну сучасних політичних партій, коли однією з головних вимог щодо діяльності партії стає її участь у періодичних виборах шляхом висування кандидатів на виборні посади. Українське партійне законодавство сприйняло ці норми і ввело у формат інституційного дизайну вимогу щодо участі у періодичних виборах шляхом висування кандидатів на виборні посади. Відповідно до ст. 24 ЗУ „Про політичні партії в Україні” [170] говорить: „...у разі ... не висування політичною партією своїх кандидатів по виборах Президента України та виборах народних депутатів України протягом десяти років орган, який зареєстрував політичну партію, має звернутися до Верховного Суду України з поданням про анулювання реєстраційного свідоцтва” тобто, участь у виборах стає не формальною ознакою, а реальною вимогою інституційного дизайну – від партій потребується висування власних кандидатів, що змушує дрібні партії об’єднуватися в коаліції, виборчі блоки. Це, в свою чергу, сприяє зменшенню партійної фрагментованості і створює належні умови до переходу від автоматизованого формату партійної системи до більш-менш структурованої багатопартійності.

Таким чином, можна зробити певні висновки. Прототип інституційного дизайну сучасних політичних партій в Україні відтворює інституційний профіль

масових партій, який передбачає наявність програми з певною ідеологією, соціальної бази, розгалуженої системи місцевих осередків, фіксованого членства, демократичного устрою, широкого спектру соціальних функцій. Електоральна спрямованість стає головною рисою сучасних політичних партій в Україні, але при відсутності розвиненого громадянського суспільства ця спрямованість у сучасних політичних реаліях перетворює політичні партії в бізнес-проекти, в інвестиційно-орієнтовані структури.

Використовуючи партію, обмежена кількість осіб здійснює реальну політичну владу, відокремлюючись від абсолютної більшості народу. Політичні функціонери не позбулися таких рис як впевненість у власній непогрішимості, нетерпимості до політичного інакомислення, антиінтелектуалізму у сфері гуманітарних знань, догматизму, примітивізації політичної культури.

Більшість партій згуртувалася навколо харизматичних особистостей з метою реалізації вузько групових інтересів, в переважній більшості фінансових інтересів. Це підтверджується багатьма сучасними дослідженнями. Зокрема, С.Грабовський вважає, що сучасна українська політична система побудована на домінуванні кланів-партій, чи так званих політичних холдингів [173]. При цьому роль парламенту, як законодавчого органу влади, зводиться до місця для узгодження міжкланових домовленостей. Жодною з партій не висунуто і не обґрунтовано якоїсь продуманої загальносуспільної ідеї, яка б могла об'єднати націю та визначити чіткі пріоритети державотворення. «Наша Україна Народна самооборона» (далі-НУНС) пробував розробити на своїй основі об'єднувчу програму, однак ця спроба не отримала широкої підтримки в політичному середовищі. Слід підтримати і точку зору О.Дергачова [174] : „В Україні й досі не склалися умови реального утвердження звичного для європейських держав спектру політичних сил. Не набули поширення ліберально-демократичні цінності, залишається ослабленим правий фланг політичних сил». Крім цього, становлення партійної системи в Україні ускладнюється проблемами як внутрішньопартійного, так і позапартійного характеру.

По-перше, це організаційний дисбаланс внутрішньої структури, гіпертрофовані амбіції і егоцентризм деяких лідерів, внутрішньопартійні чвари, ідеологічна аморфність політичних програм, тощо.

По-друге, низький рівень політичної свідомості і політичної культури суспільства в цілому, нерозвиненість ринкових відносин і соціально-економічна напруга, слабкість демократичних традицій і відсутність правових знань у значної частини громадян України.

Не менш важливо пам'ятати про різноманітність партій і організацій, які задля самозабезпечення і власного розвитку на суспільних сходах проповідують принципи недемократичного суспільства. Це – комуністи, прогресивні соціалісти, які обіцяють стабільне життя і економіку; соціалісти – зовсім райдужні мрійники; радикали, які вимагають повернення ядерного статусу, тощо. І це ще не весь список таких „обіцяльників”, які затьмарюють свідомість населенню України своїми обіцянками, щоб дістатись до влади. Рідко знаходиться партія, яка б наполегливо спрямовувала свої дії на справжній розвиток демократичного суспільства.

Наявність багатопартійності ще не означає існування і функціонування стабільної та ефективної партійної системи, здатної бути важливим чинником сталого розвитку суспільно-політичних і соціально-економічних відносин у країні. У цьому сенсі необхідно розглядати партійну систему як елемент політичної системи суспільства у взаємозв'язку з іншими її елементами – політичними інститутами.

У суспільному житті загалом і в політичній системі зокрема склалися певні універсальні форми взаємодії впродовж історичного розвитку, без з'ясування змісту яких неможливо визначити ступінь цивілізованості будь-якої суспільної системи. Ці форми політичної взаємодії можна умовно поділити на дві групи: функціонування-співпраця, конкуренція, консолідація (ринкова) і панування, експлуатація (неринкова) та розвитку - революція, переворот і реформа.

Політична конкуренція в рамках цивілізованих правових норм, які відповідають стандартам високорозвинених країн, є однією з рушійних сил

суспільного прогресу. Вона закладає міцний фундамент під ефективні та суспільно-корисні результати.

„Оксамитова революція” 1991 р. не привела до переходу влади від старої комуністичної еліти до нової контреліти. Нова контреліта в особі націонал-демократичних сил виявилася не готовою взяти владу внаслідок своєї організаційної та ідеологічної незрілості (в цивілізаційному сенсі), пішла на компроміс із колишньою номенклатурною елітою, спираючись не на ідею реформ та європейської інтеграції, а на ідею розбудови інститутів незалежної держави та самобутнього національного розвитку. Такий компроміс, на основі якого відбулося зрощення двох еліт в одну правлячу еліту, логічно призвів до вибору не європейської моделі суспільної трансформації (швидкого і рішучого реформування суспільної системи). Орієнтація української політичної еліти на національну ідею не має жодної перспективи на роль консолідуючого фактора української нації. Національна ідея лише тоді може бути консолідуючим фактором, коли у її змісті буде зроблено акцент на захист національних інтересів, європейський вибір, засвоєння універсальних стандартів досвіду цивілізованого світу на українському національно-культурному ґрунті як необхідної умови піднесення життєвого рівня громадян, національного престижу України, формування національної і громадянської самосвідомості народу.

Історичний досвід багатьох спроб українського народу побудувати власну державність свідчить про притаманність національному менталітету ідей свободи, духовного визволення, прояву індивідуалізму. Слід погодитись з І.Поліщуком: „Демократизм завжди був притаманний українському народові, про що свідчить уся українська історія, особливо ті періоди розвитку, коли українство мало можливість самостійно будувати власну державу”[175]. Більшість ідеологів українського суверенітету протягом століть виступали за демократичні засади існування української держави. Однак, перебування України спочатку в складі Російської імперії, Польщі, Австро-Угорщини, потім під п'ятою російського більшовизму наклало відбиток на світогляд мешканців українських земель, що відкинуло їх так само далеко від ідей плюралістичної

демократії, як і від усвідомлення національної самоідентифікації. У психології українців, в тому числі політиків, простежується почуття меншовартості і нездатність діяти, вирішувати проблеми без огляду на думку „старшого брата”. Саме ця невпевненість породила ще одну негативну рису – орієнтація лише на російський менталітет. Це призвело до того, що більша половина населення України не спромоглася шукати нові шляхи орієнтації, проявити своє „Я”. Це в повній мірі відноситься і до сектору національної безпеки.

Нині проблема політичного центрizmu в Україні постала з особливою гостротою, оскільки за всіма ознаками багатопартійності, у нашій країні розвивається саме в рамках системи поляризованого плюралізму. Дуже прикро, що в основі цього процесу використовують національні почуття українських громадян. Особливо це простежується на східних теренах України, коли проросійські лобісти дезорієнтують російськомовне населення відносно проблеми єдності з Росією. Нині це просто спекуляція. За роки незалежності України не було значних антиросійських проявів.

Пошук і обґрунтування об'єднуючої ідеї, реалізація якої могла б стати основою формування необхідної нам системи ціннісних пріоритетів та орієнтирів, необхідно вести керуючись найважливішими для державного будівництва політико-правовими документами, насамперед Декларацією про державний суверенітет України, що стверджує її невід'ємне право на самовизначення у формі суверенної держави, Актом проголошення незалежності України і новою Конституцією [91,92, 93].

Крім цього національна ідея повинна бути підтримана більшістю громадян і сприяти громадському єднанню. Національна ідея залежить від того, як розуміють націю – тобто, які із об'єднавчих чинників (економічні, правові, політичні, культурні, релігійні) вважають суттєвими стосовно даної нації.

Не всі партії розуміють поняття „національна безпека”. Національна безпека формується і функціонує під впливом низки чинників: геополітичного; соціально-політичного; етнонаціонального.

Базовими елементами національної безпеки є: економічні, соціально-політичні, культурні процеси та зв'язки в суспільстві; соціальні групи людей; ідеї, як виразники певних потреб та інтересів різних соціальних груп; соціальні інститути, які виконують функції гарантування безпеки.

Провівши критично-порівняльний аналіз 172 програми українських партій можна зробити висновок про наявність у програмах тільки двох об'єднавчих положень, які можуть модернізувати (об'єднати) наше суспільство це: побудова розвинутого громадянського суспільства та якісна державна соціальна політика, наявність державних гарантій щодо соціальної захищеності всіх верств населення. Національні інтереси, як і їх основа національна безпека і оборона не являються платформою для об'єднання зусиль в побудові української держави.

Процес створення національних збройних сил України, як фундаменту національної безпеки в оборони держави, є одним з найскладнішим і найважливішим аспектів державотворчої діяльності в тому числі і для українських політичних партій. Сучасні політичні партії України відповідно мають і свої різноманітні погляди на проблеми оборонного та військового будівництва. Іноді вони виходять з абсолютно протилежних позицій, що відображається на їх практичній діяльності у парламенті України. Наприклад, „кульковий” демарш в 2009 р. у стінах Верховної ради України проти можливого приєднання нашої держави до Договору ПДЧ та листа «трьох» на адресу Генерального секретаря НАТО.

Сучасна заполітизованість і заідеологізованість вітчизняних істориків затруднює об'єктивне дослідження і висвітлення діяльності українських політичних партій у сфері національної оборони і безпеки на основі наукових праць. Тому аналіз проводився на основі першоджерел, а саме: Законів України у згаданій сфері, основних партійних програм та документів, публічних висловлювань лідерів сучасних політичних сил.

Мало сучасних політиків на фаховому рівні розуміє необхідність створення сучасних дієздатних збройних сил, як основи національної безпеки України. Воєнна доктрина і стратегія України своїми авторами має державні, швидше президентські

ініціативи, ніж партійно-політичні. Дається в знаки конституційний розподіл повноважень, за якими Президент України несе відповідальність за зовнішню політику та забезпечує національну безпеку [93,ст.106]. Тривала політична невизначеність нашої країни, відсутність стратегії розвитку держави, викликала таку ж невизначеність і у питанні будівництва збройних сил. Питанню гарантованої міжнародної колективної безпеки України, протиставляється позаблоковий (нейтральний) статус, або ще гірше входження у „старі” військові союзи на правах сателіта Росії (Організацію Ташкенського договору - ОДКБ, Шанхайська організація співпраці - ШОС, СНД).

Безперечно армія повинна бути поза політикою і відповідати сучасним міжнародним стандартам розуміння безпеки і оборони.

Військова реформа повинна бути радикальною, конструктивною, стратегічно вивіреною з стратегічним курсом розвитку держави. На жаль ідеологічні і тактичні розбіжності українських політичних партій не дають змоги дійти до консенсусу як у політиці, так і у сфері національної безпеки. Держава не має стратегії національної безпеки та оборони на ближчі 10-20 років.

Політична та економічна криза в країні, загострення соціальних проблем, незавершеність реформ дають реальну можливість внутрішнім та зовнішнім деструктивним силам спробувати втягнути в це і Збройні сили. Цим становищем вдало маніпулює Російська федерація особливо на Кримському півострові.

Військовий бюджет України 2009 р. встановлено на рівні 9,9 мільярда гривень, що є менше 2% від ВВП. Для порівняння з країнами-сусідами можна навести такі дані: у Польщі – оборонний бюджет більше 2% від ВВП, у Румунії – 2,6% від ВВП, у Туреччині – 5% від ВВП (всі три країни входять в НАТО), в Росії – 7% від ВВП. Цілком очевидно, що ці дані свідчать про відсутність стратегічного бачення перспектив нарощування обороноздатності України діючим політичним режимом.

Доводиться констатувати, що за роки незалежності в Україні створено глибокоешелоновану систему лобіювання інтересів іноземних держав. Це здійснюється завдяки діяльності груп тиску та фінансово-промислових груп, чії прагматичні інтереси пов'язані не з розвитком національного капіталу, а з участю в

глобалізованих ринках збуту. Транснаціональні фінансові угруповання трактують Україну як територію свого впливу. В результаті зовнішньополітичні конфлікти, які зачіпають інтереси держави, трансформуються в серйозне громадсько-політичне протистояння, причому окремі сегменти політичних еліт та частина населення маніпулятивними технологіями мобілізуються на підтримку політичної позиції, що суперечить державній. Концентрація власності на засоби масової інформації відображає реальну ситуацію співвідношення сил не лише на ринку мас-медіа. В економічній структурі українського суспільства домінує неукраїнський капітал, що часто діє в інтересах закордонних центрів прийняття рішень всупереч національним інтересам України. Вищенаведена теза в повній мірі стосується конфліктного виміру українсько-російських стосунків, який чинить суттєвий вплив на економічну та політичну підсистеми українського суспільства, та виявляє систематичну слабкість української держави в сфері національної безпеки та оборони, економіки та інформаційного простору. Прикладом негативного впливу латентного геополітичного протистояння України та Російської Федерації є політико-енергетичні конфлікти з приводу газопостачання, що розгорнулися взимку 2006 та 2009 рр. Економічна криза, що має місце і в Росії, зміна світових цін на нафту та газ, спричинили бажання Росії компенсувати свої збитки за рахунок інших країн, показати свою силу як монопольного постачальника енергоносіїв в Європу [73, С.7]. Вагому роль у розгортанні газової кризи відіграла експансіоністська політика Росії, її прагнення посилити свій вплив на країни пострадянського простору, насамперед на Україну, яка намагається проводити свою незалежну зовнішню політику. Значною мірою газовий конфлікт був спричинений корупційно-економічними та корупційно-політичними чинниками, непрозорістю у газовому спектрі, внутрішньою боротьбою газових груп в Україні та Росії за «доступ до труби» з метою отримання непропорційних надприбутків. Наслідками цих конфліктів стали зростання антагонізмів між різними регіонами України, втрати народногосподарського та комунального комплексу, підірив авторитету України на міжнародній арені, погіршення стосунків з державами ЄС, невдоволеними загрозою транзитної стабільності. В ситуації провалу перспектив європейської інтеграції та зростаючого геополітичного тиску РФ український уряд

для захисту своєї енергетичної безпеки повинен інтенсивно розвивати торгово-економічний і політичний союз в рамках балтійсько-чорноморсько-каспійського регіону, до якого варто запросити Казахстан, Туркменістан, Азербайджан. Необхідно укласти багатосторонні угоди, в яких законодавчо закріпити преференції для капіталу, юридичних і фізичних осіб країн-учасниць цього союзу в правовому полі балтійсько-чорноморсько-каспійського регіону. Основне завдання цього регіонального союзу – диверсифікація енергоносіїв і створення регіонального субринку, де об'єднається поки що недостатньо потужний економічний потенціал нових членів ЄС (Польща, Прибалтика, Угорщина) і країн, які мають намір потрапити до ЄС в перспективі (Україна, Молдова, Грузія) з одного боку, з країнами експортерами і транзитерами нафти і газу каспійського регіону (Азербайджан, Туркменістан, а в перспективі – Казахстан та Іран). Енергетична безпека України залишається козирною картою Росії у зовнішньополітичних відносинах з нашою країною.

В підсумку слід наголосити на безумовному взаємозв'язку між негативними наслідками процесів глобалізації та структурними проблемами української державності як непідготовленої до оперативного реагування на зовнішні загрози системи інститутів. Недружня та експансіоністська політика країн-сусідів за одночасного нейтралітету існуючих систем колективної безпеки на континенті призводить до прогресуючої штучної ізоляції України, що є додатковим фактором послаблення незалежності. Орієнтація значних сегментів політичних еліт України не на відстоювання національних інтересів, а на реалізацію інтересів транснаціонального капіталу обумовлює деконструкцію державних інститутів, підконтрольних цим елітам через представницькі мандати та корупційні механізми. Одним із шляхів послаблення впливів світових політичних конфліктів на політичну та економічну ситуацію в Україні є поступове відродження економічного суверенітету через державне регулювання окремих сфер господарства. З метою захисту національного економічного суверенітету від недружньої експансії глобалізованого капіталу слід на найвищому державному рівні консолідовано ухвалити мораторій на продаж, передачу в оренду чи концесію українських магістральних трубопроводів, ліній

електропередач, залізниці і портів і внести проекти змін до Конституції, які прямо забороняють будь-яке відчуження цієї власності від українського народу. Таку позицію підтримують ліберально налаштовані партії.

Для подолання цих негативних, тривожних тенденцій українського суспільства в першу чергу необхідно прискорити формування нової, сучасної, професійної політичної, економічної, наукової, військової еліти. Створити пріоритетні умови для їх діяльності. Консолідувати суспільство, політичні партії навколо розбудови національної державності. Створити єдину загальнонаціональну ідеологію, впровадити єдину стратегію розвитку держави на найближче десятиліття.

Багатопартійність була започаткована в Україні в 1990 р. з скасуванням ст. 6 і 7 Конституції СРСР [176], яка передбачала однопартійну систему нашого суспільства.

В період з 1 по 15 березня 2009 р. компанія GFK Ukraine проводила опитування громадян країни віком від 16 років, при якому було встановлено, що політичним партіям довіряє всього 3,2 % дорослого населення [177].

За даними соціологічного опитування, проведеного Інститутом соціальних досліджень імені О. Яременка та Центром “Соціальний моніторинг” у вересні 2006 р., загальний рейтинг довіри до політичних партій становив 26 % (відповіді: “повністю довіряю” та “скоріше довіряю, ніж ні”), а недовіри – 64 %. Однією з причин цієї недовіри 47,3 % громадян (відповідно до загальнонаціонального опитування населення України, проведеного Фондом “Демократичні ініціативи” та фірмою “Юкрейніан соціолоджі сервіс” 1-10 жовтня 2006 р.) [178] назвали “невиконання тими, кого обрали, своїх виборчих обіцянок”. За даними Інституту соціальних досліджень імені О. Яременка, у березні 2007 р., рівень недовіри до політичних партій становив 72 %, а до ВР України – 62 % [179].

Однією з постійнодіючих парламентських партій являється Партія регіонів України 9 далі –ПР) [180], яка відповідно до програмних положень за основу своєї державотворчої діяльності взяла об’єднавчу національну ідею – стабільний соціальний добробут громадян України. ПР була утворена шляхом приєднання до партії регіонального відродження України, партії солідарності України, Партії праці,

Всеукраїнської партії пенсіонерів та Партії «За красиву Україну». Теперішню назву партія отримала у березні 2001 р. Регіонали у своїх програмах поперемінно закликають за дві державні мови – українську та російську, під гаслом „Дві мови – один народ”. Хоча їх лідер, В.Янукович, кілька разів оголошував, що цієї теми не буде торкатись у своїх передвиборчих дебатах. Регіонали трактують, що населення в Україні різне на Сході і на Заході, на Півдні і на Півночі. Партія виступає проти визнання Голодомору 1932-1933 рр., бо на їх думку, це «посварить» нас з Росією, не визнає визвольної боротьби ОУН-УПА, Героїв України С.Бандеру, Шухевича.

У сфері зовнішньої політики ПР буде домагатись позаблокового статусу для України, хоча готові до зміни такого статусу за результатами всеукраїнського референдуму. Питання вступу до НАТО за думкою регіоналів повинно вирішуватись на основі всенародного референдуму. Зовнішня політика повинна мати збалансований, багатовекторний характер і бути рівновіддаленою, однаково значущою як для східного, так і для західного сусіда.

У своїх публічних виступах, зокрема в інтерв'ю друкованому виданню „Львівська газета” № 154 за 2007 р. представник партії регіонів у Верховній раді 5 скликання, голова комітету із закордонних справ Віталій Шибко [181] сказав: „Я бачу альтернативу в позаблоковому статусі держави. Нейтралітет – це світове визнання. Позаблоковий статус дозволяє мати свої збройні сили, торгувати зброєю, що робить Україна сьогодні. Для нас це було б бажано”. Безперечно це висловлювання політика далекого від розуміння питання національної оборони і безпеки, спроможного до реального захисту національних інтересів.

Партія регіонів стала парламентською партією з 2002 р., коли прийшла до парламенту у складі політичного блоку «За Єдину Україну». В 2006 та в 2007 рр. партія йшла на парламентські вибори самостійно. Основою соціальної бази партії є пенсіонери та кваліфіковані робітники Сходу (Донецька, Луганська, Запорізька, Дніпропетровська обл.) та Півдня України. В період з 2002 до 2007 рр. партія втратила серед своїх прихильників осіб з вищою освітою, з 33,7 % до 23 % відповідно. Партія стабільно залишається парламентською, а час від часу і провладною (2003 р., 2006 р.). Для цієї масової партії характерний феномен

Донецького регіонального патріотизму. Партія перебрала до себе частину прихильників КПУ, яка втратила позицію в цьому регіоні України

Партія регіонів виступає за участь України в роботі міжнародних організацій ООН, ЮНЕСКО, ПАРЕ, СНД. Також партія за підтримку співпраці з НАТО з метою включення України в систему європейської безпеки, а також всебічний розвиток взаємовідносин з НАТО, за участь у міжнародних миротворчих операціях НАТО, які санкціоновані ООН та не суперечать стратегічному партнерству з іншими країнами. За думкою ПР України не має прямої військової загрози з боку інших країн.

Основними викликами зовнішній безпеці України регіонали вважають: не завершення оформлення державних кордонів; наявність поблизу території України збройних конфліктів, в активній та неактивній фазі, зазіхання на прикордонні природні ресурси з боку країн-сусідів (Румунії, Росії); зростання нелегальної міграції; можливість проникнення на територію країни міжнародного тероризму; розповсюдження транскордонного екозабруднення.

ПР в своїх програмі виступає за участь у міжнародних організаціях та форумах у сфері безпеки, діяльності в універсальних та регіональних систем колективної безпеки, предусім ООН та ОБСЄ, миротворчих місіях з підтримки миру та безпеки.

Партія вважає необхідність реформувати ЗСУ з спрямуванням на створення нової європейської системи безпеки і оборони.

Виходячи з програмних засад ПР, стратегічним вибором України повинно стати питання набуття повноправного членства в ЄС, підвищення своєї ролі головного і надійного транзитера в країні ЄС.

Стратегічними партнерами партія визначає одночасно і США, і Росію, надавши останній особливого статусу. За їх думкою, між Росією та Україною не повинно бути візового режиму [182].

У сфері національної безпеки ПР наполягає на якісному оновленні Концепції національної безпеки з урахуванням таких пріоритетів економічна та екологічна безпеки.

Історичний досвід часів «кучмізму» показав недолугість багатовекторного зовнішньополітичного курсу, що привело до міжнародної ізоляції України. На жаль, дана зовнішньополітична концепція багатовекторності залишилась живучою у позиції ПР. Питання вирішення забезпечення національної оборони через вступ до НАТО надто вузькопрофесійне питання для його обговорення на Всеукраїнському референдумі. Партія регіонів декларуючи необхідність України входити в архітектуру європейської системи безпеки, водночас виступає проти входження країни в Північноатлантичний альянс. Ця невизначеність характерна і для висловлювань лідерів цієї політичної сили, які маніпулюють своїми позиціями в залежності від ситуативних змін та уподобань електорату.

Політичний блок Ю. В. Тимошенко представлений у ВРУ Всеукраїнським об'єднанням «Батьківщина» (Тимошенко Ю.В.) [183, 184], Українською соціал-демократичною партією (Корнійчук Є.В.), Партією „Реформи і порядок” (Пинзеник В.М.).

Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» було засноване 09.07.1999 р. Ю.Тимошенко і О.Турчиновим, згодом 16.09.1999 р. зареєстроване Міністром України як політична партія. З грудня цього ж року незмінним лідером об'єднання стала Ю.В. Тимошенко [183]. Спочатку партія була «умовно провладною». З лютого 2001 р., після арешту Ю.Тимошенко, партія перейшла в опозицію. На виборах до українського парламенту в 2002 р. партія набрала 7,24 % голосів виборців, а в 2006 р. вже 22,29 %.

Партійці називають себе, згідно положень партійних та передвиборних програм всенародною патріотичною центристською об'єднавчою партією нової суспільної ідеології. Експерти відносять «Батьківщину» до лівоцентристської, деякі до правої або неоконсервативної, інші «позаідеологічною», яка лобіює інтереси бізнесу, що фінансує партію і представлений в її списках.

Партія не сприймає проявів крайнього лібералізму, так і крайньої лівої ідеології.

В сфері забезпечення національної безпеки і оборони партія виступає за формування сучасної системи економічної безпеки. Для «Батьківщини»

принциповим залишається безядерний статус України та її позаблоковий статус. В галузі енергетичної безпеки пропонують підвищити рівень самозабезпечення. Програма партії передбачає інтеграцію України до складу ЄС, взаємовигідне співробітництво з євроатлантичними структурами, боротьбу за гарантії безпеки для національних інтересів України через співробітництво з ООН, НАТО та ЄС., за створення ефективної системи колективної безпеки [198].

Блок Юлії Тимошенко (далі – БЮТ) [184], був створений у 2002 р. Блокоутворюючою партією виступає Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» [185] та її незмінний лідер Ю.В. Тимошенко. Блок брав участь в усіх парламентських виборах періоду 2001-2007 рр. Соціальною базою являються гуманітарії, пенсіонери, кваліфіковані робітники, наймані працівники. За територією блок найбільш популярний у Західних та Центральних регіонах України., відтісняючи на другий план НУНС.

„Український прорив” – предвиборна програма БЮТу, яка передбачала 12 стратегічних напрямків: конституційний, судово-правовий, інформаційний, антикорупційний, демографічний, інтелектуальний, транзитний, підприємницький, енергетичноефективний, інвестиційний, будівельний, аграрний.

БЮТ спочатку пробувала діяти як лівоцентриська політична сила. Згодом партія зуміла адаптуватись до нової ситуації в країні і прийняла рішення про вступ у Європейську народну партію, яка відверто є правою і об'єднює всі праві демократичні сили. Більшістю БЮТ проголосував за свій правий вибір. До політичної сили були залучені харизматичні особи Л. Лук'яненко, С.Хмара.

Провівши порівняльний аналіз 8 провідних політичних сил України, які змагалися за депутатські мандати у парламенті 6 скликання, можна з впевненістю констатувати, що рекламним „коньком” для кожної з них стали соціальні виплати та гарантії для українських громадян, а не національні інтереси, національна безпека і оборона України. Тобто знову народу обіцяли «рибку», замість «вудки». Не залишився осторонь в цьому питанні і БЮТ. Так, реалізація обіцянки Ю.Тимошенко повернути за два роки громадянам України компенсації за знецінені вклади в

колишньому Ощадбанку СРСР містили в собі ризик збільшення інфляційного тиску, що повністю підтвердилось в 2007 р.

БЮТ до сих пір чітко не визначився у питанні національної безпеки та в системі її сучасного забезпечення. Не пропонуючи стратегічного розвитку країни, не конкретизуючи зовнішньополітичного курсу держави, прийшовши до влади Тимошенко Ю. разом з своїми партійцями «загрузла» в економічних, соціальних питаннях, що зупинило євроатлантичне просування України і до ЄС, і до НАТО. Відсутність на посаді Міністра закордонних справ, міністра оборони України на протязі тривалого часу вказало на неактуальність БЮТівського зовнішньополітичного курсу країни, а з ним і питань безпеки і оборони для уряду Ю.Тимошенко.

Партія „Реформи і порядок” (далі – ПРП) [186], входила в БЮТ, була зареєстрована ще 24.10.1997 р. З цих пір лідером партії залишається Пинзеник В.М., экс-міністр фінансів уряду Ю.Тимошенко. На даний час активісти партії працюють над новою редакцією партійної програми.

В діючій партійній програмі ПРП звертає особливу увагу на критичний стан у державі, коли влада знаходиться на межі банкрутства. Економіка монополізована, підприємництво має клановий характер. Клани і мафія контролюють не тільки тіньову, але й кримінальну економіку. Суспільство знаходиться на межі невиправданого розшарування за рівнем доходів. Партійці вважають, що українці як нація повинні внутрішньо мобілізуватись і прискорити процес самооновлення. В країні повинно сформуватись постійне населення країни.

В галузі національної безпеки ПРП вважає за необхідність приведення військових доктрин та структури ЗСУ до соціально-економічного стану держави та існуючої громадської думки. Введення проведення обов'язкової екологічної експертизи. Підвищення ролі науково-технологічної безпеки у вирішенні важливих для суспільства і держави завдань. Забезпечення захисту інформаційного простору і входження до світового інформаційного середовища. Використання зовнішньої політики як органічної складової гарантування НІ. Здобуття Україною свого вагомого місця в політичній архітектурі Європи. Прискорення процесу інтеграції

України у структури світового співтовариства: Раду Європи, НАТО, ЄС. Утвердження рівноправного та взаємовигідного партнерства з сусідніми державами. Формування вигідної зовнішньоекономічної діяльності, яка б гарантувала територіальну цілісність та недоторканість кордонів. Проведення докорінного реформування політичної системи суспільства, побудови громадянського суспільства. Вони за провадження державного забезпечення розвитку національних інтересів.

ПРП одночасно декларує формулу відповідності рівня системи національної оборони економічному рівневі та громадській думці, забуває, що рівень української економіки, за їх висловлюванням, на рівні банкрутства, тож і оборона та безпека теж на цьому рівні.

Українська соціал-демократична партія [201] заснована з жовтня 1998 р. установчим з'їздом в Києві, а 11.12. 1998 р. зареєстрована Міністерством юстиції України. Партія станом на 2009 р. нараховувала 86 тис. членів та 6,5 тис. первинних осередків. Головою партії обраний Євген Корнійчук, перший заступник Міністра юстиції України. Партія являється одним із союзників ВО „Батьківщина”. Відстоє позицію парламентської демократії. Діюча партійна програма затверджена 7 з'їздом від 20.12.2008 р.

В сфері національної безпеки УСДП виступає за цілісну концепцію, яка охоплює економічну, екологічну, інформаційну безпеку та національну оборону. В економічній безпеці представники партії пропонують досягнути рівня ресурсно-енергетичної незалежності, створення замкнених технологічних циклів, відродити науковий потенціал країни. В енергетичній безпеці пропонується посилити диверсифікацію джерел імпорту енергоносіїв, збільшити видоботок вітчизняного газу та нафти, модернізувати атомну енергетику, впровадити політику енергозбереження. А також посилити державний контроль над стратегічними підприємствами, особливо в металургійній, хімічній промисловості, оборонному комплексі, літако-, ракетно- та суднобудуванні, нафтопереробній і газопостачальній галузях.

В екологічній безпеці партія пропонує законодавче закріплення нових стандартів та впровадження екологічного контролю. Виробництво повинно знизити техногенне навантаження на навколишнє середовище.

Інформаційна безпека повинна охопити весь вітчизняний інформаційний простір з системою власних першоджерел. Партія пропонує швидше інтегруватись в європейські та світові інформаційні системи.

В сфері зовнішньополітичних відносин партія виступає за реформування ООН, створення міжнародного центру протидії всім видам тероризму, за прискорену інтеграцію України до європейських структур і організацій.

У своїх програмних документах партійці ні слова не промовили про необхідність кардинального визначення зовнішньополітичного курсу розвитку країни, визначення пріоритетів національних інтересів, їх захисту через сучасну систему безпеки і оборони країни, реформування ЗСУ. З наведеного можна зробити висновок, політичний блок БЮТ дуже обережно відноситься до проголошення своєї позиції з питання зовнішньополітичного курсу, з питань входження України в існуючі ефективні безпекові структури. Одночасно партії, які входять в цей блок, ПРП та УСДП відкрито декларують необхідність північноатлантичної інтеграції України. Парадокс української політики.

До політичного блоку „Наша Україна – Народна самооборона” [188] увійшло 9 політичних партій: Громадянська партія „Пора”; Європейська партія України, Народний рух України, Партія Християнсько-Демократичний Союз, Партія „Вперед Україно”, Українська народна партія, Українська республіканська партія „Собор”, Партія захисників Вітчизни, Народний союз „Наша Україна”.

Блок « Наша Україна» [189, 190] вперше заявив про себе на виборах 2002 р., коли об'єднав націонал-демократичні партії (НРУ, УНР, КУН та ще ряд правоцентристських та центристських партій). Незмінним лідером залишався В.А. Ющенко. В подальшому, 5 березня 2005 р. блок було трансформовано в НУНС, який об'єднав вищеперераховані 9 політичних партій. Соціальними прихильниками політичної сили НСНУ є 32,5 % осіб з вищою освітою, 16,8 % кваліфіковані працівники, 21,6 % молодь. Соціальна база НУНС за останні 5 років

залишається незмінною – український народ. Партія очолила Помаранчеву «революцію» 2005 р., лідер якої став Президентом України і мав на час виборів повну підтримку серед населення країни – 46,7%. Саму політичну силу тоді підтримувало до 30 % громадян України. Прийшовши до влади партія почала втрачати свій авторитет і масову підтримку через багаточисельні чвари як всередині блоку, так і з іншими соратниками по Коаліції демократичних сил. В 2006 р. партія поступилась першістю на парламентських виборах БЮТу. З цього часу розпочалось протистояння лідерів НУНС та БЮТу. Рейтинг політичного блоку в квітні 2008 р. становив всього 8,4 %.

Політичним блоком «Наша Україна–Народна самооборона» в 2006 р. була розроблена Стратегія розвитку воєнної безпеки України на період 2006-2015 рр. Вперше вказана Стратегія була репрезентована у Львові 31 січня 2006 р. Основні розділи: трансформація сектору воєнної безпеки та соціальний захист військовослужбовці, членів їх сімей. Розробники воєнної програми НУНС хотіли активізувати зовнішню політику держави у напрямку її інтеграції у європейську та євроатлантичну систему безпеки, зблизити структуру України і НАТО, підтримати відносини з Росією. Реформування сектору безпеки з поступовим входженням у європейські структури колективної безпеки. Передбачалось розробити цілісну Програму розвитку України.

Стратегічними завданнями НУНС вважає створення правової держави, підзвітної громадянам, об'єднання нації через духовне відродження, втілення нової економічної стратегії.

Блок НУНС планував забезпечити входження України до СОТ, забезпечити повноправне членство України у європейській структурі, перетворивши Україну у регіонального лідера. НУНС виступає за конструктивні взаємовідносини з Європою, Росією та США .

Акцентувавши увагу на воєнній безпеці НУНС так і не спромігся через своїх представників у виконавчій гілці влади Міністра зовнішніх відносин В. Огризка та Міністра оборони Ю.Єханурова визначити стратегічний курс розвитку держави та створити дієву вітчизняну систему безпеки і оборони для захисту національних

інтересів України. НУНС не спромігся об'єднати український політикум, як і українське суспільство. Основна причина відсутність патріотично вихованих фахівців-професіоналів.

Громадянська партія „Пора” [191] (В.Каськів) зареєстрована Міністерством юстиції України 23.03.2005 р. Як політична сила, вона самоорганізувалась в результаті Помаранчевої «революції» у 2004 р. спочатку як молодіжний громадський протестний рух. Масовий громадський рух, стихійна суспільна активність її членів дали поштовх до партійної організації активних представників в партійну організацію. „Пора” у своїй програмі бачить Україну європейською державою з діючою демократією та громадсько-політичним механізмом контролю над державою і над політичним керівництвом країни. Представники партії виступають за активізацію процесу зародження і розвитку громадянського суспільства, за новий тип відносин між громадянським суспільством і владою, за те щоб влада звітувалась перед громадянами, як вона забезпечує гідне існування українського суспільства. Партія за нове розуміння патріотизму.

З програми партії звучить вимога про необхідність гарантувати захист людини. Безпека розглядається як одна з базових цінностей людини. „Пора” за модернізацію України, створення ефективної системи громадянського контролю, за повноправне включення України в міжнародні та регіональні структури безпеки, що на практиці довели свою ефективність. Однак, ніяких стратегічних пріоритетів національної безпеки і оборони партія не пропонує.

Беручи до уваги громадську стихійність народження молодіжного руху «Пора», що згодом переросло у політичну партію можна констатувати факт відсутності фахового підходу представників цієї політичної сили до питань національної безпеки і оборони та методів їх сучасного державного забезпечення.

Європейська партія України (М. Катеренчук) [192] порівняно молода політична сила, яка була зареєстрована 03.08. 2006 р. Представники партії у своїй програмі акцентують увагу на те, що в 2004 р. під час Помаранчевої «революції» Україна зробила свій свідомий вибір демократичного і європейського майбутнього. Україна заявила про себе як про європейську націю, частинку європейської

цивілізації. Географічне розташування України історично визначило її місце на перетині геополітичних інтересів і стратегій сучасного світу. За їх думкою, Україні потрібно повернутись у Європу.

Серйозною проблемою для України залишається політичний розкол української нації на Схід та на Захід, одночасно ця ідея являється частиною великої імперської гри. Також у державі, за думкою представників Європейської партії, домінують інтереси партійно-олігархічних інтересів над національними. Партія виступає за політичну інтеграцію України до ЄС, за встановлення в країні європейських стандартів та європейської стратегії розвитку.

Акценту на питаннях національної оборони та безпеки, пріоритетності національних інтересів у своїй програмі партія не робить.

Партія Християнсько-Демократичний Союз (далі – ХДС) (В. Стретович) [193], зареєстрована 27.03.1997 р., стоїть на принципах європейської християнської демократії, яка охоплює найкращі елементи лібералізму, консерватизму, соціального вчення церкви.

Для цієї партії людина є найвища цінність для держави. Партія готова нести відповідальність за те, що буде завтра. Метою партійної програми є побудова в Україні громадянського суспільства на основі національних традицій та християнських цінностей, побудова національної держави, що спроможна захистити свої національні економічні інтереси та інформаційний простір.

Партія намагається подолати розкол в українському суспільстві та православ'ї. Представники ХДС переконані, що політичні партії повинні конкурувати своїми ідеологіями і програмами.

Партія ХДС пропонує утримувати ЗСУ на високому технічному, професійному та моральному рівні. ХДС переконана, що національна економіка повинна бути спроможною забезпечити захист економічної безпеки. Сама ж НБ має забезпечити: єдність принципів формування і проведення державної політики та єдність у формуванні законодавчої бази та підготовку доктрин, стратегій, концепцій, державних програм.

Партійна програма вказує на основні принципи НБ України: пріоритет прав людини; верховенство права; пріоритет договірних (мирних) заходів у вирішенні конфліктів; адекватність заходів захисту НІ реальним та потенційним загрозам; наявність дієвого демократичного цивільного контролю.

Основними напрямками в сфері НБ ХДС вважає: створення дієвих механізмів захисту прав громадян; усунення спроб втручання у внутрішні справи України; створення умов для ефективної системи регіональної та національної безпеки.

ХДС виступає за розширення співпраці України з Північноатлантичним альянсом, як ефективного способу європейської та світової безпеки, що підвищить рівень безпеки нашої держави. Партія стоїть на позиції відмови України від участі в усіх політичних, економічних та військових наддержавних структурах СНД.

У своїх ліберально-консерватиських підходах на основі християнських цінностей до проблем НБ і оборони представники партії так і не спромоглися дати Україні фахівця державного рівня у виконавчу гілку влади саме з цих питань, залишаючись політичною силою спроможною до теорії партійної діяльності та відкритих дебатів.

Партія „Вперед Україно” [194] (в.о. Голови О. Новіков), була зареєстрована Міністерством юстиції України 13.05.1999 р. Відповідно до програмних положень партії людина – являється найбільшою цінністю. Партія вважає за необхідне забезпечити формування ідеології громадянського суспільства та перейти до реального його формування. Своєю соціальною основою партійці вважають середній клас та творчу інтелігенцію. Агропромисловий комплекс визначається як основа економіки України. Партія готова взяти участь у розробці Концепції і на практиці здійснити реформування всієї правової та судової систем України.

В галузі національної безпеки і оборони „Вперед Україно” стоїть на позиції позаблоковості, яка повинна забезпечити дружні стосунки з усіма країнами. За їх переконанням Україна повинна інтегруватись у європейський простір і взяти активну участь у створенні дієвої системи колективної безпеки, участі в програмах ОБСЄ. Партійці розглядають національного виробника як основу економічної безпеки. Корупцію та організовану злочинність оцінюють як основну загрозу НБ.

Нефаховий підхід партії «Вперед Україно» до забезпечення національної безпеки і оборони, її бачення позаблокового статусу України з одночасним входженням у європейську систему безпеки свідчить про поверхневий ситуативний підхід до вирішення цієї важливої національної проблеми.

Українська республіканська партія „Собор” [195] (А. Матвієнко), одна з найстаріших політичних об'єднань у новітній історії України, її було створено 05.11.1990 р. на базі Української Гельсенської спілки та зареєстровано Міністерством юстиції УРСР спочатку як Українську республіканську партію. 25.12.1999 р. утворено Українську народну партію „Собор”, яку офіційно зареєстрували 09.03.2000 р. Головою партії було обрано А. Матвієнка.

В квітні 2002 р. на з'їздах УНП „Собор” та УРП було ухвалено рішення про об'єднання 2-х політичних партій в одну, під назвою УРП „Собор”. Остання редакція партійної програми УРП „Собор” була прийнята на 16 з'їзді 09.12.2006 р.

В цій партійній програмі фіксується положення, що держава не зуміла захистити свої стратегічні інтереси в процесі глобалізації світу. Партійці наполягають на незмінності європейського вибору. „Собор” стоїть на позиції, що держава, являється інструментом захисту власних національних інтересів і зобов'язана всіма можливими способами захищати життєвий простір нації. За їх переконанням Україна повинна стати повноправним членом ЄС. Система освіти розглядається як один з провідних чинників зміцнення національної безпеки.

Зовнішня політика України повинна забезпечити реалізацію повноти національних інтересів на міжнародній арені; політичну, економічну, екологічну, інформаційну, військову та духовну безпеку; участь у побудові нової системи європейської та світової безпеки. Україна повинна орієнтуватись на Європу, зближатись з європейськими політичними та економічними структурами. Партія за розробку та впровадження ґрунтовної Концепції зовнішньої політики, орієнтованої на забезпечення національних інтересів, а також за створення національної геополітичної доктрини з метою забезпечення інтересів в усіх регіонах світу.

Пріоритетним напрямком зовнішньої політики є всебічне співробітництво з стратегічними сусідами – Польщею, країнами Балтії, Грузією, Молдавією,

Азербайджаном. Невідкладним завданням для України є створення Концепції національної безпеки спрямованої на забезпечення внутріполітичної та зовнішньополітичної стабільності держави, формування ефективних механізмів протидії можливим ризикам, посяганням на територіальну цілісність та суверенітет.

Партія виступає проти наддержавних утворень на пострадянському просторі; за реформування оборонної політики, трансформації ЗСУ, з метою входження до євроатлантичних структур за стандартами НАТО. „Собор” ініціюватиме розробку і ухвалення Оборонної доктрини України, створення належної системи НБ на основі стратегії стримувань.

Метою партії – є повноцінне і рівноправне членство в НАТО і ЄС, як оптимальний варіант гарантування військової безпеки. УРП «Собор» домагається виведення іноземних військ з України, ліквідації іноземних військових баз з території країни.

Партійна програма „Собору” досить логічно і переконливо наводить програму необхідних державних кроків по розробці стратегії стримування, яка повинна базуватись на Концепції зовнішньої політики, національної безпеки, оборонній доктрині. Партія акцентує увагу на серйозності підвищення рівня освіти як одного з складових національної оборони. «Собор» чітко вказує на стратегічні національні інтереси. Така політична сила здатна реально провести необхідні реформ для визначення статусу нашої країни у геополітичному середовищі.

Партія захисників Вітчизни (Ю.Кармазин) [196] зареєстрована 07.07.1997 р. Партія констатує важку сучасну суспільно-політичну і духовно-ідеологічну обстановку в Україні. Пограбована абсолютна більшість громадян, що привело до нечуваного зубожіння широких верств населення, зневажаються закони, відбувся владно-кримінальний розподіл усіх сфер суспільного виробництва, поглиблюється соціальне розшарування.

За аналізом партії економіка України характеризується постійним скороченням промислового і сільськогосподарського виробництва, вивозом національного капіталу за кордон, величезними іноземними позиками, відсутністю державних гарантій на соціальне забезпечення.

Представники партії вважають, що зростання ролі виконавчої влади в існуючій моделі державного устрою – це факт презирливого ставлення до всіх громадян України. Держава не спроможна забезпечити на сучасному європейському рівні суспільну безпеку.

В сфері національної безпеки і оборони партія захисників Вітчизни буде домагатись: реформи воєнного устрою у відповідності до економічних можливостей країни та існуючої міжнародно-політичної ситуації; перебудови оборонно-промислового комплексу, його логічної структуризації; створення надійного державного та громадського контролю; захисту національних інтересів через розвиток та нарощування суспільного виробництва; подолання енергетичної залежності, зменшення експорту енергоносіїв, перехід на альтернативні види палива; збереження позаблокового статусу України, її невходження у будь-який військовий блок чи військово-політичний союз; розширення зв'язків з ОБСЄ; створення системи загальноєвропейської безпеки; подальше збереження безядерного статусу; перетворення Чорного моря у зону миру, ліквідацію бойових воєнних флотів.

Партія акцентуючи увагу на позаблоковому статусі України, невходження нашої країни у воєнно-політичні союзи тим самим заперечує свою тезу про участь у створенні системи загальноєвропейської безпеки, яка базується саме на таких союзах та блоках. Позаблоковий статус України безперечно звужує зовнішньополітичний маневр нашої держави на міжнародній арені та у відношеннях з провідними країнами світу.

Українська народна партія (далі УНП) [197] (Ю. Костенка) створена 20.12. 2003 р. на 5-му з'їзді, як правоцентристська політична партія. Соціальну основу партії складають підприємці малого і середнього бізнесу.

УНП веде свій родовід з 1989 р. від Народного Руху України (за перебудову) ще в часи існування УРСР. В 1999 р. на базі осередків НРУ утворено УНП. В 2000 р. партія делегувала своїх представників в уряд В.А. Ющенка. В 2001 р. УНП стала ініціатором створення об'єднання демократичних сил „Українська правиця”. На парламентських виборах 2002 р. широко була представлена в об'єднанні

демократичних сил блоку „Наша Україна”, тоді УНП набрала 24 % голосів виборців. В 2003 р. партія входила в коаліцію „Сила народу”. В 2006 р. УНП на парламентські вибори пішла в блоці „Український народний блок Костенка і Плюща” і отримала всього 1,89 % голосів, що унеможливило прихід до ВРУ. На парламентських виборах 2007 р. УНП у блоці „НУНС” пройшла до законодавчого органу.

Партія виступає за інтеграцію в європейське співтовариство силами повноправного входження до НАТО, ЄС та інших євроатлантичних структур. УНП хочить бачити структуризоване українське суспільство. Партійці висловлюються за побудову громадянського суспільства, за формування єдиної помісної церкви в Україні. В своєму програмному документі УНП чітко розрізняє внутрішню та зовнішню безпеку держави. Загрозу державній українській мові партія розглядає як одну з загроз національній безпеці України.

Розділ 6 партійної програми повністю присв'ячений питанню національної безпеки. Розбудову НБ України УНП розглядає як невід'ємну частку у системі загальноєвропейської та міжнародної безпеки. При прийнятті рішень державної ваги вимоги НБ повинні бути беззаперечними. Необхідно провести переформування системи оборони. Створити дієвий громадянський контроль за армією та її реформуванням.

Конгрес Українських націоналістів [198] (О.Івченко) заснований на Установчому з'їзді 18 жовтня 1992 р., а 22 січня 1993 р. був зареєстрований Міністерством юстиції як політична партія. За глибоким переконанням партійців Україна історично належить до європейської спільноти. Зовнішня політика, відповідно до партійної програми повинна бути спрямована на забезпечення життєвих інтересів української нації. КУНівці однозначно виступають проти дислокації військових підрозділів Російської Федерації на території України, в першу чергу це стосується підрозділів Чорноморського військового флоту Росії. Представники КУН порушують питання визнання ООН на юридичному рівні Голодомору 1932-1933 рр. як геноцидом української нації.

Вони закликають створити систему національну безпеку України, яка охоплює військову, державну, економічну, екологічну, соціальну та інформаційну сфери,

даючи змістовне поняття кожному виду безпеки. Наведені види безпеки та система першочергового забезпечення, за їх думкою являються пріоритетними і забезпечують повний захист життєвих інтересів української держави.

Фактором гарантування національної безпеки є сильна національна оборона з її основним компонентом ЗСУ. Партиї розробили пріоритети Воєнної доктрини, серед яких обов'язкова служба за призовом, як священний обов'язок кожного громадянина України повинна залишитись конституційною нормою. Передбачається і військова реформа.

Цікавою є думка про забезпечення екологічної безпеки. Впершу чергу відновити екосистему країни, впровадити безпечні промислові технології, повністю подолати наслідки Чорнобильської катастрофи.

Народний рух України (Б.Тарасюк) [211] зареєстрований Міністром 09.02.1990 р. спочатку як громадська організація, а 01.02.1993 р. як політична партія, яка залишається на правоцентристській платформі національно-демократичного спрямування. Рухівці вперше в новітній історії України запропонували цілісну Концепцію державотворення. Суспільною базою партії залишається весь український народ. Однією з провідних ідей є захист загальнонаціональних інтересів українського народу.

В основній партійній програмі цілий окремий розділ присвячений питанню „Національної безпеки”. В якому робиться акцент на необхідність інтеграції у європейські політичні структури, критикується позаблоковий статус, який не гарантує необхідної безпеки і перетворює Україну у „буферну зону” між країнами-членами організацій Північноатлантичного і Ташкентського договорів, НАТО і ОДКБ.

Україна як суб'єкт міжнародної безпеки повинна виходити з необхідності військової інтеграції у Європу. Для забезпечення національних інтересів та національної безпеки необхідно: активізувати співпрацю з ЄС; створити універсальну та регіональну системи безпеки; продовжити участь у миротворчих міжнародних операціях під егідою ООН; активізувати співпрацю з НАТО, інтегруватись в Північноатлантичний договір за встановленими стандартами; вийти

з договорів СНД (Україна фактично залишається спостерігачем СНД, будучи засновником організації в 1991 р., але не ратифікувавши Статуту).

Економічна безпека в партійній програмі НРУ визначається як складова обороноздатності та захищеності національних інтересів. Економічна незалежність повинна передбачати ресурсну, фінансову, технологічну самостійність, подолання економічної ізоляції. Потрібно усунути загрози для економічної безпеки у зв'язку з впливом інтелектуальних, матеріальних і фінансових ресурсів за межі держави. Ліквідувати технологічну залежність та вразливість стратегічних галузей, які забезпечують обороноздатність країни.

Для забезпечення військово-економічної безпеки НРУ пропонує: науково обґрунтувати потреби оборони та засоби їхнього задоволення; здійснити аналіз військово-промислового комплексу та розробити програму його конверсії та реорганізації в оборонну промисловість; орієнтувати оборонну промисловість на співпрацю з євроатлантичними оборонними структурами.

Енергетична безпека є стратегічною галуззю, базовою складовою економіки. Для України необхідно в найкоротший час диверсифікувати джерела енергоносіїв (газ, нафту, ядерне паливо) – як ключові елементи забезпечення національної безпеки. Залежність України від Росії з питань енергетики несе постійну загрозу дестабілізації соціально-економічній ситуації. Ними пропонується розробити національну енергетичну стратегію з метою досягнення рівня самозабезпечення паливом та енергією. Від'єднати енергетичну систему України від Росії. Розробити і впровадити програму розвитку вугільної промисловості, як єдиного енергоносія, яким достатньо забезпечена Україна. Урізноманітнити технічні можливості та географічні шляхи доставки енергоносіїв. Забезпечити транзитне транспортування енергоносіїв у відповідності до вимог Європейської енергетичної хартії. Створити власний паливний цикл та енергетичний резерв.

Науково-технічна безпека є визначальною для військової та економічної безпеки. Рухівці планували розробити Концепцію науково-технічної політики України.

У сфері екологічної безпеки партія НРУ вважає за необхідне об'єднати зусилля всіх країн заради збільшення загальнолюдських екологічних цінностей, що вимагає стабільних добросусідських стосунків між державами. В системі національної безпеки екологічні загрози мають як навмисний (екоагресія), так і ненавмисний (транскордонні переноси) характер.

Міжнародні угоди забороняють свідому маніпуляцію природними ресурсами (військовий напад на дамби, греблі та ядерні електростанції, використання біологічних речовин), тому Україна в найближчому часі зобов'язана їх ратифікувати і приєднатись до усіх міжнародних документів з екобезпеки. Рухівці ратують за створення екосоюзів держав з метою гарантування екобезпеки на регіональному та глобальному рівнях. Ненавмисний вплив на екобезпеку України, а також на глобальну екобезпеку передбачає наступні загрози: зміну клімату; підняття рівня моря; зростання захворюваності на рак шкіри; перенесення з-за кордону епідемій; перенесення атмосферного забруднення; паводки, повені і т.і.

У сфері військової безпеки НРУ акцентує увагу на військово-політичному стані та обороноздатності країни. Партія пропонує ліквідувати зовнішні загрози шляхом зовнішньополітичних та воєних гарантій.

НРУ з питань військово-політичного забезпечення національної безпеки пропонує: створення системи недержавних інституцій, що забезпечують контроль за діяльністю ЗСУ та військовим будівництвом; створення структур цивільного опору для оборони держави; уникнення політичного екстремізму, підтримку громадської злагоди та соціальної стабільності; створення надійної системи захисту конституційних засад.

НРУ вважає необхідним проведення воєнної реформи, вирішення конфліктів несиловими методами, зміцнення цивільного контролю за силовиками, дотримання реалізму в оцінці можливих воєнних загроз, запровадження єдиних соціальних стандартів для всіх силових відомств, дотримання воєно-технічної сумісності з арміями країн-партнерами, недопущення падіння боєздатності ЗСУ.

Демографічна безпека України теж потребує державної уваги. За думкою рухівців, це: розроблення Державної програми розвитку української нації;

розширення можливостей для природного відтворення населення та оптимального збільшення сім'ї; збереження генофонду нації; захист материнства та дитинства; дотримання міграційної політики в інтересах України.

Інформаційна безпека на сучасному рівні займає одне з провідних місць в системі національної безпеки, як комунікативний канал. Її забезпечення вимагає послідовної політики інтеграції України у світові інформаційні потоки. Загальновідомою є теза, що обмеженість в джерелах інформації дозволяє маніпулювати свідомістю населення в інтересах окремих суспільних груп, інших держав. Україні необхідно продовжити шлях подолання інформаційної ізоляції, одночасно забезпечивши захист свого інформаційного поля, усунути інформаційну дискримінацію та експансію ззовні.

Вищенаведений аналіз програм 9 політичних партій, які входили в політичний блок НУНС вказує на відсутність єдиної позиції з питань національної безпеки і оборони. Хоча всі вони орієнтована на сильну Україну, аде досягнути цього статусу бажають різними шляхами. Одні за інтеграцію в ЄС та НАТО, інші за позаблоковість, ще інші за розбудову власної системи безпеки.

Політичний блок В.Литвина [200] об'єднує в парламенті представників Народної партії та Трудової партії України. Спочатку була створена Аграрна партія України 05.12.1996 р., влітку 2001 р. головою партії став В.М. Литвин, який на той час очолював ВРУ. Цього ж року партію перейменовано в Народну аграрну партію. В лютому 2005 р. на 7-му позачерговому з'їзді партія вдруге змінює свою назву на Народну партію, як центристську об'єднуючу силу.

Народна партія України виступає за відстоювання національних інтересів, за поглиблення європейських та світових інтеграційних процесів. В 2006 р. НПУ не потрапила до парламенту, набравши всього 2,44 % голосів виборців.

В 2007 р. на 9 з'їзді партії була прийнята нова редакція партійної програми, а також створений політичний блок В.Литвина, куди увійшла Трудова партія України. Партія акцентує свою увагу на народній ідеології, як лівоцентристській доктрині. Стратегічна мета УНП подолання бідності, в зв'язку з чим ними розроблена Комплексна програма подолання бідності та забезпечення заможного життя

кожного громадянина. Партія виступає за необхідність проведення референдумів з ключових питань внутрішньої та зовнішньої політики.

Народники допускаються помилки, коли зовнішньополітичні та безпекові питання переносять на плечі простих громадян, які на референдумі повинні вирішувати вузькопрофесійні питання міжнародних відносин, забезпечення системи національної безпеки і оборони, воєнної стратегії.

Трудова партія України [201], очолювана трагічно загиблим в автокатастрофі в 2009 р. Михайлом Сиротою (один з авторів Конституції України 1996 р.) була зареєстрована Мінюстом України 30.08.1999 р. Партія завжди бачила майбутнє України у позаблоковому статусі, рахуючи що такий статус найбільш відповідає стратегічним інтересам держави. Партійці ніколи не вірили у можливість приєднання України до НАТО. Голова партії Сирота М. неодноразово у своїх публічних виступах переконував, що українське суспільство не сприймає вступ нації до військового союзу.

Одночасно ТПУ виступала за активну позицію України у побудові нової архітектури європейської безпеки, що виступало прямим протиріччям попереднього позаблокового тезису. Німеччина і Франція будучи ініціаторами побудови європейської колективної системи безпеки без участі США, однозначно виступають проти входження України до Північноатлантичного договору, пояснюючи що цей шлях породить напружені стосунки з Росією, бо остання має на меті не допустити входження України до НАТО.

ТПУ рахує, що Україна повинна ініціювати свою активну співпрацю та приєднатись до Шанхайської організації співробітництва (далі – ШОС), куди входять Китай, Казахстан, Узбекистан, Кіргізія, Таджикистан, Росія. В планах ШОС побудова могутніх транспортних комунікацій між Євросоюзом, Північною Європою та мусульманським світом. За їх думкою країни Сходу готові вкладати сотні мільярдів в українські транспортні комунікації. Такий розвиток подій гарантував би серйозний ефект для НБ і політичної стабільності.

Позиція позаблоковості та невходження в ефективну систему міжнародної безпеки – НАТО чи іншу безпекову систему для України небезпечна. Зовнішні

загрози все більше набирають контурів реальності, а міжнародні організації залишаються осторонь від їх своєчасного вирішення, залишаючи право Україні вирішувати їх на свій розсуд.

До інших парламентських партій належить Комуністична партія України [172] (П.Симоненко), яка з кожними виборами до ВРУ втрачає свою електоральну підтримку. В серпні 1991 р. діяльність комуністів на території України була заборонена. Протягом 2002 – 2006 рр. рейтинг КПУ знизився в 5 разів, – з 19,98 % до 3,66%. Соціальну основу становлять особи пенсійного віку, які пов'язані з КПРС. Ще в 2001 р. в партії більшість становили пенсіонери – 53,5 %, в 2006 р. їх було 69,5 %. КПУ називають політичною партією старіючих. Програма партії характерна консервативною догматичною комуністичною ідеологією. У партії не має кадрових змін лідерів, вона перебуває у самоізоляції.

Передвиборна програма Комуністичної партії України носить відкрито антипрезидентський та антиукраїнський характер. Найбільш ганебними є пропозиція надання статусу державної російській мові (це при 78% україномовних українців серед громадян держави), запровадження подвійного громадянства, відновлення смертної кари, державний захист канонічного православ'я (йдеться про українську православну церкву Московського патріархату – УПЦ МП), не визнання воїнів ОУН-УПА, супротив впровадження правдивих фактів у вітчизняній історії – Голодомору 1932-1933 рр., національно-визвольних змагань, репресій сталінського періоду, дисиденство, передачу влади Радам трудящим. Теперішню українську владу комуністи вважають неконституційною, бо на їх погляд вона отримана в результаті контрреволюційного перевороту, що повернуло розвиток України в сторону капіталізації і фашизації. Основна мета КПУ – відродження соціалізму.

З питань національної безпеки КПУ виступає за позаблоковий, нейтральний статус України. Таке безвідповідальне ставлення до національних інтересів і безпеки України ставить КПУ в ряд антиукраїнських, антидержавних сил.

Впливовою позапарламентською партією є Всеукраїнське об'єднання „Свобода” [202] (О.Тягнибок), яка у своїй передвиборній програмі розробила план захисту українців. Аналіз цієї програми подається показово після комуністичної,

вкрай лівої, щоб показати вкрай правий спектр політичної платформи українських політпартій. Свободівці виступають за відновлення ядерного статусу України, за виведення військ Росії з Криму. У своїй партійній програмі „Свобода” виступає за входження України до НАТО та ЄС.

Структура, якість і наповненість інформаційного простору, за думкою свободівців, стає одним із визначальних факторів формування і захисту національних інтересів, важливим чинником національної безпеки. Ця проблема особливо гостро стоїть у східних та південних регіонах України, відтак консолідація всіх політичних сил на платформі захисту статусу української мови як єдиної державної видається абсолютно необхідною.

Свободівці висловлюючись за самостійний вибір України у питанні забезпечення національної безпеки допускаються помилки, недооцінюючи міжнародну реакцію до країн, які бажають здобути-повернути ядерний статус. При нинішній ситуації політичній та економічній всередині держави, міжнародна ізоляція відкинула б розвиток нашої країни на десятки років назад.

Впливовою партією вважається Соціалістична партія України [203] (О.Мороз), яка перебувала в парламенті України, однак через внутрішні протиріччя та розкол почала втрачати свій електорат. СПУ останню свою програму затвердила на позачерговому XIV з'їзді 12 квітня 2008 р. під гаслом «Справедлива Україна». Програма складається з 28 розділів.

23 розділ партійної програми СПУ присвячений Збройним силам України. Розділу про національну безпеку і оборону не має. Соціалісти бачуть Україну як позаблокову, безядерну державу. Будучи впевненими, що повну безпеку можуть дати тільки сучасні ЗС. В свою чергу держава повинна забезпечити фінансування програми реформування ЗСУ, щорічно не менше 3% ВВП.

Соціалісти хочуть зробити дієвим та посилити цивільний контроль над Воєнною організацією, сформувати групи цивільного контролю за видами ЗСУ та місцями дислокації частин ЗСУ.

В 26 розділі своєї оновленої партійної програми СПУ вказує на пріоритетні кроки в зовнішньополітичній діяльності держави. Соціалісти не підтримують

розширення НАТО на Схід. Вони проти поставки зброї будь-яким учасникам воєнних конфліктів. Виступають за створення за допомогою ООН глобальних та регіональних систем розв'язання конфліктів у всіх частинах світу.

СПУ відстоює євроінтеграційні прагнення України, одночасно виступають за постійне стратегічне партнерство з Росією, Білорусією, Казахстаном та за розширення співдружності з країнами СНД.

Соціалісти хочуть утвердити позаблоковий статус України. Створити більш ефективну європейську систему колективної безпеки через новий рівень співпраці з країнами НАТО та СНД, що є несумісним.

СПУ пропонує розробити Концепцію «Україна – дім миру» на основі позаблокового статусу, приєднання в 1994 р. України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, активної участі у миротворчих міжнародних операціях під егідою ООН з метою врегулювання воєнних, політичних, етнічних конфліктів.

У своїй передвиборній програмі 2007 р. СПУ знову підтверджує бажання позаблокового статусу для України. Соціалісти майже дозріли до військового нейтралітету країни, але ще не зовсім готові формулювати його у своїй основній партійній програмі, плутаючи його з позаблоковістю.

Бажання звузити проблему національної безпеки до рамок реформування Воєнної організації України вказує на відсутність фахового підходу СПУ до цієї важливої складової національних інтересів. Позаблоковий статус за сценарієм СПУ одночасно допускає стратегічне партнерство з Росією та входження у європейську систему безпеки.

Позапарламентська Прогресивна Соціалістична партія України (далі – ПСПУ) [204] засновник політичного блоку Наталії Вітренко, до якого входить партія „Русько-український Союз” (РУСЬ) [205]. Представники цього блоку відстоюють відкриті антиукраїнські позиції, не скриваючи своїх симпатій до всього російського.

ПСПУ виступає проти прозахідного зовнішнього курсу і вступу України до НАТО, а також до Всесвітньої торговельної організації та Європейського Союзу,

рахуючи що такі кроки приведуть країну до масового безробіття, знищать вітчизняну економіку.

ПСПУ ратує за союз з Росією та Білорусією, в тому числі військовий, де рахують важливим елементом є базування російського воєнного флоту на території незалежної України на півострові Крим (Балаклава).

ПСПУ виступає за конституційні зміни: федеративний устрій України, надання автономії Закарпаттю та Галичині, наявність подвійного громадянства, надання державного статусу російській мові, неприпустимість приватизації землі і т.д. Фактично програма ПСПУ скерована на розкол цілісності країни, на конфронтацію у суспільстві, повернення назад до «совкового» минулого.

Партія промисловців і підприємців України (далі – ПППУ) [206] зареєстрована в 2000 р. Міністерством юстиції України. 09. 02. 2000 р. відбувся установчий з'їзд партії. Соціальною базою партії є середній клас промисловців та підприємців. Представники партії вважають, що інтелект нації являється найважливішим стратегічним ресурсом, тому потрібно якомога швидше призупинити „відплив мозгів” з України, створивши умови для ефективної діяльності науковців, творчої інтелігенції. Крім політичної програми ПППУ пропонує практичну програму дій „Український прорив”, в якій викладають стратегію розвитку країни при умові приходу до влади. Партія вважає забезпечення національної економічної безпеки одним з пріоритетних завдань держави. Уряд також повинен гарантувати продовольчу безпеку для населення України.

В сфері релігійних взаємовідносин ПППУ пропонує прийняти Концепцію державних церковних відносин в Україні. Партійці розглядають Україну як з'єднуювальну ланку між Сходом і Заходом. Вони виступають за збалансований розвиток стратегічних партнерів, як з Росією, так і з США та країнами ЄС. Партія бачить Україну інтегрованою державою в системи колективної безпеки, у якій ЗСУ розвиваються на доктрині розумної достатності.

Фактично партія пропонує багатовекторну зовнішню політику, яка обезличує країну, робить її маріонеткою в глобальних стосунках, послаблює міжнародний авторитет.

Пацифістськи налаштована Партія зелених України [207] декларує демократичний розвиток країни та ефективну природоохоронну політику. Партія вказує, що існуюча влада не відповідає національним інтересам українського суспільства, що саме вона розколола країну на Схід-Захід та привела до політичної кризи.

Влада не вирішує головних пріоритетних загроз для суспільства, серед яких : деградація довкілля; забруднення повітря, питної води, ґрунту; серйозна демографічна криза, що загрожує втратою національного генофонду; відсутність стратегії енергетичної безпеки з використанням та впровадженням екологічно чистих енергозберігаючих технологій; зростання кількості техногенних катастроф; застаріла система охорони здоров'я, яка потребує європейського реформування.

„Зелені” бачать Україну повноправним членом , невід’ємним та рівноправним членом європейського співтовариства, виступають за різнобічну зовнішню політику як з Європою, так і з Росією, США, Китаєм і т.д. Пріоритетом для ПЗУ є захист середовища в якому існує нація.

Політичний блок „Всеукраїнська Громада” [208]. 19 серпня 2007 року на міжпартійному з’їзді політичних партій була затверджена передвиборна програма блоку „Людам – на добро”. До вказаного блоку увійшли: Всеукраїнська партія миру і єдності [209], партія „Національно-демократичне об’єднання „Україна” [210], партія „Совість України” [211], партія малого і середнього бізнесу [212], та підтримані Селянською партією України [213].

В даній програмі політичного блоку не згадано відношення цієї політичної сили до форми правління нашої держави, державної мови, до можливого входження України до Євросоюзу та НАТО, до стратегічного курсу зовнішньої політики, військової доктрини, реформування армії, освіти, охорони здоров'я і ряд інших важливих питань національної ваги. Все це показник поспішності створення передвиборної програми і відсутність минулих напрацювань по даних програмних питаннях.

Блок партії пенсіонерів України [214] об’єднує дві партії: партію пенсіонерів України [215] та партію захисту пенсіонерів [216]. Мета цього політичного блоку –

об'єднати якнайбільше пенсіонерів, професіоналів і прагматиків, для проведення дій спрямованих на захист інтересів кожного з них, інвалідів, ветеранів, людей похилого віку.

Партійці-пенсіонери вказують, що військова кооперація повинна розвиватись з країнами, які поважають національні інтереси України. Вони виступають за створення умов для європейської інтеграції, приділяючи особливу увагу взаємовідносинам з Росією. Політична програма блоку вузько зорієнтована на громадян пенсійного віку та забезпечення їх нужд, носить суто декларативний характер. Про національну безпеку і оборону ні слова.

Виборчий блок Людмили Супрун [217] «Український регіональний актив» об'єднує три політичні сили: Народно-демократичну партію [218], Демократичну партію [219], Республіканську Християнську партію [220]. Партійці виступають за позаблоковий воєнний статус України. З цією метою представники блоку ініціюють проведення референдуму за народною ініціативою. Допускаючи загальновідому помилку позаблоковості та вирішення питання національної безпеки народним референдумом перераховані партії вказують на свою політичну незрілість та неспроможність виділити національні пріоритети України. Нефаховість блоку Л.Супрун у безпековому питанні характерна як і для більшості інших українських партій, які концентруються на економіці та соціальних гарантіях.

Передвиборна програма виборчого блоку політичних партій „КУЧМА” [221] (Конституція – Україна – Честь – Мир -Антифашизм) об'єднала у собі партію „Союз” та Всеукраїнське об'єднання „Центр”. В самій назві згаданого політичного блоку вже звучить іронія. Засоби масової інформації поінформували українське суспільство, що экс-президент України Л.Д. Кучма нічого спільного не має з даним політичним блоком, тому серйозного підходу до згаданих питань у вказаних партій просто не має. Її слід розглядати як політичну сатиру.

Предвиборна програма Українського народного блоку [222], об'єднавши партії Україна соборна [223], Всеукраїнську Чорнобильську народну партію [224], партію “За добробут і соціальний захист народу” [225], має у концентрованому вигляді на меті національне виживання, покращення життя, екологічну безпеку,

сталий розвиток економіки, людини та суспільства. Блок пропонує свій варіант стратегії національного розвитку країни, яка виражається формулою „Суспільна злагода задля сталого розвитку України”. У сфері зовнішніх відносин і безпеки партійці будуть добиватись прийняття нової концепції національної безпеки і оборони, нового зовнішньополітичного курсу на засадах україноцентризму, проведення референдумів з питань економічного та військово-політичного статусу країни.

Передвиборні програми багатьох політичних українських партій дуже схожі між собою за декларованими цілями. Вони часто пропагують одні і ті ж абстрактні цінності, шляхи досягнення загальноприйнятих в демократичному суспільстві цінностей без конкретизації українських реалій і механізмів їх здійснення. Ні одна партія не передбачає політичної відповідальності за невиконання взятих на себе передвиборних зобов'язань.

Партія національно-економічного розвитку України (ПНЕРУ) [226], голова Павло Матвієнко. Забезпечення обороноздатності країни партія ставить як першочергове завдання. Все це пропонується зробити власними силами. Партія стратегічні складові бачить у прискоренні науково-технічного прогресу, подоланні демографічної кризи, відтворення економічного потенціалу і соціальної сфери. Ідеологія розвитку опирається на власні сили українського народу. ПНЕРУ за відновлення оборонної промисловості, за виробництво нової військової техніки. В програмі нічого не згадується з питань національної безпеки і оборони.

Політичний фантом – Комуністична партія України (оновлена) [227] розробила спеціально передвиборчу програму для дострокових виборів до Верховної ради України 30 вересня 2007 р. До загальнодержавних прерогатив комуністи відносять: зовнішню безпеку та оборону. КПУ (о) проти НАТО, але вона готова сприйняти волевиявлення народу через Всеукраїнський референдум по питаннях входження України до НАТО, СЕП, Євросоюз, ВТО. Оновлені комуністи хочуть бачити Україну регіональним лідером в центральній та східноєвропейській частині Європи, який буде задавати інтеграційний тон.

Політична передвиборча програма „Християнського блоку” [228], об’єднавши Соціально християнську партію [229] та Всеукраїнську політичну партію «Екологія та соціальний захист» [230], за об’ємом ледь досягає половину сторінки. Тобто написана заради «галочки». З нового тут можна побачити бажання представників цієї політичної сили створити нові профспілкові організації та скоротити кількість депутатів у ВРУ, решта вибірка декларативних гасел. Про питання національних інтересів, безпеки та оборони ні слова.

Передвиборча програма „Всеукраїнської партії Народної Довіри” [231] на відміну від основної своєї партійної програми, яка була написана на російській мові, в цьому випадку вже викладена українською. У своєму передвиборному документі партійці наголошують на свої пріоритетні цінності. У сфері зовнішньої політики партійці вважають наявність основної проблеми – це низький статус України на міжнародній арені, тому вони пропонують активний нейтралітет – позаблоковий статус України, незалежну геополітичну стратегію, де було б місце і Росії, і Європейському союзові, ширше використати транзитні можливості, як головного фактора посилення позиції України у світі. Саме така зовнішньополітична стратегія, на їх думку, повинна забезпечити національну безпеку України.

У політичному житті України практично ніякої ролі не відіграють такі партії, як Українська партія «Солідарності і соціальної справедливості» [232], «Політична партія Здоров’я» [233], «Совість України» [234], «Союз анархістів України» [235] і т.д.

На основі критично-порівняльного аналізу основних, передвиборних партійних програм 1998, 2002, 2006, 2007 рр. на вибори до ВРУ, передвиборних програм кандидатів у Президенти України 1998, 2004 і 2009 рр. основними об’єктами захисту слід вважати (по частоті згадування) людину, суспільство, державу, націю, суспільство, природу. Основними складовими, які входять в поняття національної безпеки, по частоті згадування, є: економічна, соціальна, технологічна, екологічна, державна, національна, інформаційна, воєнна та епідеміологічна безпеки. Найбільш згадуваними загрозами сучасної національної безпеки України є: корупція, організована злочинність, тероризм, сепаратизм. В програмах політичних партій

використовувались лише наступні види небезпек, що впливають геополітичну ситуацію у безпековому секторі: ризик, виклик, загроза, небезпека, конфлікт, агресія.

Виходячи з вищенаведеного українські політичні партії з питання вирішення національної безпеки і оборони можна поділити на три основні великі групи:

– політичні партії правого націонал-демократичного спрямування, більшість з них були представлені в політичному блоці НУНС. Однак, з часом всі почали втрачати народну підтримку і відповідно не змогли потужно підтримати політику Ющенка В.А. і сприяти її реалізації. Президент Ющенко В.А. виступав і продовжує дотримуватись думки за створення колективної системи національної безпеки, з інтеграцією в НАТО і ЄС. Екс-президент не зумів зберегти єдність очолюваної політичної коаліції, що привело до її фактичного розколу і початку партійних чвар між БЮТ, НСНУ, Народною самообороною. Політичний вакуум влітку 2008 р. почали заповнювати штучно утворені партії, типу «Єдиний центр» (голова І.Кріль), проект екс-керівника секретаріату Президента України В.Балоги. Спроби Ющенка В.А. об'єднати націю на історичному та релігійному ґрунті не отримали підтримки суспільства і не були зреалізовані. Вхідження України до НАТО стало заполітизованим і широко використовується політтехнологами у передвиборній боротьбі. Держава провела бездарну інформаційну пропаганду серед населення країни за переваги вступу нашої держави до цієї системи безпеки, погодившись на переведення питання НАТО з вузькопрофесійної воєнної площини у площину всенародного обговорення. Державна влада зупинила реалізацію євроатлантичного вектора, забравши в Україні реальну можливість входження у ефективну колективну систему безпеки у найближчому майбутньому.

– друга група, це ті політичні партії, які перейшли у легальну опозицію до Президента, відмовились співпрацювати з урядом, виступають за скасування інституту президентства, бажають парламенсько-президентську чи парламентську форму правління. Ці партії не хочуть брати участі в керівних державних органах, тим самим впливати на реалізацію державних програм, в тому числі у сфері національної безпеки і оборони. Вони прагнуть нейтралітету, позаблоковості

України, закликають до федералізації країни, створюють опозиційні уряди, ними ведеться робота по дискредитації всіх гілок державної влади. Фактично ця група політичних партій стоїть на позиції багатовекторності у зовнішній політиці, не входження у існуючі системи безпеки, що суттєво звужує політичний маневр України на міжнародній арені, робить країну слабкою у геополітичному протистоянні.

– третя група політичних партій, як правило це партії лівого крила, відкрито виступають проти державної самостійності і незалежності України, в них проросійська спрямованість, вони закликають до створення різних союзів з Росією, іншими пострадянськими країнами, в тому числі воєнно-політичних. Ця група прагне реставрації СРСР. Вони різко виступають проти входження України у міжнародні організації колективної безпеки НАТО, ЄС, ОБСЄ. Ці партії за деукраїнізацію державотворчих процесів і воєнної організації країни. Від них не надходить конструктивних пропозицій щодо напрямків і критеріїв розбудови національної оборони.

Цьому є об'єктивне пояснення. Серед українських партій не має внутрішньопартійної єдності. Між партійними лідерами проводиться гостра політична боротьба. Політичні блоки, коаліції розколюються, що приводить до утворення нових багато чисельних політичних утворень. Міжпартійні відносини не сприяють консолідації українського суспільства та зміцненню державності. Відсутній національний компроміс між політичними силами на основі процесу державотворення. Має місце відкрито вороже протистояння між Президентом України і партійно-політичними силами, що знаходяться в опозиції. Відсутній єдиний центр по координації стратегічних дій українських політичних партій та громадських організацій. Далеко не всі політичні партії усвідомили пріоритетності національних інтересів, національної і державницької ідей, над соціальною і класовою. Партії не беруть активної участі у військовому будівництві національної оборони країни, реформуванні ЗСУ. Помилкові кроки президентської політики Ющенка В.А., перекреслили багато позитивного, що було зроблено для української державності, що приводить до серйозного перегрупування політичних сил не на

користь демократичним змінам. Зі зміною влади постійно змінюється стратегія зовнішньої політики. В суспільстві частіше звучать пропозиції «сильної руки». Політичне протистояння дзеркально відобразилось на побудові системи національної безпеки і оборони, в тому числі на сповільненні реформуванні Збройних сил, повній зупинці реформування безпекового та оборонного сектору .

Кожна партія в Україні хоче бути доленосною, хоча більшість з них мають недолугий внутріпартійний кадровий ресурс. Навмання визначаючи пріоритети національних інтересів, без серйозної науково-дослідницької роботи, системного вивчення стану, потреб і можливостей вітчизняної економіки, визначення соціально-політичної оцінки існуючих загроз, небезпек партії пропонують суспільству нефахові політичні продукти. Деякі партії підходять до питання забезпечення національної безпеки з позиції своєї розмитої, невизначеної ідеології. Стратегія політичного розвитку країни, як політичний проект, не проходить експертну та суспільну оцінку, обговорення та всенародне одобрення. В свою чергу українські партії пропонують суспільству не політичні проекти, а обіцянки, за невиконання яких не несуть ніякої відповідальності. Більшість партійних програм є політичним сміттям. Визначення цілей без відсутності програм їх досягнення є характерною рисою більшості партій. Безвідповідальне ставлення політиків до особи, як найвищої цінності демократичного суспільства та національних інтересів, як найвищої державної цінності, теж притаманне більшості програм. В практичних діях політиків домінують власні та корпоративні інтереси. Політичні програми окремих партій мають руйнівний характер для стратегічних планів по захисту національних інтересів, національної безпеки і оборони, для нашої історичної перспективи. Ні одна партія не пройшла логічно вивіреним шляхом по впровадженню своєї концепції національного розвитку чи концепції національної безпеки і оборони країни через винесення на громадсько-політичний дискурс – електоральне схвалення – подальше відстоювання в законодавчому органі – впровадження в урядових та галузевих програмах – звіт перед суспільством про його виконання. Концепція національної оборони і безпеки в інтерпретації парламентських партій в більшості випадків спирається на нейтралітет та

позаблоковість з наступним можливим входженням в ефективні системи колективної безпеки, з одночасною побудовою власної гармонійної архітектури безпекового сектору. Визначальним показником партійної позиції щодо питань національної безпеки є їх зовнішньополітична стратегія. Ефективність партійної програми з питань національної безпеки і оборони знаходиться в причинно-наслідковому зв'язку від рівня володіння сучасними науковими знаннями, теоретичними положеннями про національну безпеку. Історичний зріз у формі критично-порівняльного аналізу партійних програм за показниками відображення в них основних понять і категорій НБ яскраво демонструє глибину віддзеркалення сучасних знань у цій галузі, ступінь оволодіння авторами програм виробленням та реалізацією політики і стратегії національної безпеки. Загальну оцінку партійних програм у питаннях національної безпеки і оборони не можна визнати позитивною. У більшості це неврегульований конгломерат понять, тому їх конкурентноспроможність низька. Їх характерною рисою є ненауковий підхід; не володіння сучасною теорією НБ і оборони; несистематизовані знання, сформульовані під впливом окремих наукових публікацій; відсутність науково-прагматичного підходу; брак інформаційно-інтелектуальної переваги.

3.3.Партійні лідери України з питань стратегії національної безпеки і оборони у новітній період.

В процесі реалізації права української нації на самовизначення відбулась держава Україна, яка існує вже понад 18 років. Для історії це короткий період. Наша держава отримала свою назву за етнонімом. Сучасний науковий світ ввів поняття політична нація, яке передбачає сукупну єдність громадян різних етносів у державотворчій діяльності. Попри незадоволення з ситуацією в Україні, ніхто з українців не ставить під сумнів існування держави Україна, вони пов'язують своє майбутнє і майбутнє своїх дітей саме з Україною. До числа 46 мільйонів громадян України слід додати понад 18 мільйонів осіб, які відносять себе до українського етносу і проживають за межами своєї батьківщини. Держава спирається на волю громадян жити в ній. Це найаргументованіший доказ існування нації, «щоденного

плебісциту». Не всі громадяни України є політично визначеними чи політично активними. За різноманітними вітчизняними соціологічними даними тільки 9 % громадян України пов'язують себе з політичними партіями.

Стабілізація політичної системи в процесі евристичного пошуку оптимальних моделей відбувалася паралельно з процесом пошуку векторів зовнішньополітичної орієнтації для інтеграції України у світові соціально-політичні та соціально-економічні процеси. Відповідно до Постанови ВРУ „Про основні напрямки зовнішньої політики України”, 1993 р. [236], базовою вимогою у здійсненні зовнішньої політики України є якнайповніше і якнайефективніше забезпечення національних інтересів країни, які поділяються на: стратегічні та геополітичні інтереси, пов'язані з забезпеченням національної безпеки України та захистом її політичної незалежності; економічні інтереси, пов'язані з інтегруванням економіки України у світове господарство; регіональні, субрегіональні, локальні інтереси, пов'язані із забезпеченням різноманітних специфічних потреб внутрішнього розвитку України.

Для реалізації стратегічних національних інтересів зовнішньої політики вищевказаною Постановою ВРУ [236] були визначені наступні тактичні кроки: здійснення відкритої зовнішньої політики, прагнення до співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав чи груп держав; розбудова своїх двосторонніх та багатосторонніх відносин з іншими державами та міжнародними організаціями на основі принципів добровільності, взаємоповаги, рівноправності, взаємовигоди, невтручання у внутрішні справи; неворожої політики до жодної держави; засудження війни як знаряддя національної політики, додержання принципу незастосування сили та погрози силою, прагнення до вирішення будь-яких міжнародних спорів виключно мирними засобами; відмова від висунення територіальних претензій до сусідніх держав і не визнання жодних територіальних претензій до себе; неухильне дотримання міжнародних стандартів прав людини, забезпечення прав національних меншин, які проживають на її території і вживання належних заходів до збереження національної самобутності зарубіжних українців згідно з нормами міжнародного права; додержання прав

людини усіма державами; дотримання принципу неподільності міжнародного миру і міжнародної безпеки, вважання, що загроза національній безпеці будь-якої держави становить загрозу загальній безпеці і миру у всьому світі, «безпека для себе – через безпеку для всіх»; визнання принципу примату права у зовнішній політиці, визнання пріоритету загальноновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права; беззастережного додержання принципу сумлінного виконання всіх своїх міжнародних зобов'язань і належної ратифікації договорів як частини свого внутрішнього права; дотримання фундаментальних загальнолюдських цінностей і засудження практики подвійних стандартів у міждержавних стосунках; незгода з присутністю збройних сил інших держав на українській території, а також проти розміщення іноземних військ на територіях інших держав без їх ясно висловленої згоди, крім випадків застосування міжнародних санкцій відповідно до Статуту ООН; проведення відповідно до міжнародного права неозброєних примусових санкцій у випадках міжнародних правопорушень, які завдають їй шкоди; застосування власних Збройних Сил у випадках актів збройної агресії проти неї та будь-яких інших збройних зазіхань на свою територіальну цілісність, недоторканність державних кордонів або на виконання міжнародних зобов'язань; залишення за собою статусу, нарівні з усіма іншими колишніми радянськими республіками, правонаступниці Союзу РСР і не визнання будь-яких переваг і винятків з цього принципу для жодної з держав- правонаступниць без належним чином оформленої згоди всіх цих держав.

В 1993 р. Україна задекларувала на весь світ свої основні напрямки зовнішньої політики з метою захисту національних інтересів через розбудову національної безпеки.

Американський політолог Збігнев Бжезинський згодом в 2003 р. писав: «Незалежність України має величезне значення для глобальної політики, вона повністю змінила карту Європи. Поява такої великої держави, як Україна, суттєво вплинула на формування балансу сил» [160].

Після проголошення незалежності Україна взяла свій курс розвитку на будівництво національної держави. Україна знову стала суб'єктом цивілізованого

світу. Країни Європи, Америки позитивно сприйняли повернення України у європейське лоно. Наступним кроком повинен був бути крок європейської ідентифікації, отримання світового визнання, зайняття достойного місця у серйозній політичній грі. Саме це повинно стати стратегією зовнішньополітичного вектору.

В цей час в Росії з початку 90-х років розпочався період лібералізації економіки. Будівництво національної держави тут було неможливим, через велику кількість етнічних груп. Російська культурна еліта робить все можливе, щоби пропогандувати ідею залежності України від Росії, як частини імперських територій, повертаючись до часів Малоросії. В Росії негативно сприйняли українську незалежність, піддали сумніву існування української нації, тим більше її прагнення інтегруватись у Європу, особливо в ЄС, НАТО. Бажання України приєднатись до Північноатлантичного договору в російських мас-медіа висвітлюють як антиросійський крок, спробою відірвати Україну від Росії, спробою розірвати єдність української нації. Українські росіяни, малороси східних регіонів, які зазнали деструктивного впливу денаціоналізації, деукраїнізації, русифікації вважають позицію Росії братською допомогою по реанімуванню союзу слов'янських народів. Розуміючи, що вступ України до НАТО – це не тільки інтеграція у євроатлантичні структури безпеки, але й суттєва трансформація системи національної безпеки України, Росія за своїми уявленнями не бажає втрачати територію винятково російського впливу, вважаючи Україну своєю „колонією”. Російські політики, державні діячі грубо втручаються у внутрішні справи України, прикриваючись допомогою співвітчизникам, підтримують сепаратичні, екстремістські рухи в східних регіонах та Криму, надають фінансову підтримку антиукраїнським суспільним організаціям. Небажання Росії проводити серйозні внутрішні реформи зупинило її демократичний розвиток. Росія зупинила своє політичне будівництво, через що не може дати собі визначення. Одночасно в Росії почав розвиватись сильний антиукраїнський націоналізм. Використовуючи енергетичну залежність України російські політики прагнуть використати цю ситуацію на свою користь, як це було в січні 2009 р., коли Росія припинила поставку свого газу у Європу, звинувативши в цьому українську державу.

Українська політика щодо РФ вимагає скоординованих дій усього державного апарату, політиків, в тому числі неурядових організацій. Політична конкуренція не повинна мати руйнівний характер і загрожувати безпеці держави. В українському суспільстві повинен домінувати елітний та суспільно-політичний консенсус щодо європейського шляху розвитку України. Призначення на посади у виконавчій владі не повинно носити заполітизований характер. У воєнній сфері необхідно закінчити останній етап реформування ЗСУ, який повинен мати два-три напрямки. Також, необхідно привести сектор розвідки до сучасних вимог, що означає забезпечити наших політиків своєчасною актуальною інформацією для прийняття важливих державних рішень. Активізувавши інформаційну україномовну та англomовну кампанію означає прорвати контрольоване інформаційне засилля. Зовнішня політика України при збереженні стратегічного курсу на ЄС та НАТО повинна бути тактично більш гнучкою з акцентуацією на повсякденну роботу у цьому напрямку. Для вирішення робочих питань між Україною та Росією необхідно активізувати діяльність міждержавних і міжурядових органів, в т.ч. роботу комісії Янукович – Медведєв. Посилити розвиток товарообороту з РФ та зростанню контрольованих російських інвестицій в економіку України означає налагодити добросусідські взаємовідносини.

В цій ситуації українські політики шукаючи модель майбутнього розвитку розділились на два табори. Одні, праві, прагнуть звільнитись від неоімперських впливів з боку Росії і стати повноправним членом євроатлантичного співробітництва; інші, як правило лівого спрямування, вважають слов'янський союз з Росією найкращим варіантом розвитку України. Знаходячись в ситуації реформування політичних і державних інституцій, формуванні національного розвитку, побудови громадянського суспільства Україна перебуває у перехідному часі, що зумовлює її зовнішньополітичну двовекторність, а іноді і багатовекторність у просторі. Більшістю української політичної еліти зближення з НАТО та ЄС розглядається як будівництво в країні національної держави. Саме, тому Росія так негативно сприймає політику євроінтеграції. Така зовнішньополітична стратегія України заважає реалізації політичних планів Кремля по розширенню своїх

державних інтересів. Особливо це стосується воєнного сектору. Росія протривить розширенню протиракетної оборони США у Європі, на території Польщі, Румунії, України. Бажаючи стати партнером НАТО в створенні глобальної протиракетної оборони Росія не хоче бачити Україну членом такого союзу, відводячи нашій країні другорядну роль. Україна займаючи дуже вигідне географічне розташування територіально важлива для безпеки Центрально-східної Європи. Ці козири повинні вміло використати українські політики і дипломати.

Універсальним (радикальним) підходом до вирішення проблем національної безпеки слід назвати зміцнення власних оборонних можливостей, включаючи повернення ядерного статусу. Це дало б широке поле для маневру керівництву держави в застосуванні політики стримування (coercive diplomacy). Такий спосіб вимагає відповідних економічних можливостей, готовності держави, суспільства та політиків погодитись на значні оборонні витрати. Для України такий підхід нереальний через наявність системної кризи, слабкої економіки.

Об'єднання, входження у воєнні союзи на основі збігу національних інтересів заслуговує на увагу через реальність вирішення питання воєнної безпеки України. Ставши членом воєнного союзу країна-учасниця бере на себе відповідні зобов'язання та обмеження. Цей спосіб забезпечення НБ має і негативну сторону, яка полягає в тому, що спонукає до вжиття контрзаходів з боку ймовірного противника, який сприймає воєнний союз як особисту воєнну загрозу і починає шукати способів до створення своїх контральянсів. Наші керівники держави вважають, що воєнні союзи мають більше переваг ніж можливі загрози для НБ України. Саме тому, Воєнна доктрина України, затверджена Указом Президента України Л.Д. Кучмою № 648 від 15.06.2004 р. [129] передбачає набуття повноправного членства в НАТО (це положення було вилучено Указом Президента України № 800 від 15.07.2004 р. і повторно внесені Указом Президента України В.А. Ющенко № 702 від 21.04.2005 р.) воєнна доктрина чітко вказує на євроатлантичне устремління України, її бажання співпрацювати і в майбутньому увійти до ЄС та НАТО.

Серед негативних політичних аспектів забезпечення національної безпеки України слід зазначити небажання українських політичних партій дійти до політичного консенсусу у питанні стратегії зовнішньої політики. «Розірваши» націю не територіально, а за відношенням до історії, релігії, патріотизму, рівня матеріального забезпечення політичні партії продовжують маніпулювати свідомість простого громадянина. Більшість політичних партій підлаштовують свої партійні програми під думку виборців, тим самим не бажаючи брати на себе політичну відповідальність. Так, Партія регіонів [237], політичний блок В.Литвина і ще ряд партій виступають за нейтралітет та позаблоковий статус України, не приймаючи до уваги відсутність коштів в бюджеті країни для таких цілей і неприпустиму присутність при статусі нейтралітету на території країни воєнних баз інших держав. Невпливова партія прогресивних соціалістів на чолі з Н. Вітренко та экс-міністр оборони України В.Кузьмук вимагають воєнного договору з Росією та країнами СНД. Політична партія «Народний Союз Наша Україна» – за євроінтеграцію і вступ до НАТО. ВО «Свобода» за повернення ядерного статусу. Уряди, Президенти приходячи до влади забувають про свої програмні обіцянки, що приводить до невизначеності у вкрай важливому питанні національної безпеки і оборони. Їх урядові програми різко різняться від передвиборних та основних партійних програм.

Слід відзначити, що не тільки нашоукраїнці активно виступають за входження України до НАТО, так экс-голова політради партії В.П. Горбулін «Демократичний союз» (створена з ініціативи О. Волкова та зареєстрована Мінюстом 11.06.1999 р за № 53) ще в січні 1997 р. висловив думку, що «Співдружність незалежних країн» не має перспектив і що для України бажано вступити до НАТО до 2010 року, що «застрахує» її від впливу Росії [238].

В 2009 р. у суспільстві домінувало два екстраполярних погляди на стратегію національної безпеки і оборони України. Лідер партії регіонів В.Янукович [237] у своїх публічних виступах наголошував на необхідності побудови нової архітектури безпеки у Європі, в т.ч. і для нашої держави. НАТО з його висловлювань недієздатна система колективної безпеки, ОБСЄ слабка і безпорадна, ЄС розрізнена у стратегії своєї зовнішньої політики. З його слів, дана ситуація привела до

відсутності дієвої європейської системи безпеки на основі спільної оборонної політики. Участь України у європейській системі безпеки, лідер регіоналів бачить тільки за участю Росії, як ключового партнера європейських країн та стратегічного партнера нашої держави. Україна за його висловлюванням повинна дотримуватись позаблокового статусу та неприєднання до військових блоків. Ліквідація існуючих загроз національній безпеці України Янукович В. бачить у площині оздоровлення українсько-російських відносин.

Представник партії „Єдиний центр” экс-керівник Секретаріату Президента України В.Балога [239] причиною загроз національним інтересам та безпеці бачить у зовнішньополітичній бездіяльності, відсутності швидкої та адекватної реакції на ризики та загрози НБ, неефективності наявних механізмів безпеки. На його думку, ефективність рівня національної безпеки України залежить від своєчасності і повноти проведення реформ. Україна перебуваючи у сфері інтересів Європи, Америки і Азії повинна визначити пріоритети розвитку держави, в першу чергу в політиці та економіці. Участь у миротворчих операціях ЄС та НАТО частково компенсують недостатність НБ України. Для входження у любую нині існуючу ефективну систему колективної безпеки Україна повинна навести лад у своїх внутрішніх справах. Нині чинні інститути влади на протязі останніх п'яти років довели повну свою неефективність у справі гарантування НБ. Сильна, економічно потужна і політично стабільна Україна потрібна лише українцям.

Лідер політичного блоку БЮТ Ю.В. Тимошенко на прикінці 2009 р. виділила основні пріоритети для України на п'ять років. Серед них: побудова демократичного суспільства; збільшення індексу людського розвитку і входження у тридцятку розвинутих країн світу; зміцнення енергетичної незалежності країни; створення сучасної, за міжнародними стандартами науки, медицини, освіти; набуття повноправного членства в ЄС [240].

У своїй передвиборній програмі «Україна для людей» [241] на пост Президента України, лідер партії регіонів В. Янукович в сфері національної безпеки гарантував входження України за 10 років у двадцятку найбільш економічно розвинутих країн світу; збільшення іноземних інвестицій в 2014 р. до 50 млрд. на рік; надання

податкових канікул для малого бізнесу на п'ять років; збільшення населення держави до 50 млн. за рахунок фінансових виплат при народженні дітей від 25 тис. до 100 тис. грн.; запровадження контрактної армії з 2011 р. і безперечно позаблоковий статус України при наявності двох державних мов в одній країні, розширення і поглиблення взаємостосунків з Росією. [233].

Лідер соціалістів України О.Мороз [242] у своїй передвиборній програмі на пост Президента України у сфері національної безпеки обмежився гаслами про необхідність завершення політичної реформи і місцевого самоврядування, залишення землі у власності громадян України, збереження позаблокового і без'ядерного статусу, зміцнення економіки як основи національної безпеки.

Арсеній Яценюк [243] у своїй передвиборній програмі «Новий курс» загострив увагу виборців на необхідності провести модернізацію країни і змінити ідеологію суспільства, країни і влади, в т.ч. і безпекового сектору, необхідності взяти участь у розбудові спільної європейської безпеки.

В.А. Ющенко [244] висувуючи свою кандидатуру на другий термін перебування на посаді Президента України та закликаючи виборців віддати за нього голоси, у програмі виклав своє бачення подальшого п'ятирічного розвитку держави. На його думку, це збереження курсу на європейські стандарти, посилення тенденції утвердження українців, як європейської нації. Впровадження громадського контролю за інформаційним простором. Продовження процесу відновлення історичної справедливості до подій недалекого минулого. Набуття членства в ЄС. Взяти участь у зміцненні євроатлантичної колективної системи безпеки. Виведення за межі держави ВМФ РФ після 2017 р., у відповідності до конституційних вимог. Забезпечення гарантій енергетичної безпеки.

В.Литвин, голова ВРУ у своїй передвиборній програмі «Час народу» [245] звертає увагу своїх виборців на необхідність подолання бідності в Україні, повернення у державну власність водоканалів, газомереж, електромереж, теплоцентралей, газових і нафтових родовищ, проведення суцільної диспансеризації населення, формування паспорту здоров'я нації по країні в цілому та в регіонах зокрема. Кандидат у президенти готовий розробляти державні програми і проводити

комплексні заходи проти алкоголізму і наркоманії. В сфері національної безпеки В. Литвин за позаблоковий статус країни на основі активного нейтралітету. Створення єдиного економічного простору з Росією, Білорусією. Фінансування ЗСУ бачить у забезпеченні в розмірі 2 % від ВВП. Готовий добиватись прирівняння проявів корупційних дій до державної зради.

Сергій Тигіпко [246] як самовисуванець почав набирати свій політичний рейтинг в червні 2009 р., коли офіційно оголосив про свій намір балотуватись у Президенти України. Його програма кандидата на пост президента закликає об'єднатись українців в розбудові економічно розвиненої країни. Для цього за п'ять років свого можливого президентського правління С.Тигіпко пропонує внести зміни до Конституції, де главою держави є Президент, якому підпорядкований Уряд. Вибори до ВРУ проводити за відкритими партійними списками, а вибори до місцевих органів самоврядування за мажоритарним принципом. Пропонує створити Державний банк розвитку, який повинен гарантувати стабільний поступ країни в економічних здобутках. В демографічній сфері планує повернути державну програму профілактики захворюваності. Зовнішню політику підпорядкувати національним економічним інтересам і вона повинна стати багатовекторною. Взаємовідносини з Росією повинні бути відновлені, антиросійська риторика забута, новими партнерами повинні стати Китай та Індія. Україна повинна мати рівноправний діалог з Європою, а не з ЄС. Про входження України в безпекові міжнародні системи ним не сказано ні слова. Воєнна доктрина, за його думкою, повинна бути докорінно змінена. Армію, Тигіпко С., бачить контрактною.

З питань національної безпеки і оборони у своїй передвиборній програмі на пост Президента України, представниця Народно-демократичної партії, Супрун Л.П. [247] стоїть на позиції відновлення в найширшому розумінні співпраці з країнами СНД, і впершу чергу з Росією та Білорусією, а також за розширення участі України в Європейській системі колективної безпеки. Л.Супрун вимагає посилити контроль за безпекою довкілля, надавши реальні можливості для суспільства за діями влади

І. Богословська у своїй передвиборній програмі питання національної безпеки і оборони висловила в побажаннях за 5 років перевести армію на професійну основу,

закріпити нейтральний статус країни, домогтися міжнародних гарантій від зовнішніх загроз [248].

Інші кандидати на пост Президента України у своїх програмах висловили кардинально протилежні позиції з питань національної безпеки і оборони. Ратушняк С.М. [249] за повернення країні ядерного статусу; Пабат О.В. [250], Противсіх В.В. [251], Бродський М.Ю. [252] взагалі оминули аспект забезпечення національної безпеки України; Симоненко П.М. [253] інтеграцію в НАТО рахує зрадою національних інтересів; Тягнибок О.Я. [254] готовий укласти воєнний союз з США та Великобританією проти можливої зовнішньої агресії; Гриценко А.С. [255] на протязі 5 років проти входження у будь-які союзи; Костенко проти проявів агресії в українському інформаційному просторі, за державне гарантування економічної та енергетичної безпеки, за виведення Чорноморського флоту РФ після 2017р. [256] Роз'єднаність та ворожість лідерів провідних українських партій повністю корелюється з позицією їх членів, депутатів та фракцій у ВРУ, владних гілок.

В свою чергу наш північний сусід Росія користуючись геополітичною кризою пробує заповнити безпековий вакуум у Європі, запропонувавши свою безпекову доктрину [257]: сильних та сателітних країн. До сильних причисляються Росія, Німеччина, Франція, решта країн знаходяться у їх фарватері, в тому числі безпековому. Україна за цим планом повинна залишитись у сфері інтересів РФ. В недалекому майбутньому у чотрикутнику НАТО - ЄС-США-Росія національні інтереси України можуть виявитись беззахисними. Україна, країна з унікальним геостратегічним розсташуванням практично не бере участі в ефективних регіональних системах. Зовнішньополітична криза, спричинена невизначеністю наших політичних лідерів загострює проблему національної безпеки і оборони, потребує експертного обговорення та спільного пошуку стратегії та тактики.

ВИСНОВКИ

З перших років своєї незалежності Україна обрала свій зовнішньополітичний курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Україна однією з перших пострадянських республік підписала Хартію про особливе партнерство, чим започаткувала діалог з НАТО та розпочала планомірний діалог з ЄС. Україна прагне створити власні збройні сили, які б відповідали сучасним міжнародним вимогам, економічній спроможності держави, гарантували захист національних інтересів у воєнній сфері, забезпечували рівну участь у спектрі спільних міжнародних операцій Альянсу, які проводяться під егідою ООН.

Все це відбувається в умовах динамічних світових змін та перемінній внутрішньо-політичній ситуації. Світ не може бути однополярним, він вразливий і це наочно продемонстрували цинічні терористичні акти останніх років у різних кутках світу. Міжнародний тероризм, як нова небезпека, поряд з небезпекою розповсюдження зброї масового ураження (ЗМУ), продовжують тестувати правильність міжнародної політики, ефективність та надійність міжнародної безпеки і оборони. Таке тестування проводить комуністичний режим Північної Кореї, який планомірно освоює атомну зброю, погрозуючи її застосувати до свого південного сусіда. Корея 25 травня 2009 р. провела ядерне випробовування потужністю до 20 кілотонн, а також запустила шість ракет малого радіусу дії, дві з яких були націлені на американські літаки-розвідники. В односторонньому порядку Північна Корея відмовилась від мирного договору 1953 р. з Південною Кореєю, осуджуючи її за підписання договору про несповсюдження зброї масового знищення (PSI). Проведення влітку 2009 р. підземних випробовувань ядерної бомби у Північній Кореї, а також спроби Пхеньяном розробити термоядерну зброю вказує на реальність загрози світовій безпеці.

Існуючі міжнародні колективні системи безпеки виявились неспроможними протистояти новим глобальним небезпекам, загрозам, викликам та ризикам ХХІ ст. Серед них в першу чергу це міжнародний тероризм, нерівномірність розвитку країн світу, ризики неконтрольованого розповсюдження ЗМУ, триваючі «заморожені»

конфлікти, боротьба за природні ресурси, особливо за енергоносії (нафту, газ, вугілля, атомну сировину і т.і.) Основним джерелом воєнних конфліктів є національно-суспільно-групові протиріччя.

Національна безпека являється істотним чинником забезпечення національних інтересів. Для України питання захисту життєво важливих національних інтересів стоїть надзвичайно гостро. За роки незалежності українській владі та суспільству не вдалось досягти суттєвих успіхів у формуванні та реалізації ефективної політики національної безпеки і оборони. В країні відсутня довгострокова стратегія діяльності влади, як відсутній і стратегічний менеджмент. Не розроблена єдина стратегія зовнішньої політики, що ще більше загострює питання національної безпеки. Українське суспільство втрачає почуття небезпеки, як природній стан самозахисту. Титульна нація не реагує на існуючі загрози. Сам термін небезпека виведений за межі мовного поля, відбувається заміна понять. Категорію небезпеки часто заміняють загрозою, що вказує на відсутність у авторів диференціації у значенні цих понять. Законодавство України дає чіткі тлумачення цим термінам, ризик- виклик-загроза-небезпека, які мають свою послідовність і логіку [258].

Кричущим фактом є критичний стан Збройних Сил України, як оплоту і гаранта безпеки і оборони, одного з головних атрибутів державності. Головні програми реформування ЗСУ, переозброєння армії зазнали провалу через постійне недофінансування. Служба у ЗСУ не стала престижною професією. Бюджет ЗС України в 2009 р. став жертвою чисельних політичних чвар, як і червнева відставка чергового Міністра оборони України Ю. Єханурова. Для прикладу, в 2004 р. на потреби Міністерства оборони було виділено 4 137,4 млн. грн., в 2005 р. – 10 708 млн. грн., а в 2015 р. планується 16 446 млн. грн.(за даними «Білої книги України» Стратегічного оборонного бюлетня – 17,186 млрд. грн.) [259]. Реформування ЗСУ повинно було проходити в два етапи. Перший закінчився в 2009 р., а другий закінчується в 2015 р. Перший етап охоплював значне скорочення, оптимізацію бойового та особового складу ЗСУ, конверсію військової інфраструктури, утилізацію ракет, боєприпасів. Другий етап передбачає створення армії нового типу, її модернізацію та переоснащення. ЗСУ будуть складатись з Об'єднаних сил швидкого

реагування, Основних сил оборони та Сил підтримки. Структура видатків запланована за світовими стандартами (50 % – на утримання збройних сил; 30 % – на розвиток ОВТ, 20 % – на підготовку військового персоналу.персоналу) [259].

Сьогодні держава неспроможна реалізувати курс на євроатлантичну інтеграцію, що може привести до значних стратегічних втрат. На думку більшості науковців, фахівців з питань національної безпеки приєднання України до системи міжнародної колективної безпеки залишається найбільш доцільним варіантом, беручи до уваги унікальне геополітичне розташування, економічне та політичне становище, наявність внутрішніх та зовнішніх загроз. Україна залишається буферною зоною між Заходом і Росією, яка після десятилітньої перерви знову повернулася до регіонального лідерства, все частіше проявляє недружні випадки в сторону нашої державності. Росія використовує відомі методи підтримки напруженості у внутріполітичному житті України, застосовуючи свої підконтрольні інформаційні ресурси, проросійські політичні партії та організації. В цю політику втягнута навіть Українська православна церква Московського патріархату. Подальше перебування України в цьому становищі загрожує її НБ та НІ. В умовах розширення ЄС та НАТО Україна не використала шансу активізувати свою безпекову політику, тому їй залишається процедура адаптації до нових безпекових умов. Основною зміною в безпековому секторі є процес конвергенції між стратегіями безпеки США, НАТО, ЄС та РФ.

Україна має реальну можливість стати в майбутньому «сірою» зоною між двома безпековими системами, так і не зайнявши свого місця, згідно задекларованих намірів. Внутрішні загрози в Україні набувають критичного стану в зв'язку з втратою зв'язку між суспільством і державою, між державою і політикою, між суспільством і політиками. В Україні відсутня реальна єдність нації, єдність політичної еліти. Проблеми національного об'єднання все більше використовуються антиукраїнськими силами як всередині України, так і за її межами. Територіальні проблеми в країні продовжують мати як внутрішні, так і зовнішні чинники. Наявні зовнішні загрози для України мають внутрішній запит і підігруються зсередини країни. ЗМІ не відіграють домінуючу роль у суспільстві при формуванні думки у

громадян з питань національної безпеки та наявності можливих та реальних загроз, ризиків. Втрачено єдиний національний інформаційний простір, як управляєму систему, яка недостатньо має можливостей в інформуванні суспільства в тому числі з питань національної безпеки.

Реальний ландшафт національної безпеки України складається з внутрішніх та зовнішніх небезпек, загроз.

Серед внутрішніх небезпек і загроз для України, слід виділити:

1. Відсутність узгодженої стратегії розвитку країни, в т.ч зовнішньополітичного курсу. Відсутність єдиної мети і шляхів розвитку країни. Невизначеність пріоритетів національних інтересів. Розбалансованість СНБ через неузгодженість реформ у різних структурах сектору безпеки, невідповідність змісту і темпів реформування ЗСУ. Неналежне ставлення органів влади до проблем національної безпеки. Розбалансованість системи реагування на кризові ситуації.

2. Присутність корупції в усіх ешелонах влади (державні інституції, судова влада, правоохоронна система). Відсутність дієвого законодавства по протидії корупційним проявам в політиці, економіці, адміністративній сфері. Невиконання антикорупційних програм, запропонованих Радою Європи.

3. Наявність політичної нестабільності, гостра міжпартійна конфронтація, що приводять до економічних та суспільних негараздів. Політична конкуренція спрямована на політичне знищення конкурента, здобуття влади будь-якою ціною, розподіл державних ресурсів.

4. Протиріччя у суспільстві в політичній, історичній, релігійній, культурній, мовній, майновій сферах накопичують конфліктогенний потенціал і утворюють відцентрові рухи як в окремих регіонах, так і в державі в цілому.

5. Поглиблення системної кризи. Українська влада втрачає можливість впливати на розвиток подій, держава не захищає суспільство, не створює умови для його розвитку. Влада забула про простого українця.

6. Тотальне зубожіння населення. Зростання розриву між політичною елітою і суспільством. Слабкість інститутів громадянського суспільства, відсутність дієвих лідерів громадських інституцій.

7. Поява загрози для встановлення авторитарного режиму. В суспільстві все частіше звучать заклики до впровадження „сильної” руки.

8. Відсутність внутрішньої консолідації у суспільстві. Недовершеність процесу формування єдиної політичної нації. Критичне розшарування українського суспільства за регіональними, політичними, майновими, релігійними, історичними, культурними, мовними ознаками.

9. Неефективність державного управління, брак стратегічного державного менеджменту, незадовільний стан внутрішньої політики. Величезний бюрократичний державний апарат, його розбалансованість, в тому числі і сектору безпеки. Саботаж адміністративної реформи. Практична відсутність органів місцевого самоврядування через недостатнє фінансування і повноваження.

10. Неефективність політичної та урядової діяльності. Зниження репутації України за кордоном. Відсутність політичних партій, як державотворчих структур. Неготовність суспільства контролювати державну владу.

11. Слабкість демократичних інститутів, неспроможність держави забезпечити належний рівень дотримання прав і свобод громадян, залежність судової та правоохоронної систем від політичних впливів.

12. Загроза воєнній безпеці. Критичний стан озброєння та військової техніки, низький рівень забезпечення та бойової підготовки ЗСУ. Невиконання оборонного бюджету. Зупинка реформування.

13. Залежність вітчизняної економіки від монопольного постачальника енергоносіїв, від іноземного капіталу.

14. „Зоною ризику” залишається АР Крим, м. Севастополь, які успішно використовуються як фактор розбалансування суспільства, джерелами сепаратизму та екстремізму.

Внутрішні загрози України підсилюються зовнішніми, між ними розмивається грань.

На основі викладеного, серед зовнішніх загроз національній безпеці України в першу чергу слід відзначити:

1. Загроза переходу стратегічних активів під контроль світового капіталу.

2.Світова політична нестабільність. Формування нових геополітичних центрів, поява нових гравців.

3.Неспроможність міжнародно-правової системи та міжнародного права гарантувати стабільність та не порушення встановлених норм, загроза її розвалу.

4.Невизначеність ЄС та НАТО, щодо місця та ролі України у європейському та євроатлантичному співтоваристві.

5.Зростання напруги або зближення між Росією та НАТО, що збільшує ризик перетворення України на «буферну», транзитну, «сіру» зону. Інерція „холодної” війни або несприйняття України як геополітичного гравця з боку НАТО,ЄС, РФ.

6.Загроза ізоляції України з боку Заходу.

7.Загострення ситуації в зонах „заморожених” конфліктів у сусідніх країнах. Для України це Придністров'я.

8.Бажання Росії контролювати Україну, активна експлуатація внутрішніх проблем України. Російський неоімпералізм – це виклик для НБ України. Спроби Росії розширити зону впливу на пострадянському просторі навіть з використанням сили. Присутність на території розвідувальних служб та агентів впливу іноземної держави.

9. Обмеженість контрольованого інформаційного ресурсу України.

10. Наявність основних глобальних небезпек у вигляді міжнародного тероризму, розповсюдження ЗМУ.

Співвідношення, взаємовплив зовнішніх та внутрішніх загроз, їх пріоритетність, вироблення ефективних заходів протидії та мінімізації наслідків їх впливу вимагають професійного та наукового підходу.

Слід також звернути увагу на наявність конфліктних загроз, до яких слід віднести:

1. Спроба Росії підпорядкувати Україну. Українсько-російські конфлікти (Керченська протока, о. Тузла, Чорноморський ВМФ РФ, „газова війна”, „транзитна війна”, суперечка за статус м. Севастополь і т.і.). Нейтралізація конфлікту з ЧФ РФ, наприклад можлива через пропозицію створення спільної воєнноморської бази в Криму разом з НАТО та Росією. Спроба увійти в трикутник НАТО – Росія – ЄС.

2. Українсько-румунські конфлікти (через нафтоносні Чорноморські шельфи , о. Зміїний, територіальні претензії до південної Бессарабії та північної Буковини, висилка українських дипломатів з Бухареста, судноплавство в гирлі Дунаю, видача румунських паспортів громадянам України).

3. Територіальні претензії політичних партійних організацій Угорщини до Береговського району Закарпатської обл.

4. Неефективні дії Заходу (Рада Європи) по допомозі у розвитку України. Україна не встигає за світовим розвитком, падіння ВВП, наростання зовнішніх боргів.

У найближчій перспективі Україна буде змушена протидіяти цим загрозам в умовах складної внутрішньо-політичної та економічної ситуації, жорстких ресурсних обмежень, триваючого політичного протистояння. Така ситуація вимагає мобілізації всіх внутрішніх ресурсів, в першу чергу національної еліти, представленої в політичних партіях. В Україні відсутня єдина методика оцінки, через індикатори-показники, стану системи національної безпеки, повноти її забезпечення.

При подальшій стратегічній оборонній та безпековій невизначеності України реальних обрисів набудуть загрози воєнного характеру. В світі нарощуються конфліктні потенціали та воєнні загрози.

Приведені вище експертні оцінки зовнішніх і внутрішніх загроз для України мають винятковий інтерес і потребують вироблення та реалізації політики національної безпеки і оборони не тільки державними структурами. До цієї роботи необхідно залучати громадські організації і в першу чергу українські політичні партії, як авангардних представників настроїв своїх виборців, як основу законодавчого органу.

Особливо актуальним для України є питання зовнішніх політичних гарантій її безпеці в умовах послаблення дієвості міжнародного права. Новітня історія навела ряд протиріч між правом нації на самовизначення та принципом територіальної недоторканості. Наприклад, Росія у своєму проекті договору європейської безпеки ставить питання пріоритетності збереження цілісної території держави перед

питанням національної визначеності. Світова спільнота почала переглядати принципи застосування сили у міжнародних відносинах, так США у своїй новій стратегії нацбезпеки допускає превентивний удар у відношенні політичних режимів, що несуть глобальні загрози [260]. Деякі країни вимагають заборонити вирішувати питання власної національної безпеки через входження в колективні (міжнародні) системи безпеки.

В Україні залишається відкритим питання незавершеності формування української нації та процесу формування загальнонаціональної ідентичності громадян. Залишається і проблема відсутності базового консенсусу для владної і політичної еліти щодо стратегії розвитку країни, ключових національних інтересів та шляхів їх реалізації. Ні одна політична партія України не запропонувала стратегію безпеки України в умовах багатопольярного хаосу. В політичному середовищі України домінує позаблоковий, нейтральний підхід до вирішення проблеми національної безпеки, що суперечить Воєнній доктрині, основним засадам зовнішньополітичного курсу України. Відсутність консолідації політикуму залишає реальну небезпеку кардинальної зміни законодавчо закріплених стратегічних орієнтирів.

На території нашої країни є спроби вирішити реалізацію національних інтересів інших держав. Реформування сектору безпеки гальмується через високий рівень корупції, неспроможність правоохоронних та судових органів стати на перешкоді порушникам діючого законодавства.

Критично-порівняльний аналіз партійних та передвиборчих програм політичних партій України у зазначений період, їх державотворчої діяльності в парламенті, уряді вказує на відсутність єдиного національного проекту з питань національної безпеки та оборони, не визначені пріоритети національних інтересів і шляхи їх ефективної реалізації. На сучасному етапі державотворення Україна не є повноправним членом жодної колективної організації чи союзу безпеки, в яких були б присутні провідні країни світу, тому при загостренні міждержавних чи внутрішньодержавних відносин вона може розраховувати тільки на свої сили – підготовленість керівництва країни та її силових відомств. Сектору безпеки

необхідно самому ініціювати прогресивну політику змін, не чекаючи на політиків, але заручившись їхньою підтримкою. Політичну позицію 172 політичних партій (станом на кінець 2009 р.) до забезпечення НБ України в період 1992–2009 рр. можна згрупувати у п'ять блоків:

1.Інтеграція в Північноатлантичний альянс та існуючі європейські системи колективної безпеки (ОБСЄ,ЄС). Такий курс підтримують праві, центристські, ліберально-консервативні, національно-християнсько-демократичні політичні партії.

2.Законодавче закріплення позаблокового, нейтрального статусу України на міжнародній арені. За нейтралітет та позаблоковість виступають поперемінно Партія регіонів, БЮТ, блок Литвина.

3.Створення самостійної системи національної безпеки з поверненням ядерного статусу. За такий курс виступають радикально налаштовані політичні партії. В першу чергу це ВО „Свобода”.

4. Вхідження у військові союзи з країнами СНД – ОДКБ та ШОС підтримує лівий спектр – комуністи, соціалісти, прогресивні соціалісти, проросійсько налаштовані політичні партії.

5. Пацифістську позицію підтримують клерикальні та екологічні політичні партії .

Наведене свідчить про відсутність в українському політикумі в період 1992-2009 рр. єдиного стратегічного підходу до відстоювання національних інтересів та неготовності політиків оперативно реагувати на зовнішні загрози. Рівень забезпечення національної безпеки України прямо пропорційно дорівнює сумі економічного розвитку країни та існуючій громадсько-політичній думці. Використовуючи своє перебування у владі політичні партії не спромоглися створити «відкрито» систему забезпечення національної безпеки, зорієнтованої на створення безпеки у зовнішньополітичній сфері і передбачити участь опозиційних партій, блоків та громадських організацій у забезпеченні діяльності відповідних державних структур, що виконують державні програми у сфері національної безпеки.

Розробники національної безпека України при вирішенні стратегічних завдань зобов'язані брати до уваги зовнішні та внутрішні воєнно-політичні фактори, які

суттєво впливають на наявність адекватного рівня захищеності національних інтересів, стану національної безпеки і оборонної здатності. До яких слід віднести: зміну геополітичної ситуації у світі і в Центрально-Східній Європі зокрема, появу нових геополітичних „гравців” (Китай, Пакистан, Північна Корея); закінчення біполярного військово-політичного протистояння: капіталізм – комунізм; НАТО – країни ОВД; США – СРСР і т.д.; створення нових світових геополітичних центрів сили (Китай, Японія, можливо Росія); загострення глобальних загроз, які вимагають створення радикально нових міжнародних колективних систем безпеки (глобальна протиракетна оборона, глобальна ракетна система привентивного миттєвого удару); наявність величезних запасів ядерної зброї у Європі, Росії та США, бажання стати власником ядерної та термоядерної зброї Північною Кореєю, Пакистаном, Іраном; спроби розв’язати локальні регіональні військові конфлікти на міжнаціональній основі (Балканський півострів, Придністров’я, Кавказ) з перспективою втягування в них світових країн-лідерів (США, Росії, Франції); наявність міжнародних терористичних організацій, їх підтримка країнами Сходу (Афганістан, Пакистан, Іран, Палестина, Саудівська Аравія і т.і.); збільшення кількості країн-учасниць НАТО, просування Альянсу на Схід, що викликає невдоволення з боку Росії, Китаю, Японії, Індії, Ірану, Іраку; наявність та загострення міжнародних економічних конфліктів, розростання світової економічної кризи, її вплив на економіку провідних країн світу; відсутність загальнопринятих індикаторів-показників, методики оцінки рівня та стану забезпечення національної безпеки України, теорії та системних сучасних наукових досліджень, обґрунтувань з цього питання; невиконання Воєнної доктрини по своєчасному та якісному забезпеченню рівня національної безпеки та оборони (реформування воєнної організації, її входження в систему колективної міжнародної безпеки, стратегічне партнерство, т.і.), як складової Концепції національної безпеки і оборони України.

Для політичних партій пріоритетними напрямками діяльності у сфері забезпечення НБ і оборони повинні стати зміцнення незалежних демократичних інститутів, зміцнення незалежного судочинства, модернізація та зміцнення виборчої системи, активна зовнішня участь України на шляху до євроінтеграції, досягнення

запланованих стандартів, виконання планів Ради Європи 2008-2011 рр.; боротьба з корупцією та прийняття нового корупційного законодавства, підвищення прозорості прийняття рішень, усунення передумов корупційних діянь; розширення оборонних можливостей, визначення пріоритетності небезпек та загроз (оновлення Стратегії національної безпеки і оборони у відповідності до нових загроз), інтеграція в існуючі ефективні системи колективної безпеки, зниження рівня очікування, припинення пошук швидких рішень в секторі безпеки. Підготовка до вступу до НАТО чи іншу ефективну систему колективної безпеки повинна носити комплексний, плановий, довгостроковий характер. Готовність до забезпечення власної безпеки і оборони без НАТО. Створення таких зовнішньополітичних відносин з країнами-сусідами, які б унеможлиблювати агресію через економічну невідповідність. Спроможність самостійно протидіяти кризам на ранніх стадіях аж до моменту мобілізації міжнародної підтримки. Запобігання можливості виникнення конфліктів на території АР Крим. Зміцнення контролю за повітряним простором. Остаточне створення і підтримка боєготовності ОСШР – об'єднаних сил швидкого реагування. Продовження процесу консолідації нації навколо визначених пріоритетних національних інтересів. Забезпечення власної безпеки і оборони через стабільний економічний розвиток, ріст міжнародного визнання, вироблення стратегії зовнішньополітичного курсу. Створення сукупності державних та недержавних органів, що у межах своєї компетентності забезпечують безпеку особи, суспільства і держави на різних рівнях. Підвищення прозорості і встановлення дієвого механізму громадського контролю над державною владою, знаходження механізмів впливу на українських політиків (політична відповідальність). Ці рівні повинні бути чітко законодавчо окреслені.

Головними чинниками, які змогли б активізувати участь українських політичних партій у державотворчій діяльності, в тому числі у розробці доктрин, стратегій та концепцій з питань безпеки і оборони є : місце партії у політичній системі України (парламентська, опозиційна, не впливова); статус партії (провладна або опозиційна), бере участь у формуванні парламентської фракції, коаліції, уряду чи проводить масові опозиційні рухи і т.і.); особистість (харизматичність) формального чи

неформального лідера партії (блоку), рівень його підтримки громадянами; оперативність та адекватність змін у програмних та передвиборних документах в залежності від політичної ситуації; організаційна та пропагандистська спроможність партії; наявність регулярної комунікації з своїми потенційними прихильниками; наявність стабільної соціальної бази, свого виборця; еволюція партійної системи, ріст довіри населення до партій, прогнозування стратегії національного розвитку з участю партійно-політичного середовища.

Прогноз розвитку ситуації (перспективи) у найближчі роки для України полягають у песимізмі політичного розвитку країни, відсутності ефективного реального реформування, в т.ч. сектору безпеки, появи нових політичних сил, які будуть представляти інтереси середнього класу, поступова зміна еліт, поява нових розробок стратегії реагування на основі прогнозу, розробка нового програмного продукту для нових політичних сил, активізація громадських інституцій в сфері забезпечення національних інтересів та безпеки.

Місце України у майбутній системі європейської безпеки буде залежати від вміння керівництва країни реалізувати зовнішню політику з країнами Європи, в першу чергу це члени ЄС та РЄ, а також з США, при збереженні добросусідських відносин з Росією. Від розвитку відносин з РФ без перебільшення залежить майбутнє України, її спроможність забезпечити свій суверенітет і територіальну цілісність, суспільний розвиток, загалом виживання як незалежної держави і сучасного соціуму [261].

Варіант, коли Україна увійшла б в існуючі системи міжнародної колективної безпеки, дотримуючись стабільного зовнішньополітичного курсу вирішує для себе чотири проблемні питання. По-перше, Україна отримує гарантовану систему зовнішньої безпеки, тим самим вирішуючи питання власної національної безпеки, суттєво економлячи на утриманні сектору безпеки і оборони, його реформуванню і модернізації. По-друге, захищеність країни позитивно вплине на стабільний економічний розвиток. По-третє, входження у колективну систему безпеки дає Україні міжнародне визнання та підвищує її репутацію на світовій арені. По-четверте, перспектива реформування безпекового сектору та перспектива сучасного

розвитку збройних сил напряму пов'язані з входження нашої країни в сучасні світові безпекові системи і являються своєрідним каталізатором на цьому шляху.

Дисертаційне дослідження дозволило вирішити поставлені наукові завдання, простежити історичний процес розвитку концепції національної безпеки і оборони через призму програмних документів українських політичних партій, розкрити головні фактори, що формують позицію політиків у даній сфері, визначити характерні риси і особливості, виявити тенденції та закономірності історичного досвіду зарубіжних країн у вирішенні питань захисту національних інтересів через систему забезпечення національної безпеки та розробити і надати рекомендації щодо використання отриманого досвіду у сучасних умовах.

Розроблені в науковій роботі положення передбачають можливість їх застосування в парламентській діяльності впливових політичних партій, при розробці та модернізації оновлених партійних програм з метою ефективної реалізації сучасної концепції національної безпеки і оборони України, кінцевою ціллю якої є створення власної сучасної системи безпеки і оборони країни. Результати дисертаційного дослідження пройшли практичне застосування при створенні недержавних організацій з питань забезпечення національної безпеки України. Матеріали, зібрані та залучені до аналізу під час підготовки роботи, можуть в подальшому бути використані в науково-дослідних роботах безпеково-оборонної проблематики, у навчальному процесі в ході підготовки і читання лекцій у вищих навчальних закладах курсів з проблем національної безпеки та оборони, в інформаційній та практичній діяльності Міністерства оборони України, в роботі громадських організацій та недержавних інституцій, які спеціалізуються на питаннях безпеки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Видрін Д. Концепція стратегії безпеки (Україна в посттоталітарний період) / Д.Видрін // Розбудова держави. – К., 1993. – № 5. – С. 36–41.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 1997 р. № 40 «Про затвердження Концепції створення Єдиної державної автоматизованої паспортної системи (Розділ словник термінів)». [Текст]. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon.nau.ua/doc/?code=40-97-п>.
3. Закон України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави». № 975-IV. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. – № 46. – С. 366.
4. Горбулін В. П. , Литвиненко О. В. Національна безпека: український вимір / В.П. Горбулін, О.В.Литвиненко. – К. : ПП «Інтертехнологія», 2008. – 104с.
5. Постанова ВРУ «Про введення в дію Закону України «Про Збройні Сили України» № 1934-XII. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992. – № 9. – С. 109.
6. Советский энциклопедический словарь. [ред. Прохоров А. М.]. – М.:, 1988. – 1599 с.
7. Кухта Б. Політична наука – словник : категорії, поняття і терміни / Б. Кухта. – Львів : Кальварія, 2003. – 264 с.
8. Кузьменко А. Проблеми відповідності стратегії та системи забезпечення безпеки України національними потребами / А. Кузьменко // Юридичний журнал. – К. : Юстиніан, 2006. – № 10. – С. 2.
9. Механізми стратегічного програмно-цільового планування розвитку структур безпеки і оборони України: Вип. 23. [заг. ред. академіка НАНУ, д. т. н. В. П. Горбуліна]. – К. : Євроатлантикінформ, 2006. – С. 152.
10. Бірюченко А. Демократичний цивільний контроль над воєнною сферою у контексті національної безпеки України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 21.01.01. – К. : 2006. – 185 с.
11. Богданович В. Ю. Воєнна безпека України: методологія дослідження та шляхи забезпечення: монографія / В.Ю.Богданович. – К. : 2003. – 322 с.

12. Дзьобань О. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій (теоретико-методологічний аналіз): Дис. докт. філос. наук / О. Дзьобань. – К. : 2005. – 175 с.
13. Ліпкан В. А. Теорія національної безпеки: Підручник. / В.А. Ліпкан. – К. : КНТ, 2009. – 326 с
14. Палій О. Національна безпека України в контексті євроатлантичної інтеграції. – дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 21.01.01. – Основи національної безпеки держави (політичні науки). – Національний інститут міжнародної безпеки при РНБОУ. – К., 2006. – 179 с.
15. Тимків Я.І. Зовнішньополітичні аспекти формування і реалізації політики національної безпеки Польщі в сучасних умовах: дис. на здобуття ступ. канд. політ. наук : спец. 23.00.04 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2006. – 225 с.
16. Пендюра М. М. Національні інтереси – фундаментальний елемент національної безпеки України в умовах євроінтеграції / М.М. Пендюра // Держава і право. – 2004. – № 26. – С. 48–52.
17. Пендюра М. М. Нелегальна міграція – сучасна загроза національній безпеці України в геополітичному вимірі. / М.М.Пендюра // Держава і право. – 2004. – №25. – С. 52-56.
18. Кобринський В. Ю. Принципи контролю у сфері національної безпеки України. / В. Ю. Кобринський // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 6. – С. 79–83.
19. Кобринський В. Ю. Адміністративно-правові аспекти контролю у сфері національної безпеки України / В. Ю. Кобринський // Судова апеляція. – 2007. – № 2. – С. 92–97.
20. Ситник Г. П. Державне управління національною безпекою / Г.П. Ситник. – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – 408 с.
21. Ситник Г. П. Принципові основи методології розробки оптимальної стратегії національної безпеки / Г.П. Ситник // Упр. сучас. містом. – 2004. – № 2. – С. 34 – 40.

22. Ситник Г. П. Безпека, як категорія і функція державного управління / Г.П. Ситник // Вісник НАДУ. – 2004. – № 1. – С. 350–357.
23. Ситник Г. П. Місце концепції, доктрини та стратегії національної безпеки в ієрархії нормативно-правових актів / Г.П. Ситник // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. ЛРІДУ НАДУ. – 2004. – Вип. 5. – С. 102–109.
24. Ситник Г. П. Нормативно-правові акти як основа функціонування системи державного управління національною безпекою / Г.П. Ситник // Статистика України. – 2004. – № 1. – С. 42–46.
25. Ситник Г. П. Оцінка достатності потенціалу системи національної безпеки / Г.П. Ситник // Упр. сучас. містом. – 2003. – № 10–12. – С. 3–9.
26. Ситник Г. П. Геополітичні імперативи України – ключовий елемент системи забезпечення національної безпеки / Г.П. Ситник // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. ХРІДУ НАДУ. – 2003. – № 2. – Ч. 1. – С. 292–302.
27. Ситник Г. П. Розвиток концептуальних підходів щодо забезпечення національної безпеки – ключова проблема державного управління / Г.П. Ситник // Зб. наук. пр. НАДУ. – 2003. – Вип. 1. – С. 265–278.
28. Ситник Г. П. Складові потенціалу системи національної безпеки та його вплив на рівень загроз національним інтересам / Г.П. Ситник // Зб. наук. пр. НАДУ. – 2003. – Вип. 2. – С. 114–125.
29. Ситник Г. П. Державне управління у сфері забезпечення національної безпеки України: теорія і практика: Дис. докт. наук : 25. 00. 01/ Г.П. Ситник. – К., 2004. – 321 с.
30. Хилько Л. Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «національна безпека» / Л. Хилько. // Вестник Севастопольського государственного технического университета. – 2003. – № 50. – С. 181–190.
31. Хилько Л. Визначення загроз національній безпеці в українській теоретико-політичній думці / Л. Хилько // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – 2004. – № 68–69. – С. 57–60.

- 32.Хилько Л. Концептуальні підходи до визначення шляхів забезпечення національної безпеки України / Л. Хилько // Політологічний вісник. – 2004. – №16. – С. 143–152.
- 33.Хилько Л. Військово-політичні та зовнішньополітичні аспекти національної безпеки України в передвиборчих програмах партій і блоків / Л. Хилько // Політологічний вісник. – 2002. – № 10. – С. 187–194.
- 34.Шипілова Л. М. Методика обґрунтування понятійно-категорійного апарату теоретичних основ політики безпеки : Монографія. / Л.М. Шипілова. – К. : Інститут проблем національної безпеки при РНБОУ. – 2005. – 217 с.
- 35.Шипілова Л. М. Партійні, етнічні, релігійні та конфесійні структури та їх вплив на розвиток внутрішньої і зовнішньої політики України: Зб. наук. праць. / Л.М. Шипілова // Нова парадигма : Зб. наук. праць. – К. : НПУ, 2004. – № 36. – С. 166–172.
- 36.Шипілова Л. М. Системний підхід у дослідженні концептуальних засад національної безпеки України / Л.М. Шипілова // Нова парадигма : Зб. наук. праць. – К. : НПУ, 2004. – № 37. – С. 142–147.
- 37.Шипілова Л. М. До проблеми визначення основних понять та методології оцінки ризиків і загроз національній безпеці України / Л.М.Шипілова // Наук-інформ. зб. – Вип. 16. – К. : Євроатлантикінформ, 2005. – С. 137–225.
- 38.Чекаленко Л. Зовнішня політика і безпека України. Людина – Суспільство – Держава – Міжнародні структури : Монографія / Рада нац. безпеки і оборони України. Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки / [заг. ред. С. І. Пиріжкова]. – К. : НППМБ, 2004. – 352 с.
- 39.Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – №12. – С. 4–13.
- 40.Розвиток зовнішньої торгівлі України та її економічна безпека / В. Г. Андрійчук, О. С. Власюк, А. І. Мокій, В. П. Тітаренко. – К. : НІСД, 1996. – 150 с.
- 41.Архипов, А. Экономическая безопасность: Оценки, проблемы, способы обеспечения / А. Архипов, А. Городецкий, Б. Михайлов // Вопросы экономики. М., 1994. – №12. – С. 36–44.

42. Барановський О. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): Дис. д-ра екон. наук: 08. 04. 01 / НАН України; Інститут економічного прогнозування. – К., 2000. – 517с.
43. Економічна політика: Навч. посібник. / О. О. Беляєв (кер. кол. авт.), А. С. Бебело, М. І. Диба та ін. – К. : КНЕУ, 2004. – 287 с.
44. Бершеда Є., Сухоруков А., Острий О. Співробітництво України і Російської Федерації в інвестиційній сфері та економічна безпека України. / Є. Бершеда, А. Сухоруков, О. Острий. – К.: Рада національної безпеки і оборони України; Національний ін-т українсько-російських відносин, 1999. – 115с.
45. Богданов И. Экономическая безопасность: сущность и структура. / И. Богданов. – М. : ИСПИ, 2000. – 350 с.
46. Бельков О.А. Понятійно-категорійний апарат концепції національної безпеки / О.А.Бельков // Безпека. – 1994. – № 3. – С. 7–12.
47. Бодрук О. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти / О. Бодрук. – К., 2001. – 300 с.
48. Варналій З. , Мокій А. , Новікова О. , Романюк О. , Романюк С. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : Монографія / Національний ін-т стратегічних досліджень / З. С. Варналій (ред.). – К. : Знання України, 2005. – 498 с.
49. Гальчинський А. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. / А. Гальчинський. – К. : Знання України, 2002. – 180 с.
50. Предборський В., Гарін Б., Кухаренко В. Економічна теорія : Підруч. для студ. вищих навч. закл. / В. А. Предборський (ред.). – К. : Кондор, 2003. – 492 с.
51. Губський Б. Євроатлантична інтеграція України / НАН України, Ін-т світової економіки і міжнародних відносин. – Х. : Логос, 2003. – 328 с.
52. Єрмошенко М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. / М. Єрмошенко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 309 с.

53. Жаліло Я. Економічна безпека держави, підприємства, особи в інтегрованому суспільстві / Я. Жаліло // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К. : ВПЦ Київський ун-т, Ін-т міжнар. відносин. – 2001. – Вип. 26. – С. 24–27.
54. Жук Л., Жук І., Неживець О. Правові основи підприємницької діяльності : Навч. посібник / Л. Жук, І. Жук, О. Неживець. – К. : Вид-во Європейського університету, 2002. – 291 с.
55. Кириленко В. Інвестиційна складова економічної безпеки / В. Кириленко. – К. : КНЕУ, 2005. – 232 с.
56. Кухаренко В. Економічна безпека держави: стратегії реалізації / В. Кухаренко. – К. : Абрис, 2001. – 234 с.
57. Мунтіян В. Економічна безпека України / В. Мунтіян. – К. : КИИЦ, 1999. – 463 с.
58. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави : Підручник. / Г. Пастернак-Таранушенко. – К., 1994. – 140 с.
59. Пирожков С., Бевз С. М., Волошин Д. В., Закревський О. І., Заремба І. М., Колесник Ю. В. Забезпечення енергетичної безпеки України. – К. : НІМПБ, 2003. – 264 с.
60. Предборський В. Економічна безпека держави : Монографія / В. Предборський. – К. : Кондор, 2005. – 391 с.
61. Прейгер Д., Гуцал А., Корнілов І., Пирожков С. Від безпеки національної енергетичної компанії до енергетичної безпеки держави. – К. : Національний інститут проблем міжнародної безпеки, 2004. – 71 с.
62. Сухоруков А. Проблеми фінансової безпеки України / А. Сухоруков. – К. : Національний інститут проблем міжнародної безпеки, 2004. – 117 с.
63. Тараненко Ю. Економічна безпека держави в умовах трансформаційної економіки / Ю. Тараненко. – К. : Либідь, 2002. – 225 с.
64. Шевцов А. Військово-технічне співробітництво України з НАТО – нереалізований потенціал євроатлантичної інтеграції / А. Шевцов // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 8. – С. 64–69.

65. Бегма В. Стратегічне управління в системі військово-технічного співробітництва України з іноземними державами / В.М. Бегма, В.М. Шемаєв. // Проблеми науки. – 2003. – № 6. – С. 52–60.
66. Шлемко В., Бінько І. Економічна безпека України: сутність та напрямки забезпечення. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.
67. Гриценко А., Перепелиця Г. Про функції Военної організації держави. – Наука і оборона. – 1999. – №1 – С. 28–34.
68. Демидов Б. А. и др. Системно-концептуальные основы деятельности в военно-технической области. Кн. 1. / Концептуальные основы национальной безопасности / Демидов Б. , Величко А. , Волощук И. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень, 2004. – 736 с.
69. Перепелиця Г., Дмитров С. , Корендович В., Нестеров О., Павленко А. Военна безпека України на межі тисячоліть. – К. : Стилос, 2002. – 394 с.
70. Лодзянов А., Сніжко Г. Военно-економічна безпека в умовах реформування оборонної сфери України: системний підхід до визначення критеріїв і показників / А. Лодзянов, Г. Сніжко // Стратегічна панорама. – 2004. – № 1. – С. 65–72.
71. Маначинский О. Я. , Соколев А. А. Военна безпека України та вплив на неї геополітичних факторів / О.Я. Маначинский, А.А. Соколев. – К. : НІСД, 1997. – 164 с.
72. Мунтіян В. Фінансування Збройних сил України: проблеми та перспективи / В. Мунтіян // Дзеркало тижня. – 2002. – №. 34 (409). – С. 7.
73. Ольшевський В. Военно-економічна безпека: теорія і практика / В. Ольшевський // Наука і оборона. – 1999. – № 3. – С. 36–41.
74. Ворона О., Жуков Б., Кириленко В., Козаченко В., Король К., Куцевський В., Моїсеєнко О., Мунтіян В., Новіков Е., Олійник О., Полторак М., Рихтюк В., Сазонов С., Семеніхін І., Удод А., Шемаєва Л., Юрченко О., Юрчук В.. Економіка Збройних Сил України: Навч. посібник / [За ред. В. І. Кириленка]. – К. : НАОУ, 2004. – 316 с.
75. Hitch Ch., McKean R. The Economics of Defense Spending in the Nuclear Age. – Cambridge: Harvard University Press, 1960. – 422 p.

76. Radwick B. *Moder Armed Forces Planning*. – New York: SAGE, 1975. – 345 p.
77. Милитаризм: Цифры и факты / Борисов В., Васютович В., Иванов П. и др. / [Под общ. ред. Р. А. Фарамазяна]. – 2-е изд., доп. – М. : Политиздат, 1985. – 287 с.
78. Катасонов Ю. США: военное программирование / Ю. Катасонов. – М. : Наука, 1972. – 226 с.
79. Солнышков Ю. С. Обоснование решений / Ю.С. Солнышков. – М. : Экономика, 1980. – 167с.
80. Іващенко А., Вербицький С. Нормативно-правове забезпечення стратегічного планування / А. Іваненко, С. Вербицький // Політичний менеджмент. – 2006. – №1 (16). – С. 140-151
81. Основні завдання раціонального розподілу оборонних ресурсів в рамках оборонного планування відповідно до принципів програмно-цільового підходу / Шелест Є., Шевченко В., Федоренко Р., Невольниченко А., Бодрик Ю. // Зб. наук. праць. Вип. 2 (22) – К. : ННДЦ ОТ і ВБ України, 2004. – С. 86–95.
82. Управління оборонними ресурсами в Збройних Силах України / Шевченко В., Шпура М., Федоренко Р. та ін. – К. : ННДЦ ОТ і ВБ України, 2002. – 84 с.
83. Гвоздь В. І. Стан та основні напрямки захисту національних інтересів держави в сучасних умовах. Наука і оборона. – 2009. – № 2. – С. 34–37.
84. Марко І. Ю. Фінансово-економічне забезпечення реформування Збройних Сил України. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.razymkov.org.ua; www.mil.univ.kiev.ua/portal/file/kaf-fzs/fin_zab_zsu.pdf.
85. Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБОУ. [Електронний ресурс]. Офіційний сайт. Режим доступу: <http://www.niisp.gov.ua/>.
86. Інститут проблем національної безпеки. [Електронний ресурс]. Офіційний сайт. Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/>.
87. «Воєнна історія». Журнал. [Електронний ресурс]. Офіційний сайт. Режим доступу: warhistory.ukrlife.org/.
88. Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка. [Електронний ресурс]. Офіційний сайт. Режим доступу: <http://www.mil.univ.kiev.ua/portal/articles.php?lng=ua&pg=72>.

89. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – № 39. – 351 с.
90. Бодрук О. Розміщення ядерної зброї на території України: проблеми одержання без'ядерного статусу / О. Бодрук // Спостерігач. – 1994. – № 8. – С.7-13.
91. Декларація про державний суверенітет України. // Відомості ВР УРСР. – 1990. – № 31. – С. 429.
92. Акт проголошення незалежності України. // Відомості ВР УРСР. – 1991. – № 31. – С. 502.
93. Конституція України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1996. – № 30. – 141 с.
94. Закон України «Про громадянство» // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001. – № 13. – 65 с.
95. Закон України «Про державні цільові програми» // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2004. – № 25. – 352 с.
96. Постанова ВРУ «Про військові формування України» // Відомості ВРУ. – 1991. – № 38. – С. 506.
97. Постанова ВРУ «Про концепцію оборони і будівництва Збройних сил України» // Відомості ВРУ. – 1991. – № 51 – С. 729.
98. Закон України «Про оборону України» // Відомості ВРУ. – 1992. – №9 – С. 106.
99. Закон України «Про Збройні Сили України» // Відомості ВРУ. – 1992. – № 9. – С. 108.
100. Закон України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» // Відомості ВРУ. – 1992. – № 27 – С. 385.
101. Воєнна доктрина України. // Відомості ВРУ (ВВР). – 1993. – № 43. – С. 409.
102. Постанова КМУ № 490 від 19. 08. 1992 р. «Про реформування системи військової освіти». [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=852%2F2009>.
103. Указ Президента України «Про Військово-Повітряні Сили України» від 28.01.1993, № 31/93. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=31%2F93>;
<http://www.mil.gov.ua/index.php?lang=ua&part=structure&sub=vps>.

104. Закон України «Про Цивільну оборону України»// Відомості ВРУ. – 1993. – №14. – С. 124.
105. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» // Відомості ВРУ. – 1993. – № 44. – С. 416.
106. Указ Президента України «Про Положення про військові комісаріати» від 15.02.1994 № 248/94. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=48%2F94>.
107. Указ Президента України «Про Війська Повітряної Оборони України» від 20.04.1995 р. № 326/95. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=326%2F95>.
108. Указ Президента України «Про Сухопутні Війська України» від 23.05.1996 р. № 368/96. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=368%2F96>.
109. Закон України «Про організацію оборонного планування України». // Відомості ВРУ. – 2005. – № 4. – С. 97.
110. Закон України «Про Концепцію оборони та будівництва ЗСУ». // Відомості ВРУ. – 1991. – № 51. – С. 729.
111. Указ Президента України від 21.08.1997 р. № 888 та Положення «Про Міністерство оборони України» від 03. 08. 2006 р. № 1080. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1080-2006-%EF>.
112. Указ Президента України від 21.09.2006 р. № 769/2006 «Про Генеральний штаб ЗСУ». [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=769%2F2006>.
113. Послання Президента України до ВРУ «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2001 р.». [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0002100-02>.
114. Закон України «Про раду національної безпеки і оборони України». // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1998. – № 35. – С. 237.

115. Указ Президента України від 12. 01. 2004 р. № 28/2004 «Про концепцію гуманітарного і соціального розвитку у ЗСУ».[Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=28%2F2004>.
116. Закон України «Про участь України у миротворчих операціях // Відомості ВРУ. – 1999. – № 22–23. – С. 202.
117. Закон України «Про порядок направлення підрозділів ЗСУ до інших держав» // Відомості ВРУ. – 2000. – № 19. – С. 144.
118. Програма НАТО «Партнерство заради миру (ПЗМ): запрошення» 10.01.1994 р.» (Рамковий документ).[Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukraine-nato.gov.ua/nato/ua/publication/content/7261.htm>.
119. Закон України «Про ратифікацію Угоди між державами-учасницями Північноатлантичного Договору та іншими державами, які беруть участь у програмі «Партнерство заради миру», щодо статусу їхніх збройних сил // Відомості ВРУ. – 2000. – № 18. – С. 134.
120. Про стратегію національної безпеки України. Указ Президента України № 105/2007 від 12.02.2007 р.:). [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=105%2F2007>.
121. «Хартія українсько-американського партнерства, дружби та співробітництва» 22. 11. 1994 р. Вашингтон.). [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=840_015.
122. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку із приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. 5. 12. 1994 р. Будапешт. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_158.
123. Хартія про особливе партнерство між Україною та організацією Північноатлантичного договору. 9. 07. 1997р. Мадрид. // Голос України. – 1997. – № 127 (1627). – С. 5. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukraine-nato.gov.ua/nato/ua/publication/content/7265.htm>.

124. Стратегічна концепція НАТО, План дій щодо членства в НАТО (ПДЧ) 24. 04. 1999 р. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukraine-nato.gov.ua/nato/ua/1663.htm>.
125. Закон України «Про Службу безпеки України» // Відомості ВРУ. – 1992. – №27. – С. 382.
126. Закон України «Про державну прикордонну службу» // Відомості ВРУ. – 2003. – № 27. – С. 208. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
127. Закон України «Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України». Відомості ВРУ. – 1992. – № 29. – С. 397.
128. «Про Положення про МВС України». Указ Президента України від 17 жовтня 2000 р. № 1138/2000. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
129. Про Воєнну доктрину України. Указ Президента України від 16. 06. 2004 № 648/2004. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=648%2F2004&pass=4/UMfPEGznhhDPR.ZiVfCbVANI4aks80msh8Ie6>.
130. Концепція (Основи державної політики) національної безпеки України. Постанова Верховної Ради України від 18 липня 1995. № 532-95-п. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1995 -№7- С.37.
131. Історія України та її державності: Курс лекцій. / [ред. Дециньського Л.Є.]. – Львів : Вид-во Націон. універс. «Львівська політехніка», 2009. – С. 411–415.
132. Закон України «Про розвідувальні органи України». № 2331-III. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001. – № 19. – С. 94.
133. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність»// Відомості ВРУ. – 2003. – № 12. – С. 89. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=374-15>.
134. Закон України «Про Службу зовнішньої розвідки України». № 3160-IV. // Відомості Верховної Ради (ВВР). –2006. –№ 8. – С. 94.

135. Закон України «Про національну гвардію України» // Відомості ВРУ. – 2000. – № 8. – С. 48.
136. Організація Об'єднаних Націй. [Електронний ресурс]. Офіційний сайт. Режим доступу: www.un.org/ru.
137. Довідник НАТО. 2006. Відділ громадської дипломатії НАТО. Брюссель. Бельгія. С. 255. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukraine-nato.gov.ua/nato>.
138. Якименко Ю. В. Соціальна база провідних політичних сил України: динаміка змін (2001-2007 рр.) / Ю.В. Якименко // Стратегічні пріоритети. – № 3 (8). – 2008. – С. 5–7.
139. Бодрук О. Ядерне роззброєння України у світлі нових світових тенденцій / О. Бодрук // Воєнна історія. – К., 2003. – № 5. – С. 6.
140. Організація Безпеки Співробітництва Європи. [Електронний ресурс]. Офіційний сайт. Режим доступу: www.osce.org/ru/.
141. Організація Північноатлантичного договору. [Електронний ресурс]. Офіційний сайт. Режим доступу: www.nato.int/.
142. Європейський Союз. [Електронний ресурс]. Офіційний сайт. Режим доступу: <http://europa.eu/>.
143. Угода між Європейським Союзом і Україною про визначення загальної схеми участі України в операціях Європейського Союзу із врегулювання криз. // ВВР. – 2008. – № 23. – С. 212–221.
144. Закон України «Про ратифікацію Угоди між Європейським Союзом і Україною про визначення загальної схеми участі України в операціях Європейського Союзу із врегулювання криз». // ВВР. – 2008. – № 23. – С. 212.
145. Ради Європи. [Електронний ресурс]. Офіційний сайт. Режим доступу: <http://www.coe.int/>.
146. Закон України «Про приєднання до Статуту Ради Європи» // Відомості Верховної Ради України. (ВВР). – 1995. – № 35. – С.287.

147. Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС). [Електронний ресурс]. Офіційний сайт. Режим доступу: <http://www.sectesco.org/RU/2009.asp>.
148. Сколотяний Ю. Чорноморський дебют. /Ю. Сколотяний // Дзеркало тижня. – № 46 (675). – 2007. – С. 8.
149. Організація Договору про колективну безпеку. ОДКБ. [Електронний ресурс]. Офіційний сайт. Режим доступу: www.dkb.gov.ru.
150. Шанхайська організація економічної співдружності. ШОС. [Електронний ресурс]. Офіційний сайт. Режим доступу: <http://emm.newsexplorer.eu/NewsExplorer/entities/ru/977531.html>.
151. Договір про європейську безпеку (проект). [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://intermedia.org.ua/ua/news/info/92530>.
152. Конституции зарубежных стран: Сборник. – М. : Юрлитинформ, 2006. – 430 с.
153. Конституція Російської Федерації. 1993 р. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-4.htm>; <http://constitution.garant.ru>.
154. Конституція Польщі. 1997 р. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.polska.ru/polska/polityka/kontytucja/html.
155. Конституція Румунії. 1991. Monitorul Oficial al Romvniei, Part. I, Nr. 233. / Перевод с румынского д. ю. н. , проф. Б. А. Страшуна.
156. Страны мира. Краткий политико-экономический справочник / [общ. ред. И. С. Иванова]. – М.:, 1997. – 336 с.
157. Конституція Литовської республіки. 1992. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm.
158. Конституція Албанії. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.albania.su/page.php?id=30>.
159. Соскін О. І. Партнерство заради безпеки : досвід країн НАТО та Українська перспектива? : колективна монографія. Інститут трансформації суспільством. К., 2007. – 478 с.

160. Бжезинський Зб. Україна і Польща в контексті європейської інтеграції / Зб. Бжезинський // Стратегічна панорама. – 2003. – № 4.
161. Ребет Л. Теорія нації / Л. Ребет. – Мюнхен: Сучасна Україна, 1955. – С. 3–57.
162. Штикало Д. Над світом сяє меч хреста. – Львів : Слово, 1936. – С. 48.
163. Указ Президента Российской Федерации О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года. 12 05. 2009 г. № 537. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>.
164. Каак Г. Функції партійних програм // Тезінг Й., Гофмайстер В. Політичні партії в демократичному суспільстві. – К. : Графіка, 2001. – С. 59–62.
165. Шведа Ю. Теорія політичних партій і партійних систем: Навч. посібн. / Юрій Шведа. – Львів : Тріада плюс, 2004. – 528 с.
166. Ворона П. Партійні програми як маркетинговий метод популяризації політичних партій. / П. Ворона // Демократичне врядування. Науковий вісник. – 2008. – Вип. 1. – С. 59–62.
167. В.Горбуліна «Без права на покаяние». К.: Фолио, 2009. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.defense-ua.com/rus/hotnews/?id=28320>.
168. Капітоненко М. У небезпечні часи не замикайся у собі. Там тебе найлегше знайти // Дзеркало тижня. – № 1 (781). – 2010. – С. 5.
169. Weber M. Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftstheorie. Tübingen. 1951: "Die Objektivität sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis", S. 146—214; "Kritische Studien auf dem Gebiet der kulturwissenschaftlichen Logik", S. 215—290; «Über einige Kategorien der verstehenden Soziologie». S. 427—474; "Der Sinn der «Wertfreiheit» der soziologischen und ökonomischen Wissenschaften". 475—526; "Soziologische Grundbegriffe". S. 527—565. — Прим. ред. 345.
170. Закон України «Про політичні партії». 2001. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2365-14>.
171. Закон України «Про об'єднання громадян» [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=11&user=1271620129458609>.

172. Комуністична партія України. Офіційний веб-сайт. Історія створення. Партійна програма. Статут. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.kpu.net.ua.
173. Грабовський С. Парадокси українського державотворення. / С. Грабовський // Розбудова держави. – 1999. – № 1/6. – С. 7.
174. Дергачов О. Місце політичних партій у здійсненні влади в Україні. / О. Дергачов // Політична думка. – 2002. – № 1. – С. 5.
175. Поліщук І. Демократичні традиції в Україні. / І. Поліщук // Людина і політика. – 2003. – № 2. – С. 63.
176. Конституція СРСР. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1076.564.0>.
177. Результат соціопитування громадян компанією GFK Ukraine // Львівська газета (вісник міста) № 17 (509) від 23 квітня 2009 р. – С. 6.
178. Туркевич О. Консолідація політичних партій в Україні: визначення поняття. / О. Туркевич // Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки. – 2002. – Вип. 4. – С. 183–189.
179. Громадська думка населення України: вересень 2006 р. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.uisr.org.ua/uploads/1849.pdf>
180. Партія регіонів. Офіційний веб-сайт. Історія створення. Партійна програма. Статут. [Текст]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.partyofregions.org.ua/meet/program/
181. Інтерв'ю голови комітету із закордонних справ Віталія Шибко. «Львівська газета». – 2007. – № 154. – С. 2.
182. Янукович В.Ф. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: <http://yanukovych.com.ua/partyprogram.html>.
183. Тимошенко Ю.В. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: <http://www.tymoshenko.ua/uk/article/66wsmawz>.
184. БЮТ. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: <http://www.byut.com.ua>.
185. ВО Батьківщина. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: www.zdol.rv.ua/batkivshchyna/.

186. Партія реформи і порядок. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: <http://prp.org.ua/>.
187. Українська соціал-демократична партія. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: <http://usdp.kiev.ua/>.
188. Політичний блок „Наша Україна – Народна самооборона”. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: <http://www.nuns.com.ua/>; <http://dovidka.com.ua/fcontent.php?rcode=311&topic=378447>
189. Політична програма блоку „Наша Україна.”. [Текст]. Режим доступу: <http://files.korrespondent.net/party/nu>.
190. Блок «Наша Україна». Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: <http://www.razom.org.ua/454/455/>; www.razom.org.ua.
191. Громадянська партія „Пора” . Програма. Статут. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: <http://pora.kiev.ua/>.
192. Європейська партія України. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: <http://euroruk.org.ua/ua/european-party-of-ukraine/>.
193. Партія Християнсько-Демократичний Союз. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: <http://www.hds.org.ua/>.
194. Партія „Вперед Україно”. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: <http://files.korrespondent.net/party/go>.
195. Українська республіканська партія „Собор”. Історія творення. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: <http://urpsobor.org.ua/>.
196. Партія захисників Вітчизни. Історія творення. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт.[Текст]. Режим доступу: <http://files.korrespondent.net/party/defend>; http://sd.net.ua/2009/09/02/partja_zakhisnikv_vtchizni.html; <http://karmazin.org.ua>.
197. Українська народна партія. Історія творення. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: <http://www.unp.ua/>; <http://www.unp-ua.org/>.
198. Конгрес Українських націоналістів. Історія творення. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: www.cun.org.ua.
199. Народний рух України. Історія творення. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: <http://www.nru.org.ua/>

200. Політичний блок В. Литвина. Історія творення. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: <http://eurocapital.kiev.ua/blok-lytvyna/pro-blok-lytvyna/>.
201. Трудова партія України. Історія творення. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: <http://prp.co.ua/tag/trudova-partiya/>.
202. Всеукраїнське об'єднання «Свобода». Історія творення. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: www.tiahnybok.info; <http://www.svoboda.org.ua/>; <http://www.ukrnationalism.org.ua/movement/?svoboda>.
203. Соціалістична партія України. Історія творення. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: <http://www.spu.in.ua/>; <http://www.spu.in.ua/ua/vibori/21098>.
204. Прогресивна Соціалістична партія України. Історія творення. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: <http://www.vitrenko.org/>; <http://files.korrespondent.net/party/progress>; www.vitrenko.org.
205. Русько-український Союз. (РУСЬ). Програма. Статут. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://files.korrespondent.net/party/rus>.
206. Партія промисловців і підприємців України. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: www.pppu.com.ua; <http://www.pppu.info/>.
207. Партія зелених України. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: www.greenparty.ua.
208. Політичний блок „Всеукраїнська Громада”. Програма. Статут. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: www.hromada.kiev.ua; <http://dovidka.com.ua/fcontent.php?pacode=311&topic=431018>.
209. Всеукраїнська партія миру і єдності, партія. Програма. Статут. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://dovidka.com.ua/fcontent.php?pacode=311&topic=226414>.
210. Партія «Національно-демократичне об'єднання «Україна». Програма. Статут. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу. <http://dovidka.com.ua/fcontent.php?pacode=311&topic=226720>.

211. Партія «Совість України». Програма. Статут. [Електронний ресурс]. [Текст].
Режим доступу: <http://dovidka.com.ua/fcontent.php?pacode=311&topic=366099>.
212. Партія малого і середнього бізнесу. Програма. Статут. [Електронний ресурс].
[Текст]. Режим доступу: <http://dovidka.com.ua/fcontent.php?pacode=311&topic=176331>.
213. Селянська партія України. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт. [Текст].
Режим доступу: <http://selpu.com.ua/>.
214. Блок партії пенсіонерів України. Програма. Статут. [Електронний ресурс].
[Текст]. Режим доступу: http://www.da-ta.com.ua/election_programs/2881.htm.
215. Партія пенсіонерів України. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт. [Текст].
Режим доступу: http://sd.net.ua/2009/09/04/partja_pensonerv_ukrani.html.
216. Партія захисту пенсіонерів. Програма. Статут. [Електронний ресурс]. [Текст].
Режим доступу: <http://files.korrespondent.net/party/pensioners>; <http://www.vlada.kiev.ua/fcontent.php?pacode=311&topic=248742>.
217. Виборчий блок Людмили Супрун. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт.
[Текст]. Режим доступу: <http://suprun.com.ua/poll>.
218. Народно-демократична партія. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт. [Текст].
Режим доступу: <http://ndp.org.ua/>.
219. Демократична партія. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим
доступу: <http://cdpu.org.ua/>, <http://www.dempu.info/>.
220. Республіканська Християнська партія. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт.
[Текст]. Режим доступу: <http://www.rcp-party.org.ua/>,
http://sd.net.ua/2009/08/30/respublkanska_khristijanska_partja.html.
221. Виборчий блок політичних партій «КУЧМА» (Конституція – Україна – Честь
– Мир – Анти фашизм). Програма. Статут. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим
доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001>.
222. Український народний блок. Програма. Статут. [Електронний ресурс]. [Текст].
Режим доступу:

<http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/W6P406?PT001F01=600&pf7171=199;>

<http://vybory.segodnya.ua/parties/unb/2087.html>.

223. Україна соборна. Програма. Статут. Офіційний веб-сайт. [Текст]. Режим доступу: www.soborna.org.ua/; www.soborna.org.ua/ua/party/leadership/1238/.
224. Всеукраїнська Чорнобильська народна партія. Програма. Статут. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: www.data.com.ua/mon_mainnews/846. [htm; dovidka.com.ua/fcontent.php?pacode=311&topic=209331](http://dovidka.com.ua/fcontent.php?pacode=311&topic=209331).
225. Політична партія «За добробут і соціальний захист народу». Програма. Статут. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://news.liga.net/news/N0301244.html>; spas-edko.org.ua/programa_partii.
226. Партія національно-економічного розвитку України. Програма. Статут. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://files.korrespondent.net/party/neru/print>; sd.net.ua/2009/.../partja_nacionalnoekonomchnogo_rozvitku_ukrani.html.
227. Комуністична партія України (оновлена). Програма. Статут. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/LIBRARY/viibor07/spiski>; <http://dovidka.com.ua/fcontent.php?pacode=311&topic=226696>.
228. «Християнський блок». Програма. Статут. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/LIBRARY/viibor07/spiski.html>.
229. Соціальна християнська партія. Програма. Статут. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://www.rcp-party.org.ua/news8.htm>.
230. Всеукраїнська політична партія «Екологія та соціальний захист». Програма. Статут. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://who-is-who.com.ua/bookmaket/bukovina/4/55.html>; <http://kiev.pravda.com.ua/kievrada2008/48358dce32890/>.
231. Всеукраїнська партія Народної Довіри. Програма. Статут. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://www.narodnadovira.org/pages.php?id=471>.

232. Українська партія «Солідарності і соціальної справедливості». Програма. Статут. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: www.minjust.gov.ua/0/354; www.europexxi.kiev.ua/upload/old/ukrainian/analitika/01/002.html.
233. Політична партія «Здоров'я». Програма. Статут. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: files.korrespondent.net/party/health.
234. Політична партія «Совість України». Програма. Статут. [Текст]. Режим доступу: www.sovistukr.org.ua/.
235. Політична партія «Союз анархістів України». Офіційний веб-сайт. Програма. Статут. [Текст]. Режим доступу: anarcho.net/.
236. Постанова ВРУ «Про основні напрямки зовнішньої політики України», Відомості Верховної Ради України//ВВР.- 1993. - № 37. - С.379.
237. Янукович В. Післямова до Ялтинської конференції // Дзеркало тижня. – 2009. – № 37 (765). – С. 3.
238. Горбулін В., Литвиненко О. Українська політика національної безпеки: актуальні виклики – актуальні відповіді. // Дзеркало тижня. – № 11 (739). – 2009. – С. 7.
239. Балоба В. Дефіцит безпеки. // Дзеркало тижня. – 2009. – № 37 (765). – С. 3.
240. 100 днів діяльності української влади в новому форматі. Оцінка дій в контексті дотримання демократичних цінностей. Робочі матеріали до громадських слухань. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Центр політико-правових реформ, Центр ім. О. Разумкова. – К.: березень 2008 р. – С. 66.
241. Перевиборча програма «Україна для людей». Офіційний веб-сайт Януковича В. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://www.yanukovich.openua.net/extra.php>.
242. Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Мороз О.О. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://president2010.info/ua/page/312>.

243. Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Яценюка А.П. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: http://frontzmin.org/view_post.php?id=711.
244. Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Ющенко В.А. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://president2010.info/ua/page/271>.
245. Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Литвина В.М. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://president2010.info/ua/page/254>.
246. Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Тигіпка С.Л. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://president2010.info/ua/page/257>.
247. Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Супрун Л.П. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://president2010.info/ua/page/324>.
248. Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Богословської І.Г. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://president2010.info/ua/page/258>.
249. Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Ратушняка С. М. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://president2010.info/ua/page/326>.
250. Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Пабата О. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://president2010.info/ua/page/279>.
251. Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Проти всіх В. В. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://president2010.info/ua/page/315>.
252. Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Бродського М. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://president2010.info/ua/page/278>.

253. Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Симоненка П. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://president2010.info/ua/page/36>.
254. Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Тягнибока О. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://president2010.info/ua/page/273>.
255. Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Гриценка А.С. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://president2010.info/ua/page/249>.
256. Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Костенка Ю. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://president2010.info/ua/page/272>.
257. Горбулін В. Литвиненко О. Великий сусід визначився. Що робити Україні далі? Дзеркало тижня. – 2010. – № 35 (763). – С. 5.
258. Актуальні проблеми національної безпеки України. Національна безпека і оборона. – 2008. – № 9, Центр Разумкова. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://razumkov.org.ua./ukr/>.
259. Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року – «Біла книга України». (прес-реліз). [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: www.mil.gov.ua.new.
260. Нова стратегія національної безпеки США. [Електронний ресурс]. [Текст]. Режим доступу: <http://www.cirs.kiev.ua/?cmd=Index/Data&id=264&language=ua>.
261. Глобальні зміни світу – 2025. Доповідь Національної розвідувальної ради США. Центр гуманітарних досліджень Львівського національного університету. – Львів: Літопис, 2010.– 187 с.